

De Ottomaans-Venetiaanse betrekkingen van 1373 tot 1573 in de context van de internationale verhoudingen en de ontwikkeling van de “nieuwe diplomatie”

1

1 Hans Holbein de Jonge, *Jean Dinteville en Georges de Selve* “*De Ambassadeurs*”, 1533, 207 x 209,5 cm, olieverf op eikenhout, National Gallery Londen.

Scriptie: Master Renaissance Studies
Onder begeleiding van dr. R.M. Speelman
08-06-2013
H.F. Kamp
0332968

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	4
2.	Kaarten	6
	2.1. Het Ottomaanse Rijk en Europa.	6
	2.2. De Republiek Venetië en haar overzeese gebiedsdelen 1205-1797	9
3.	Geschiedenis	10
	3.1. Thessaloniki en de opkomst van het Ottomaanse Rijk (1362-1423)	10
	3.2. De Ottomaans-Venetiaanse Oorlog om Thessaloniki 1423-1430	13
	3.3. Albanië: strijdtoneel van Ottomaans-Venetiaanse rivaliteit	15
	3.4. De Ottomaans-Hongaarse strijd om Servië	16
	3.5. De slag bij Varna	17
	3.6. 1453: De val van Constantinopel	19
	3.7. De Ottomaans-Venetiaanse Oorlog van 1463-1479	20
	3.8. De Ottomaans-Venetiaanse Oorlog van 1499-1503	28
	3.9. Karel V versus Frans I	33
	3.10. Süleyman versus de Habsburgers	37
	3.11. De Frans-Ottomaanse alliantie	40
	3.12. De Ottomaans-Venetiaanse Oorlog van 1537-1540	42
	3.13. De Ottomaans-Venetiaanse Oorlog om Cyprus van 1570-1573	45
4.	Theorie	53
	4.1. De opkomst van de 'nieuwe diplomatie'	53
	4.2. De Ottomanen en diplomatie	66
	4.3. De theorie van Inalcik	68
	4.4. De theorie van Goffman	70
	4.5. De theorie van Yurdusev	75
5.	Conclusie	81
6.	Bibliografie	87

1. Inleiding

In een eerder onderzoek naar de Ottomaans-Venetiaanse Oorlog van 1499 tot 1503 kwam de wederzijdse invloed van het Ottomaanse Rijk en de Europese staten op elkaars ontwikkelingen en interne dynamiek ter sprake. Binnen dit onderzoek speelde de diplomatie en de ontwikkeling daarvan een grote rol. Nog niet realiserend hoe groot het onderzoeksveld is dat deze geschiedenis en theorie bestrijkt, kwamen er slechts oppervlakkige analyses en vaststellingen uit het onderzoek voort. Een aantal vragen kwamen boven drijven: hoe zit het met de Ottomaanse houding ten opzicht van de diplomatie? Hoe moeten we de rol van de Ottomanen en hun positionering in de internationale betrekking beoordelen? Wat waren de verhoudingen tussen Europa en het Ottomaanse Rijk? Was het Ottomaanse Rijk een islamitische staat dat zijn neus ophaalde voor het inferieure christelijke Europa? Lieten de Ottomanen zich leiden door de voorschriften van de orthodoxe islam en het *gazi/jihad* principe of was er sprake van *raison d'etat* en pragmatiek? Hoe heeft de diplomatie zich ontwikkeld en verspreid en was het nu wel of niet een voornamelijk West-Europese uitvinding? Deze en andere vragen hebben geleid tot een nieuw onderzoeksproject.

In het nu volgende onderzoek zal geprobeerd worden de invloed van de Ottomanen op de ontwikkeling van de 'nieuwe diplomatie' in kaart te brengen. Dit zal gedaan worden tegen de achtergrond van de internationale verhoudingen in de periode tussen de opkomst van het Ottomaanse Rijk en de oorlog van Cyprus (1570-1573). De Ottomaanse-Venetiaanse Oorlogen van 1423 tot 1573 vormen de leidraad. Deze oorlogen vangen de hele geschiedenis en zijn symptomatisch zijn voor de wijze waarop de Ottomanen zich met de ontwikkelingen in Europa bemoeiden en invloed uitoefenden op de gang van zaken aldaar.

Allereerst zal er een uitgebreide geschiedenis worden beschreven van een vijftal Ottomaans-Venetiaanse oorlogen en de daarbij behorende internationale ontwikkelingen. Het doel van deze 200-jarige geschiedenis is het verkrijgen van een duidelijk beeld van het Ottomaanse Rijk en diens verhoudingen met Venetië en de rest van Europa. Om de ontwikkeling van de 'nieuwe diplomatie' en de Ottomaanse invloed hierop goed te kunnen begrijpen, is het belangrijk om kennis te hebben van de geschiedenis van de periode waarin de 'nieuwe diplomatie' zich heeft ontwikkeld. Zonder een dergelijk overzicht is er geen verband en herkenning, waardoor dit allesomvattende onderwerp niet goed te bestuderen valt.

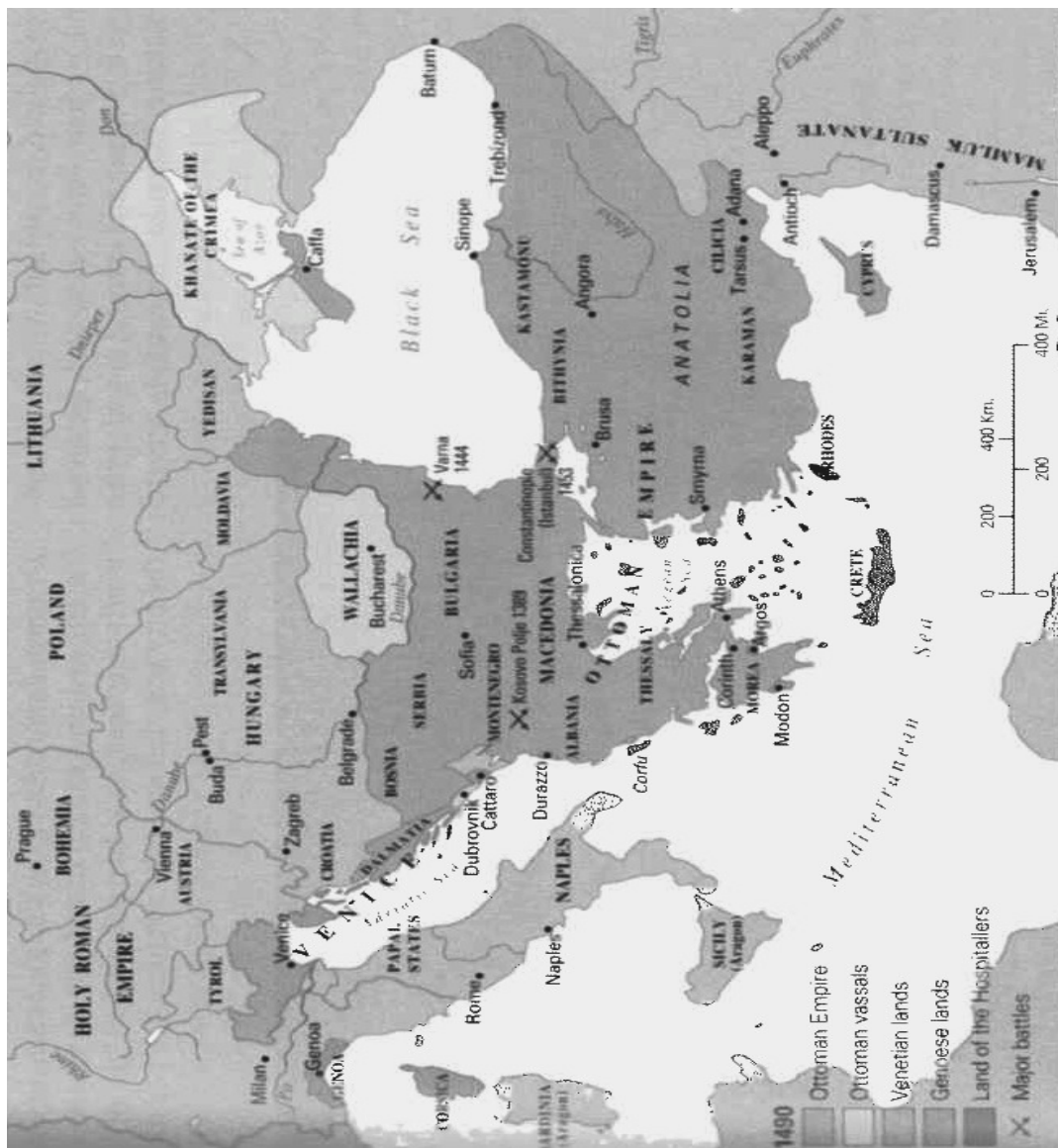
Vervolgens zullen in het tweede deel van dit onderzoek een aantal theorieën de revue passeren omtrent de ontwikkeling van de 'nieuwe diplomatie' en de rol van de Ottomanen. Waarbij allereerst de gevestigde theorieën over de ontwikkeling van de 'nieuwe diplomatie' zullen worden behandeld en daarna hoe er vanuit die theorieën geschreven is over de Ottomaanse invloed op de ontwikkeling van de diplomatie. Tenslotte zullen de theorieën van een drietal vooraanstaande onderzoekers binnen het veld van de geschiedenis van het Ottomaanse Rijk behandeld worden. Deze onderzoekers zetten kanttekeningen bij de gevestigde theorieën en hebben een beduidend positiever oordeel over de invloed van de Ottomanen op de ontwikkeling van de 'nieuwe diplomatie' en hun houding ten opzichte van de toepassing van diplomatie binnen de internationale betrekkingen.

Het doel van dit onderzoek is een nodig overzicht te geven van de theorie van de ontwikkeling van de 'nieuwe diplomatie', hoe de rol van de Ottomanen hierin wordt beschreven en hoe zich dat verhoudt tot de geschiedenis. De focus in dit onderzoek ligt op een periode in de geschiedenis die kan worden gezien als de bakermat van ons moderne bestaan, maar met betrekking tot de diplomatie toch onderbelicht is om nog maar niet te spreken van de Ottomaanse rol hierin. De hoofdvraag in dit onderzoek is: Wat is de reflectie van de Ottomaanse-Venetiaanse oorlogen van 1423 tot 1573 op de internationale verhoudingen en diplomatie en welke invloed hadden de Ottomanen op de ontwikkeling van de 'nieuwe diplomatie'?

2. Kaarten

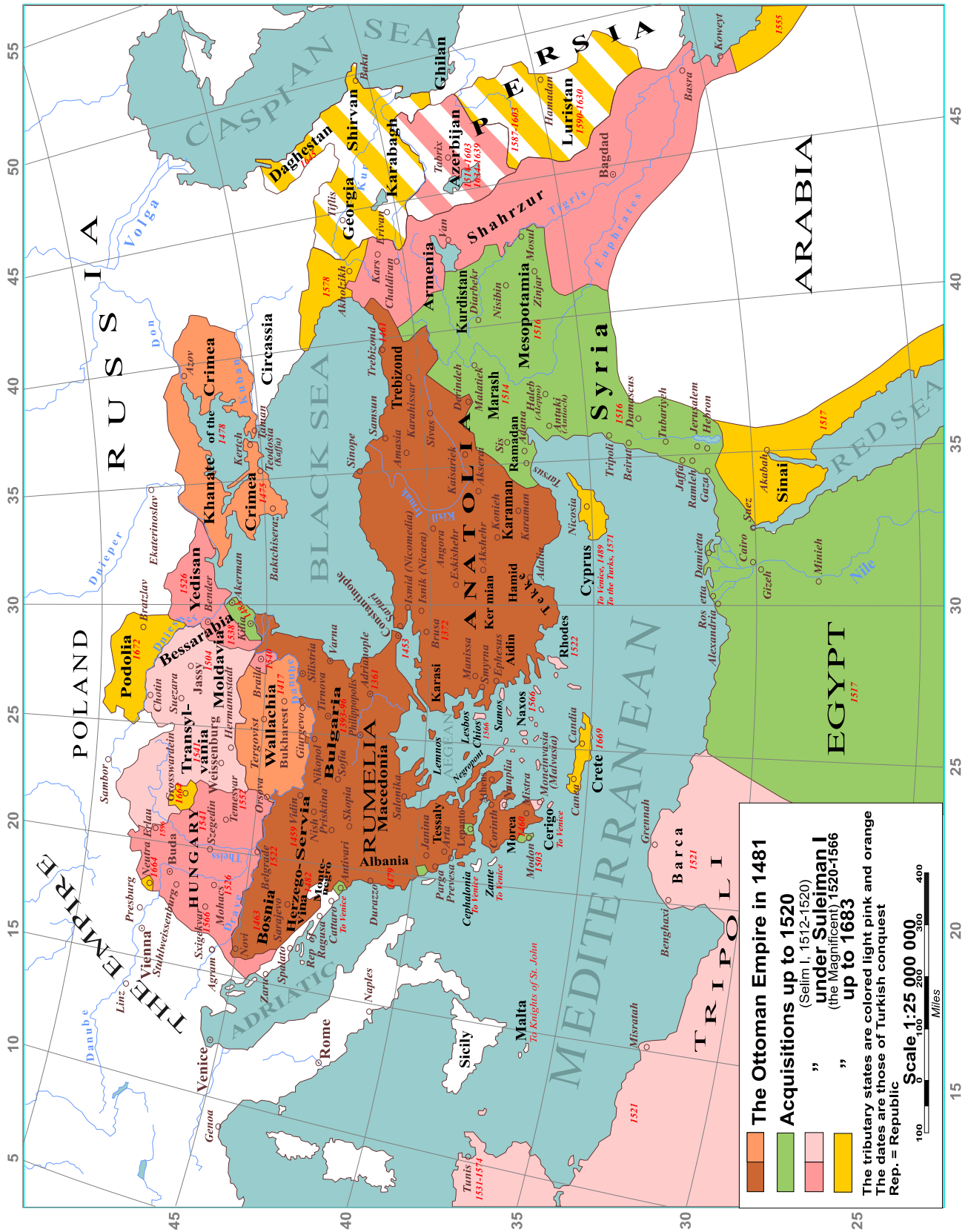
In de verhandeling over de geschiedenis van de Ottomaans-Venetiaanse oorlogen komt een aanzienlijk aantal namen van plaatsen, gebieden, rijken, staten, zeeën en rivieren voorbij. Veel van die namen zijn in de voor die tijd bekende benaming opgeschreven waarbij de eerste keer ook de huidige naam genoemd wordt. Om een impressie te kunnen krijgen van het geografische gebied dat in de besproken geschiedenis een rol speelt is hieronder een aantal kaarten weergegeven. Niet alle genoemde namen zijn op deze kaarten te vinden. De kaarten dienen slechts ter oriëntatie bij de historische verhandeling.

2.1 Het Ottomaanse Rijk en Europa:

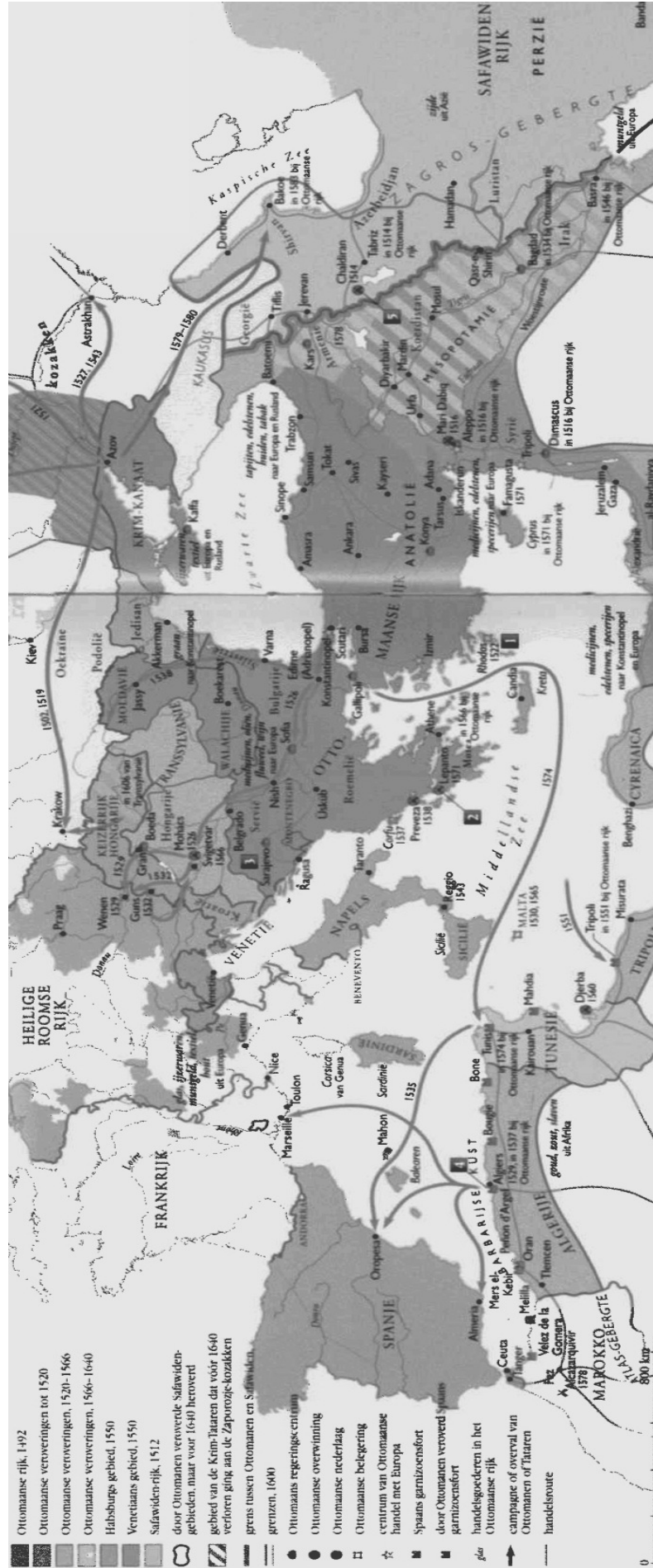
2 Het Ottomaanse Rijk en Oost-Europa

2 Noble, T.F.X., e.a., Western Civilization: Beyond Boundaries (5de editie; Boston en New York 2008), 341.

³ De gebiedsuitbreidingen van het Ottomaanse Rijk 1481-1683

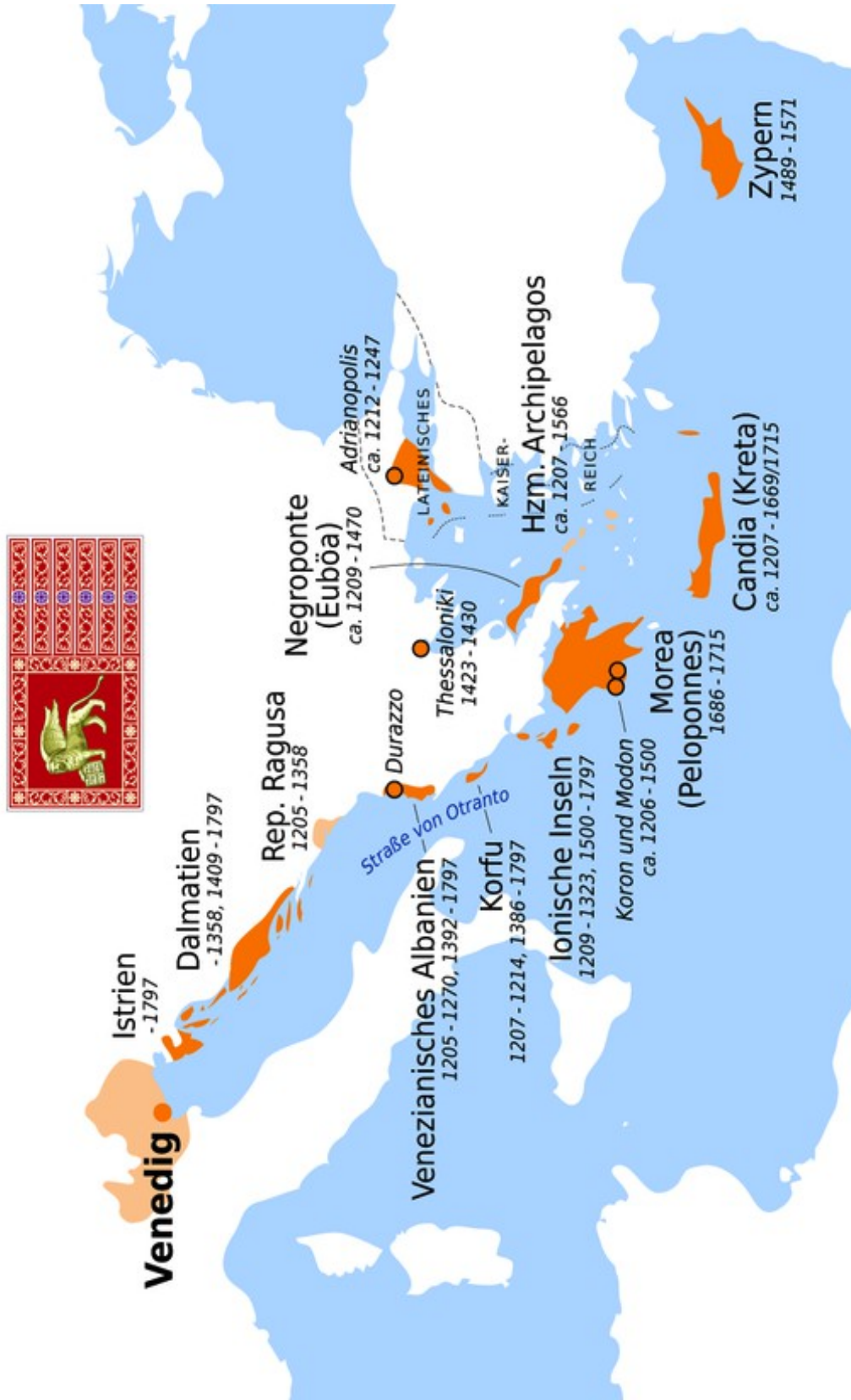
³ Wikipedia, 'File:Ottoman empire.svg', in: www.wikipedia.org, 2011, http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/19/Ottoman_empire.svg.

4 De opkomst van het Ottomaanse Rijk 1492-1640.

4 Haywood, J., e.a., *Atlas van de Wereldgeschiedenis* (4de druk; Leuven 2003), 4.15.

De Republiek Venetië en haar overzeese gebiedsdelen 1205-1797

5

5 Wikipedia, 'File:Venezianische Kolonien.png', in: www.wikipedia.org, 2008, http://en.wikipedia.org/wiki/File:Venezianische_Kolonien.png.

3. Geschiedenis

3.1. Thessaloniki en de opkomst van het Ottomaanse Rijk (1362-1423)

Na de dood van sultan Orhan I (de zoon van Osman I, stichter van de Ottomaanse dynastie) in 1362, besteeg zijn zoon Murat I de troon. Hoewel hij de eerste jaren na de dood van zijn vader in Roemelië (het Europese deel van het Ottomaanse Rijk) verbleef, stak hij in 1373 vergezeld van de Byzantijnse keizer Johannes V Palaeologos de Dardanellen over om campagne te voeren in Anatolië (het Aziatische deel van het Ottomaanse Rijk).⁶ Keizer Johannes V was een vazal geworden van de sultan nadat zijn reis naar Italië om ondersteuning te vinden in de strijd tegen de Ottomanen, op een mislukking was uitgelopen en de Servische prinsen bij Chernomen (het huidige Ormio in Griekenland) op 26 september 1371 beslissend verslagen waren door de Ottomanen.⁷ Hierop besloten Murats zoon Savci en Johannes zoon Andronikos te rebelleren tegen hun vaders. Dit resulteerde in de executie van Savci en de verblinding van Andronikos (op aandringen van Murat). Aan het einde van de rebellie in 1381 werd Andronikos zoon Johannes (voor een korte periode in 1390 de latere keizer Johannes VII Palaeologos) over Manuel (de jongere zoon van Johannes V Palaeologos en oorspronkelijke troonopvolger) verkozen. Hierop vluchtte Manuel naar Thessaloniki, alwaar hij verscheidene militaire activiteiten ondernam tegen de Ottomaanse opmars aldaar. Murat was genoodzaakt in te grijpen en belegerde Thessaloniki in 1383. Na 4 jaar belegering verliet Manuel de stad en moest Thessaloniki in 1387 de Ottomaanse suzeriniteit accepteren.⁸ Op 21 april 1394 bezette Sultan Bayezid I (de opvolger van Murat I) de stad en was de formele onderwerping een feit.⁹

Hoewel Manuel voor het verlaten van Thessaloniki met verbanning bestraft was, werd hij in 1390 toch door zijn vader Johannes V in Constantinopel ontboden. Hiermee reageerde Johannes V op de troonaanspraak van Andronikus zoon Johannes VII. Manuel wist vervolgens Johannes VII te overtuigen naar Genua af te reizen in een poging meer ondersteuning te krijgen in de strijd tegen de Ottomanen. De missie van Johannes was

6 Finkel, C., *Osman's Dream: The Story of the Ottoman Empire 1300-1923* (Londen 2006), 19.

7 Inalcik, H., 'The Rise of the Ottoman Empire' in: M.A. Cook ed., *A History of the Ottoman Empire to 1730* (Cambridge 1976) 10-53, aldaar 22.

8 Finkel, *Osman's Dream*, 19-20.

9 Inalcik, H., 'The Ottoman Turks and the Crusades, 1329-1451' in: Kenneth M. Setton, Harry W. Hazard en Norman P. Zacour ed., *A History of the Crusades, Volume VI: The Impact of the Crusades on Europe* (Madison 1989) 222-275, aldaar 249.

onsuccesvol en bij zijn terugkomst in Constantinopel werd hij verbannen. Door Johannes reis naar Italië kon Manuel grip krijgen op Constantinopel en zijn vader na diens dood in 1391 opvolgen als keizer Manuel II Palaeologos.¹⁰

Sultan Bayezid I werd op 28 juli 1402 door Timoer Lenk (Turks-Mongoolse krijgshoofd en stichter van de dynastie der Timoeriden) verslagen en gevangengenomen in de slag bij Ankara. Hierop ontstond er tussen de zonen van Bayezid een strijd om de troonsopvolging (ook wel het Ottomaanse interregnum genoemd).¹¹ Prins Süleyman reageerde kordaat op het verlies van zijn vader. Hij erkende Timoers suzereiniteit en kreeg daar de vrije hand in Roemelië voor terug. Vervolgens opende hij onderhandelingen met de christelijke machthebbers van de Balkan. Hoewel Süleyman verregaande concessies deed, wist hij middels deze onderhandelingen de opdeling van het verzwakte rijk door de historische aanspraken van de christelijke heersers in de Balkan te voorkomen. Het resultaat was het Verdrag van Gallipoli in 1403. Süleyman kwam ook Byzantium tegemoet. Manuel II was niet langer een vazal van de sultan en Thessaloniki en de zuidwestelijke kust van de Zwarte Zee werden weer aan de Byzantijnen overgedragen.¹² Hiermee kwam er een einde aan de Byzantijnse angst voor de Ottomanen en werden hun handelaren uit Constantinopel verbannen. Daarnaast ontvingen de Venetianen en Genuanen gunstige handelsovereenkomsten in de door Süleyman beheerste gebieden.¹³

De ontstane Ottomaanse burgeroorlog leek na een aantal beslissende veldslagen in het voordeel van Süleyman te zijn beslecht. Zeker nadat hij in 1404 de steden Bursa en Ankara op Mehmed veroverd had, die daarvoor al hun beider broer Isa had verslagen en laten vermoorden in 1403. Met de vrijlating van prins Musa door Timoer in 1409, veranderde de situatie. Musa en Mehmed vochten gezamenlijk tegen Süleyman, die na het verliezen van zijn hoofdstad Adrianopolis (het huidige Edirne) tijdens zijn vlucht over de Bosporus op bevel van Musa in 1410 geëxecuteerd werd. De strijd om de troon ging vervolgens onverminderd voort tussen Musa en Mehmed. Deze tweestrijd werd in 1413 in het voordeel van Mehmed beslist, toen hij Musa versloeg in een veldslag ten zuiden van Sofia. In Musa's daaropvolgende vlucht van het strijdtoneel werd hij door één van Mehmeds commandanten vermoord.¹⁴ Hiermee kwam er een einde aan de laatste acte van een door broedermoord getekende burgeroorlog. Acht jaar later had sultan Mehmed I bij zijn dood in 1421 vrijwel alle verloren gebieden in Anatolië heroverd en de macht in

10 Finkel, *Osman's Dream*, 20.

11 Ibidem, 26-29.

12 Ibidem, 31.

13 Ibidem.

14 Ibidem, 31-33.

Roemelië weten te herstellen tot voor zijn vaders nederlaag tegen Timoer (met uitzondering van ondermeer Thessaloniki).¹⁵

Toen Mehmeds zoon Murat II in 1421 op zeventienjarige leeftijd te Bursa tot sultan gekroond werd, liet Manuel II Murats oom Mustafa vrij in ruil voor de restitutie van alle gebieden die Byzantium tot aan de veroveringen van Bayezid in handen had, waaronder Gallipoli.¹⁶ Mustafa was een broer van Mehmed I en viel waarschijnlijk tezamen met zijn vader in handen van Timoer na de verloren slag bij Ankara (over de ware toedracht van zijn lot bestaat onzekerheid, daarom wordt er gesuggereerd dat de Mustafa die in 1415 weer ten tonele kwam een bedrieger was¹⁷ en wordt daarom ook wel Mustafa *Düzme* (bedrieger) genoemd¹⁸). Feit is dat in 1415 Mustafa plotseling via Trebizonde in Walachije opdook. Voor sultan Mehmed I betekende dit een onmiddellijk gevaar en een nieuw gevecht om de troon. Mehmed wist Mustafa in 1416 te verslaan, waarna Mustafa asiel aanvroeg in Thessaloniki. Daarop verzekerde Mehmed zijn positie door Manuel II te overtuigen Mustafa voor de verdere duur van zijn leven in hechtenis te houden.¹⁹

Door Mustafa in 1421 vrij te laten hoopte Manuel de interne politiek van de Ottomanen te beïnvloeden en Byzantium te herstellen tot haar voormalige omvang. Hierdoor was Murat genoodzaakt om de eerste twee jaar van zijn heerschappij te spenderen aan het verzekeren van zijn positie en het bewaren van de eenheid binnen het Ottomaanse Rijk.²⁰ Uiteindelijk wist Murat aan het einde van januari of februari 1422 (hierover bestaat onduidelijkheid) Mustafa nabij Bursa te verslaan. Vervolgens stak Murat de Dardanellen over om Mustafa in Edirne gevangen te nemen en te executeren.²¹ In de daarop volgende lente belegerde hij Constantinopel als vergelding voor Manuels handelswijze. Na een laatste onsuccesvolle aanval op 26 augustus 1422, hief Murat de belegering op, omdat zijn aandacht moest worden verplaatst naar Anatolië alwaar een aantal emirs tot de aanval was overgegaan onder leiding van Murats dertienjarige broer die eveneens Mustafa heette.²² In Iznik kwam het tot een bittere strijd waarna Murat de jonge Mustafa liet wurgen.²³

Na de onsuccesvolle belegering van Constantinopel en het onderdrukken van de

15 Finkel, *Osman's Dream*, 36.

16 Inalcik, H., 'The Ottoman Turks and the Crusades, 1329-1451', 254.

17 Finkel, *Osman's Dream*, 33-34.

18 Inalcik, 'The Rise of the Ottoman Empire', 28.

19 Finkel, *Osman's Dream*, 33-34.

20 Inalcik, 'The Rise of the Ottoman Empire', 29.

21 Inalcik, H., 'The Ottoman Turks and the Crusades, 1329-1451', 255.

22 Ibidem, 255-256.

23 Finkel, *Osman's Dream*, 38.

opstand in Anatolië richtte Murat zijn wrok voor het vrijlaten van Mustafa *Düzme*, op Thessaloniki. Deze tweede stad van het Byzantijnse Rijk was in gevaar te vallen bij de eerste de beste serieuze Ottomaanse aanval. Andronikus Paleologos de despoot van Thessaloniki en zoon van Manuel II was niet in staat voldoende soldaten in te huren en de stad van de nodige provisies te voorzien.²⁴ Tot grote teleurstelling van de Ottomanen, die de stad al sinds de lente van 1422 met hun vloot blokkeerden, werd op 14 september de stad overgedragen aan de Venetianen. Doordat Thessaloniki van 1387 tot 1402 onder Ottomaans bewind had gestaan en de stad tribuut betaalde aan de sultan, werd de Venetiaanse overname als een vijandige daad gezien. Om een overeenkomst te treffen over de overname van Thessaloniki stuurden de Venetianen Nicholas Giorgio naar Edirne, die uit onmin over de Venetiaanse handelswijze bij aankomst in de winter van 1424 door de Ottomanen gevangengenomen werd. Naast het blokkeren van de stad met hun vloot, belegerden de Ottomanen vanaf september 1423 met 5000 man Thessaloniki. Dit was het begin van de eerste grote Venetiaans-Ottomaanse confrontatie die zeven jaar zou duren.²⁵

3.2. De Ottomaans-Venetiaanse oorlog om Thessaloniki 1423-1430

Bij de overdracht van Thessaloniki probeerde Venetië enerzijds de overname van de stad door de sultan te laten erkennen en anderzijds een coalitie tegen de Ottomanen te vormen. Om de Ottomanen af te leiden werd Juneyd²⁶ door de Venetianen aangemoedigd in opstand te komen tegen Murat II. Door deze opstand was Murat genoodzaakt op 22 februari 1424 een vredesverdrag met de Byzantijnen te sluiten, waarbij de na 1402 bezette gebieden langs de kust van Marmara, de Egeïsche Zee en Zwarte Zee werden gerestitueerd met uitzondering van een aantal cruciale kastelen. In 1425 werd Juneyd echter geëlimineerd en verloren de Venetianen een belangrijke bondgenoot.²⁷

De Venetianen hadden op verzoek van Thessaloniki onder leiding van kapitein-generaal ter zee Fantino Michiel in september 1425 de “*turris of Cassandrie*”²⁸ alsmede de zeehaven van Platamonas aan de overzijde van de baai ingenomen.²⁹ Hierdoor

24 Setton, K.M., *The Papacy and the Levant (1204-1571) II, The Fifteenth Century* (Philadelphia 1978) 19.

25 Inalcik, H., 'The Ottoman Turks and the Crusades, 1329-1451', 257.

26 De voormalige troonpretendent van het vorstendom Smyrna (het huidige Izmir in Turkije) die aan de zijde van sultan Murat II's oom Mustafa vocht, maar na de erkenning van zijn suzeriniteit door Murat naar hem was overgelopen in de strijd om de troon van 1421-1422. Zie: Inalcik, 'The Ottoman Turks and the Crusades, 1329-1451', 257.

27 Ibidem, 257.

28 “*turris of Cassandrie*” refereert naar een toren in het voormalige Potidaea, een stad uit de oudheid, die later Kassandra heette en nu Nea Poteidaia. Zie: Setton, *The Papacy and the Levant II*, 24.

29 Ibidem.

beheersten de Venetianen de toegang tot Thessaloniki vanaf de zee. In April 1426 had Michiel een wapenstilstand weten te realiseren met Khalil Beg de gouverneur van Gallipoli, waarbij de Venetiaanse heerschappij over Thessaloniki werd erkend tegen betaling van een jaarlijks tribuut van 100.000 aspers. Verder werd overeengekomen dat de Ottomanen het beheer zouden krijgen over de nabij gelegen zoutmijnen, dat krijgsgevangenen werden uitgewisseld en dat de stad de deuren zou openen voor Ottomaanse handelaren. Deze overeenkomst was echter betekenisloos, omdat de Ottomanen het schiereiland Cassandra niet uit handen wensten te geven. De onverzettelijkheid van de sultan bewees dat de Ottomanen het uiteindelijke doel van de verovering van Thessaloniki niet op zouden geven.³⁰

Venetië bleef echter naar vreedzame oplossingen zoeken, zonder daarbij Thessaloniki te moeten verliezen. Hiervoor was De Republiek bereid verregaande concessies te doen, zoals het laten vallen van de aanspraak op Cassandra en de bereidheid tot het betalen van een hoger jaarlijks tribuut. Deze vastberadenheid leek succes te boeken, want Michiels opvolger Andrea Moncenigo wist met hulp van de Venetiaanse notaris Johannes de Bonisio in november 1426 een overeenkomst met de sultan te sluiten. In de twee jaren die daarop volgden, bleken de ambassadeurs Benedetto Emo en Jacopo Dandolo echter niet in staat het verdrag officieel door de sultan te laten ratificeren. Dandolo werd zelfs gevangengenomen en is uiteindelijk ook in Ottomaans gevangenschap overleden. Voor Venetië was de maat vol en verklaarde het Ottomaanse Rijk op 29 maart 1429 de oorlog.³¹

Hierop sneden de Venetianen middels een blokkade van de Dardanellen, het Aziatische en Europese deel van het Ottomaanse Rijk van elkaar af. Daarnaast gaven de Venetianen steun aan de Karamaniden in Anatolië en probeerden ze de Ottomaanse vlootblokkade van Thessaloniki met geweld op te breken. Ook trachtten de Venetianen in juni 1429 een alliantie te vormen met de Hongaarse koning Sigismund. Hierbij lag de nadruk op het gezamenlijk bezetten van de Dardanellen en Gallipoli. Ondertussen moest Murat rekening gaan houden met een gevaar uit het oosten. Sharukh Mirza, de zoon en opvolger van Timoer Lenk, voerde campagne langs de grenzen van Anatolië. Met winter op komst trok Sharukh zich echter terug naar Azerbeidzjan, wat Murat de ideale mogelijkheid gaf een snelle beslissing te forceren in het conflict om Thessaloniki. Met het oog hierop haalde hij in februari 1430 zijn zeer bekwame generaal Hamza naar Roemelië

30 Setton, *The Papacy and the Levant II*, 24-25.

31 Ibidem, 26-27.

en een maand later, op 29 maart 1430, werd Thessaloniki ingenomen.³²

De val van de stad kwam als een verrassing voor de Venetianen, die op dat moment Gallipoli aan het aanvallen waren en alle communicatie in de Hellespont probeerden te blokkeren. Toch werd het verlies snel geaccepteerd en een vredesverdrag in juli 1430 ondertekend in Gallipoli.³³ Venetië had andere belangrijke bezittingen in de Levant om zich zorgen over te maken. Durazzo (het huidige Dürres), Scutari (het huidige Shkodër) en Antivari (het huidige Bar) in Albanië, Lepanto (het huidige Nafpaktos), Napoli di Romania (het huidige Nauplio), Modon (het huidige Methoni) en Coron (het huidige Koroni) en bovenal het schiereiland Negroponte (het huidige Evvia of Euboea) in Griekenland mochten niet in Ottomaanse handen vallen.³⁴

3.3. Albanië: strijdtoneel van Ottomaans-Venetiaanse rivaliteit

In de periode 1412-1423 had Venetië weten te profiteren van het Ottomaanse interregnum. Niet vanwege de overname van Thessaloniki alleen, maar door tussen 1412 en 1420 de Dalmatische havensteden Zara (het huidige Zadar), Spalato (het huidige Split), Sebenico (het huidige Šibenik) en Trau (het huidige Trogir) op de Hongaren te veroveren. Hierdoor kon Venetië haar macht uitbreiden naar noordelijk Albanië en Montenegro. Deze politiek leidde tot oorlog met Stefan Lazarević, de despoot van Servië en vazal van de sultan die gelieerd was aan Hongarije. Na het tekenen van een vredesverdrag op 23 augustus 1423, moest Lazarević echter de Venetiaanse overname van Scutari, Alessio (het huidige Lezhë) en Dulcigno (het huidige Ulcinj) aanvaarden. Ook Hongarije wist te profiteren middels het tussen 1419 en 1429 versterken van haar posities in Servië, Bosnië en Walachije.³⁵

De sultan erkende de Venetiaanse suzereiniteit over diens Albanese bezittingen in het vredesverdrag na de val van Thessaloniki.³⁶ Toch zou Albanië het belangrijkste strijdtoneel zijn van de Ottomaans-Venetiaanse rivaliteit. Albanië was van vitaal belang voor de Venetianen. Het was de onontbeerlijke link met de wereld buiten de Adriatische Zee en voor alle Italiaanse staten de eerste defensieve lijn tegen de Ottomanen. Voor het Ottomaanse Rijk was Albanië daarentegen het bruggenhoofd voor een invasie van Italië. Het uitschakelen van de Venetiaanse vestingen in de regio en het betwisten van de

32 Inalcik, H., 'The Ottoman Turks and the Crusades, 1329-1451', 262-263.

33 Ibidem.

34 Setton, *The Papacy and the Levant II*, 30.

35 Inalcik, 'The Ottoman Turks and the Crusades, 1329-1451', 258.

36 Ibidem, 263.

Venetiaanse vloot was noodzakelijk om een succesvolle aanval op het Italiaanse vasteland te kunnen ondernemen. Daarom probeerden de Ottomanen in de periode na 1430 door middel van diplomatie de onenigheid tussen Venetië en Milaan en het Vaticaan en Venetië of Napels uit te buiten.³⁷

Buiten de directe confrontatie tussen de Ottomanen en Venetianen in Albanië om, speelden de verschillende adellijke families in de regio een belangrijke rol. Zij verzetten zich met hulp van de Venetianen tegen de Ottomanen die hun land afnamen en zware belastingen oplegden. Toch kon hun loyaliteit nog wel eens veranderen als de omstandigheden zich daarvoor dienden. Globaal bleef de rebellie echter sluimeren en nam in 1443 serieuze vormen aan toen Gjergj Kastrioti ofwel Skanderbeg (afkomstig van Iskender beg, zijn Ottomaanse naam en titel van toen hij nog in dienst stond van het Ottomaanse leger) deserteerde en de leiding van de opstand op zich nam.³⁸

3.4. De Ottomaans-Hongaarse strijd om Servië

Na de dood van Stefan Lazarević in 1427 had Sigismund het fort van Belgrado ingenomen. In reactie bezette Murat de Golubacvesting in Centraal-Servië. Beide acquisities werden formeel erkend in het Ottomaans-Hongaarse verdrag van 1428.³⁹ Hoewel de prinsen van Walachije, Servië en Bosnië hierop hun alliantie met de sultan herbevestigden⁴⁰, was de alliantie met Đurađ Branković III, de opvolger van Lazarević, nog onzeker.⁴¹ Deze situatie noopte Murat tot een agressiever beleid met betrekking tot de Balkan.⁴² Uit angst voor een Ottomaanse invasie, bevestigde Branković vervolgens zijn vazalschap middels de betaling van tribuut en het uithuwelijken van zijn dochter Mara aan Murat in 1431.⁴³

Met de dood van Sigismund op 9 januari 1437, ontstond er in het Hongaarse koninkrijk een successiecrisis. Murat zag dit als de uitgelezen mogelijkheid om de Ottomaanse macht in Servië te herstellen. In 1438 marcheerde de sultan Transsylvanië binnen, waarna hij de Donau overstak. Op 27 augustus 1439 viel de Servische hoofdstad Smederovo, waarmee de bezetting en annexatie van Servië een feit was. In 1440

37 Inalcik, 'The Ottoman Turks and the Crusades, 1329-1451', 264.

38 Ibidem, 265.

39 Finkel, *Osman's Dream*, 41.

40 Inalcik, 'The Rise of the Ottoman Empire', 29.

41 Finkel, *Osman's Dream*, 42.

42 Inalcik, H., *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600* (Londen 1973), 19.

43 Finkel, *Osman's Dream*, 42.

probeerde Murat ook Belgrado te veroveren, maar dat mislukte. Vervolgens wist de stadhouder van Transsylvanië Johannes Hunyadi de Hongaarse troepen te reorganiseren en de Ottomanen tijdens twee nieuwe aanvallen op Hongaars grondgebied te verslaan.⁴⁴ Ondertussen waren Ottomaanse aanvallen op Constantinopel en het Byzantijnse eiland Lemnos eveneens onsuccesvol.

3.5. De slag bij Varna

Het nieuws over de onsuccesvolle campagnes van de Ottomanen en de overwinningen van Hunyadi wekte in Venetië het enthousiasme op voor het coördineren van een kruistocht. Bij deze gemeenschappelijke militaire actie zouden de paus, Hongarije, Servië, Transsylvanië en het Byzantijnse Rijk betrokken zijn.⁴⁵ Waarbij het belangrijk is te vermelden dat de Katholieke en Orthodoxe Kerk zich in 1439 hadden verenigd tijdens de concilies van Ferrara en Florence middels een overeenkomst tussen paus Eugenius VI⁴⁶ en Johannes VIII Palaeologus. Deze unie kwam voort uit de Byzantijnse zoektocht naar bondgenoten en is nooit door de Orthodoxe Kerk erkent.⁴⁷

Gedurende de Hongaarse strijd tegen de Ottomanen, was de Poolse koning Wladislaus II in 1440 door de Hongaarse adel verkozen tot opvolger van de vroegtijdig overleden Albrecht II. Wladislaus was gekozen op voorwaarde dat hij met kracht de strijd tegen de Ottomanen zou voortzetten. Dezelfde toewijding kon worden gezien bij de Byzantijnen en Eugenius VI, die op 1 januari 1443 alle christelijke leiders uitnodigde om deel te nemen in een kruistocht tegen de Ottomanen. Venetië ondersteunde de voorbereidingen en beloofde een vloot van 10 galeien te bouwen, maar was verder voorzichtig in het betrokken raken bij een direct conflict met de Ottomanen.⁴⁸

In de aanloop naar de kruistocht had Byzantium Ibrahim, de emir van de Karamaniden, in 1443 weten aan te moedigen het Ottomaanse Rijk binnen te vallen. Murat reageerde meedogenloos, waardoor nog in de zomer van datzelfde jaar een nieuw verdrag werd ondertekend tussen beide strijdende partijen. Vervolgens stak Wladislaus

44 Inalcik, 'The Ottoman Turks and the Crusades, 1329-1451', 266-267.

45 Theunissen, H.P.A., Ottoman-Venetian Diplomats: The AHD-Names: The Historical Background and the Development of a Category of Political-Commercial Instruments together with an Annotated Edition of a Corpus of Relevant Documents (Proefschrift, Utrecht 1991), 118.

46 De Venetiaan Gabriele Condulmer werd in 1431 tot paus Eugenius VI verkozen en was de opvolger van Martinus V, wiens verkiezing na het Concilie van Konstanz een einde maakte aan het Westerse Schisma en het pauselijke hof weer naar Rome verplaatste in 1420. Zie: Norwich, J.J., De Pausen: Een Geschiedenis (Amsterdam 2012), 268-271.

47 Norwich, De Pausen, 272-276.

48 Inalcik, 'The Ottoman Turks and the Crusades, 1329-1451', 269.

met Hunyadi en Branković in oktober 1443 met 25.000 man de Donau over. Ze wisten verscheidene Ottomaanse legers te verslaan en tot Zlatitsa in Bulgarije door te stoten alwaar ze uiteindelijk werden verslagen. In februari 1444 keerde Wladislaus terug naar Belgrado. De lange mars was vooral een succes omdat een aantal lokale edelen in Ottomaanse dienst rebelleerden en hun onafhankelijkheid probeerden te forceren. De belangrijkste voorbeelden zijn Skanderbeg en Vlad II Dracul van Walachije.⁴⁹

Roemelië was in chaos. Murat was genoodzaakt om naar een vreedzame oplossing te zoeken. Dit leidde tot een 10-jarige wapenstilstand op 12 juni 1444, waarbij de Servische bufferstaat in ere hersteld werd en de Ottomanen de Golubacvesting opgaven in ruil voor de Hongaarse erkenning van de Ottomaanse heerschappij over Bulgarije. Eigenlijk hadden de Hongaren hiermee alles bereikt wat ze de jaren daarvoor altijd hadden gewenst. Toch was de wapenstilstand voor de Hongaren een afleidingsmanoeuvre voor de kruistocht later dat jaar.⁵⁰

Na de wapenstilstand moest Murat naar Anatolië afreizen, omdat de Karamaniden onder Ibrahim Beg opnieuw tot de aanval waren overgegaan. Deze keer werd een veldslag voorkomen en een nieuw vredesverdrag ondertekend. Hiermee dacht Murat zowel de oostelijke als westelijke grenzen van het rijk te hebben veiliggesteld, waarop hij afstand deed van de troon ten gunste van zijn zoon Mehmed II.⁵¹ Het aftreden van Murat en de troonsbestijging van zijn twaalfjarige zoon werd door het Westen geïnterpreteerd als een teken van zwakte dat uitgebuit kon worden. Tussen 18 en 22 september 1444 trokken Wladislaus en Hunyadi met 16.000 man de Donau over richting het oosten.⁵² Branković bleef neutraal, maar Vlad II Dracul sloot zich aan met een leger van ongeveer 4000 à 7000 man. Al plunderend zakten de troepen af naar Varna aan de Zwarte Zee, waar contact zou worden gelegd met de gemengde vloot van ondermeer pauselijke en Venetiaanse galeien.⁵³

De opmars van het Hongaarse leger zorgde voor enorme paniek in Adrianopolis. Mehmed was met zijn twaalf jaar nog te jong en onervaren om het leger aan te voeren. Zijn adviseurs zagen geen andere mogelijkheid dan Murat uit zijn pensionering terug te laten keren en aan het hoofd van het leger te stellen. Ondanks de Venetiaanse blokkade van de Dardanellen en de Bosporus, wist Murat met behulp van de Genuanen met zijn troepen de oversteek te maken en Adrianopolis te bereiken. Zonder de Ottomaanse

49 Inalcik, 'The Ottoman Turks and the Crusades, 1329-1451', 269-271.

50 Ibidem, 271-272.

51 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 119.

52 Finkel, *Osman's Dream*, 44-45.

53 Inalcik, 'The Ottoman Turks and the Crusades, 1329-1451', 274.

hoofdstad aan te doen marcheerde hij door naar Varna, alwaar de twee legers elkaar op 10 november 1444 troffen. De Ottomanen wisten de slag te winnen en Wladislaus kwam daarbij om het leven.⁵⁴

De slag bij Varna was een keerpunt in de Europese geschiedenis. Hierdoor ontstond in Polen een sterke afkeer tegen een mogelijke nieuwe kruistocht. Hongarije verzande door de dood van Wladislaus in een nieuwe successiestrijd en de Ottomaanse controle over de Balkan werd nog steviger dan voorheen.⁵⁵ Daarnaast betekende de mislukking van de kruistocht het einde van Byzantium. De Ottomanen hielden de Byzantijnen verantwoordelijk voor de crisis. Zonder de inname van Constantinopel zouden de Ottomanen nooit een stevige greep hebben over het gehele rijk. Toen Murat in 1446 weer terug op de troon kwam, realiseerde hij zich dat zijn politiek van verzoening met het doel de status quo te handhaven in de Balkan, gevaarlijk was. Het was noodzakelijk te blijven vechten en de verschillende vijandelijke fracties uit te schakelen.⁵⁶ Gedurende zijn tweede termijn als sultan zien we hem dan ook een aantal campagnes voeren tegen 'opstandelingen' als Skanderbeg in Albanië.

Venetië dat altijd haar commerciële belangen in het oog hield, paste zich aan de nieuwe situatie aan. Ondanks Ottomaanse aanvallen op Venetiaanse bezittingen in Griekenland en de Egeïsche Zee, was het waarborgen van de handelsprivileges binnen het Ottomaanse Rijk van groot belang. Via hun *bailo* (de belangrijkste Venetiaanse handelsvertegenwoordiger) in Constantinopel, Andrea Foscolo, werd er vanaf het einde van 1445 geprobeerd het met Murat in 1430 gesloten verdrag te hernieuwen. Hiervoor werd Foscolo's agent Aldovrandino de' Giusti naar Adrianopolis gezonden. Hij wist in februari een verdrag te sluiten dat zowel door Mehmed II als zijn vader Murat II werd ondertekend.⁵⁷

3.6. De val van Constantinopel

Na de dood van Murat II, besteeg Mehmed op 18 februari 1451 de troon.⁵⁸ Al sinds zijn eerste termijn als sultan had hij de wens om Constantinopel in te nemen, maar voor hij daar aan kon beginnen moest hij zijn grenzen verzekeren. Hij hernieuwde zijn vaders verdrag met Đurađ Branković en sloot een driejarig verdrag met Johannes Hunyadi, die nu

54 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 119.

55 Inalcik, 'The Ottoman Turks and the Crusades, 1329-1451', 274.

56 Inalcik, *The Ottoman Empire*, 21.

57 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 120.

58 Babinger, F., *Mehmed the Conqueror and his Time* (New Jersey 1978), 64-65.

regent was in Hongarije. Met Venetië hernieuwde hij het verdrag van 1446.⁵⁹ Hiermee lukte het Mehmed om de Byzantijnen politiek te isoleren en konden de voorbereidingen voor de verovering van Constantinopel beginnen.⁶⁰ In 1451-1452 bouwde hij aan de Europese zijde van de Bosporus, ongeveer 5 kilometer van Constantinopel het fort Rumeli Hisari. Dit fort zou de logistieke basis zijn voor de belegering van Constantinopel en had verder tot doel het waterverkeer op de Bosporus te controleren.⁶¹

Voor de Byzantijnse keizer Constantijn XI Palaiologos Dragases was de ernst van de situatie met de bouw van Rumeli Hisari volkomen duidelijk. Hij stuurde ambassadeurs naar de christelijke staten in de hoop op bijstand, maar alleen Venetië en Genua zonden schepen en manschappen. Waarbij de contributie van Venetië in eerste instantie veel geringer was dan Genua. De galeien en troepen die Venetië later alsnog stuurde arriveerden in Negroponte toen de stad al gevallen was.⁶²

De belegering van Constantinopel duurde 54 dagen en begon op 6 april 1453. Na dagen van beschietingen met enorme kanonnen en meerdere bestormingen, viel de stad tijdens de laatste aanval op 29 mei als gevolg van een breuk in de muur. Hierna volgde de plundering van de stad, maar die werd vroegtijdig beëindigd door de entree van Mehmed. Tijdens Mehmeds processie door de stad, converteerde hij de Haghia Sophia tot een moskee en na er gebeden te hebben verkondigde hij dat de nieuwe hoofdstad voortaan Istanbul zou hetten.⁶³

Nu Constantinopel in handen van de Ottomanen was, werd het tijd voor de Venetianen om de strijdbijl te begraven en zo snel mogelijk gunstige handelsprivileges te verkrijgen. Met die taak werd Bartolommeo Marcello naar Istanbul gezonden. Op 18 april 1454 wist hij een verdrag te sluiten met gunstige bepalingen. De Venetianen mochten volgens het verdrag haar handelskolonie in Istanbul onderhouden en een permanente *bailo* vestigen (Marcello).⁶⁴

3.7. De Ottomaans-Venetiaanse Oorlog van 1463-1479

De Venetianen verklaarden op 28 juli 1463 de oorlog aan de Ottomanen. Dit was het gevolg van de toegenomen spanningen tussen beide staten in de periode na de val van

59 Finkel, *Osman's Dream*, 48.

60 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 121.

61 Finkel, *Osman's Dream*, 49.

62 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 121.

63 Inalcik, *The Ottoman Empire*, 23 en 27.

64 Setton, *The Papacy and the Levant II*, 140-141.

Constantinopel. Mehmed breidde het Ottomaanse Rijk verder uit en bedreigde daarmee de Venetiaanse bezittingen in de Balkan en Egeïsche Zee. In de tien jaar na de val van Constantinopel en voor het uitbreken van de oorlog met de Venetianen, ondernam Mehmed campagnes tegen Servië, Hongarije en Albanië. In de lente van 1458 viel hij de Morea (het huidige Peloponnesos) aan dat afgezonderd van een aantal Venetiaanse en pauselijke havensteden en forten, in 1460 geannexeerd werd. Toen Mehmed in 1463 ook Lesbos, Argos en Bosnië-Herzegovina veroverde, was de maat vol. Venetië verklaarde de Ottomanen de oorlog.⁶⁵

De Venetianen gingen voortvarend van start. Aan het einde van 1463 waren Argos en een groot deel van de Morea terugveroverd. Daarnaast hadden de Venetianen een alliantie weten te smeden met koning Matthias Corvinus van Hongarije, paus Pius II, de hertog van Bourgondië en emir Ibrahim van de Karamaniden. Het bondgenootschap met de Hongaren bracht meteen resultaat. Toen Mehmed na zijn succesvolle campagne uit Bosnië vertrok in 1463, viel Corvinus het recent door de Ottomanen geannexeerde gebied binnen en wist de forten van Zvečaj en Jajce te veroveren. De Venetiaanse vloot viel tegelijkertijd het eiland Lesbos aan, maar was onsuccesvol. Aan het einde van 1464 verloren de Venetianen het initiatief doordat de emir van Karaman overleed alsmede paus Pius II (Aeneas Piccolomini).⁶⁶

Binnen twee maanden na zijn troonsbestijging had Pius II een bul uitgevaardigd waarin hij de christenheid opriep tot een heilige oorlog. Op 1 juni 1459 riep hij in Mantua alle christelijke vorsten bijeen, maar slechts enkelen kwamen opdagen. Toen de Hongaren en Venetianen de handen ineensloegen, herleefde zijn hoop. Pius begon meteen met het samenstellen van een nieuwe kruistocht. Overeengekomen werd dat de landstrijdkrachten zich in Ancona bij de vloot zouden voegen. Toen de paus daar arriveerde was er echter maar een geringe hoeveelheid kruisvaarders aanwezig. De deceptie was compleet toen de Venetiaanse vloot onder leiding van doge Cristoforo Moro maar met 12 kleine galeien arriveerde. Twee dagen later overleed Pius II en kwam er een einde aan de kruistocht.⁶⁷

Mehmed reageerde snel en doortastend op deze ontwikkelingen. Grootvizier Mahmud Pascha werd naar de Morea gestuurd en bracht het gebied in 1464 weer onder Ottomaanse heerschappij (afgezien van een aantal vestingsteden langs de kust). Vervolgens trok Mehmed met een leger naar Bosnië alwaar hij de Hongaren wist terug te

65 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 123-124.

66 Imber, C., *The Ottoman Empire, 1300-1650: The Structure of Power* (Basingstoke en New York 2002) 32.

67 Norwich, *De Pausen*, 288-289.

drijven, maar er niet in slaagde om Belgrado in te nemen.⁶⁸

Ondanks al deze tegenslagen waren de Venetianen niet bereid in te gaan op het vredesaanbod van Mahmud Pascha in 1464. De onfortuinlijke dood van emir Ibrahim, had namelijk ook een nieuwe mogelijkheid tot een alliantie in het oosten met sultan Uzun Hassan van de Ak Koyunlu dynastie (heersend over delen van het huidige Iran, Irak, Turkije, Azerbeidzjan en Armenië) gebracht.⁶⁹ Uzun Hassan zag de dood van emir Ibrahim als de ideale mogelijkheid om de macht van de Ottomanen in Karaman te ondermijnen middels de successie van Ibrahims zoon Ishak te ondersteunen. Door een bondgenootschap met de Venetianen aan te gaan wist Uzun Hassan zijn positie verder te versterken. Hoewel Ishak al snel werd verdreven door zijn door de Ottomanen ondersteunde broer Pir Ahmed, bleef de Venetiaans-Ak Koyunlu alliantie bestaan.⁷⁰

Voor de Ottomanen werd Uzun Hassan een steeds groter gevaar in Anatolië. De alliantie tussen hem en de Venetianen moest worden opgebroken, zodat de Ottomanen hun volledige aandacht konden vestigen op de strijd met Uzun Hassan. Middels de hulp van Skanderbeg⁷¹ hadden de Ottomanen gehoopt vrede te sluiten met de Venetianen (zie bovenstaande alinea m.b.t. Mahmud Pascha), maar hij weigerde.⁷² Het uitbreken van de Ottomaans-Venetiaanse oorlog had Skanderbeg de mogelijkheid gegeven opnieuw met de Ottomanen te breken. Twee jaar later lanceerde Mehmed een grootschalige campagne in Albanië, waardoor Skanderbeg zich in de zomer van 1466 moest terugtrekken naar zijn vesting te Krujë. Vandaar vertrok hij in de winter naar Italië voor materiële hulp. In 1467 keerde hij terug en viel hij de Ottomaanse belegeraars van Krujë aan. Dit resulteerde in een tweede campagne van Mehmed, waardoor bijna heel Albanië, uitgezonderd van een aantal Venetiaanse vestingsteden aan de kust, in handen van de Ottomanen kwam. Hierop vluchtte Skanderbeg naar Venetiaans territorium, alwaar hij in 1468 stierf. Door de Albanese campagnes van Mehmed konden de Venetianen en Hongaren niet langer het opportunisme van de Albanese adel uitbuiten.⁷³

In de tussentijd profiteerden de Venetianen van de Ottomaanse campagne in Albanië door het eiland Imbros (het huidige Gökçeada) en gebieden rond Athene in te

68 Shaw, S., History of the Ottoman Empire and Modern Turkey I, Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280-1808 (Cambridge 1976) 65.

69 Imber, The Ottoman Empire, 32.

70 Finkel, Osman's Dream, 64.

71 Skanderberg stond na zijn breuk met Murat II onder de bescherming van koning Alfonso I van Naples, maar na diens dood in 1458 had hij wederom de heerschappij van de Ottomanen moeten accepteren. Zie: Finkel, Osman's Dream, 63.

72 Theunissen, Ottoman-Venetian Diplomats, 125.

73 Finkel, Osman's Dream, 68.

nemen. Mehmed reageerde door een vloot te bouwen met als mogelijke doelstelling een aanval op Negroponte.⁷⁴ De dreiging van een mogelijk aanval op Negroponte en de Ottomaanse opmars in Albanië overtuigde Venetië van de noodzaak om vredesonderhandelingen te starten. Voor de Ottomanen waren deze onderhandelingen met de Hongaren en Venetianen in 1467 echter niets meer dan een afleidingsmanoeuvre. Het had tot doel de christelijke bondgenoten van aanvallen te weerhouden, terwijl Mehmed in 1468 ten oorlog zou trekken tegen de Mamelukken (heersers van Egypte).⁷⁵

Uit Venetiaanse en Ottomaanse stukken blijkt dat Mehmed van plan was Mameluk Syrië binnen te vallen. Dit kan het gevolg zijn geweest van Uzun Hassans poging zich te verzekeren van sultan Qait-Beys (sultan van de Mamelukken 1468-1496, eerste der islamitische monarchen, hoeder van de soennitische islam ofwel kalief) bescherming tegen de Ottomanen. Uiteindelijk kwam het niet zover, omdat Mehmeds vazal Pir Ahmed van Karaman de verplichte ondersteuning aan deze campagne weigerde te geven. Hoewel de reden hiervoor onduidelijk is,⁷⁶ bleek dat Pir Ahmed geheime relaties met Venetië en de paus onderhield.⁷⁷ Mehmed had geen andere keuze dan over te gaan tot het aanvallen van de Karamaniden in 1468 en de geplande campagne in Syrië af te breken. Hierdoor kwam een groot deel van het territorium van de Karamaniden onder Ottomaans heerschappij.⁷⁸

De campagne van Mehmed tegen de Karamaniden gaf de Venetiaanse Kapitein-Generaal Niccolò da Canale de mogelijkheid om in juli 1469 Enez te plunderen.⁷⁹ Mehmeds vergelding kwam spoedig middels de plundering van het schiereiland Negroponte en de inname van de gelijknamige hoofdstad (het huidige Chalkis) op 11 juli 1470. Mehmed realiseerde dit enorme succes in 24 dagen met een vloot van 350 schepen en een landleger van 100.000 man.⁸⁰ Venetië verloor met Negroponte een vitale schakel in haar overzeese handelsimperium. De val van Negroponte werd met grote schok ontvangen in de gehele christelijke wereld.

Met het Venetiaanse verlies van Negroponte geraakte de lange oorlog in een tweede fase, waarvan de uitkomst in 1470 nog geen uitgemaakte zaak was. Niet alleen de westerse machten zochten naar manieren om de Ottomaanse opmars te keren. In het

74 Imber, *The Ottoman Empire*, 33.

75 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 126.

76 Finkel, *Osman's Dream*, 65.

77 Babinger, *Mehmed the Conqueror and his Time*, 271.

78 Finkel, *Osman's Dream*, 65.

79 Imber, *The Ottoman Empire*, 33.

80 Setton, *The Papacy and the Levant II*, 301-303.

oosten bereide Uzun Hassan zich voor op een oorlog tegen de Ottomanen. Hierbij maakte hij gebruik van alle militaire en diplomatieke middelen tot zijn beschikking. Zo bracht in de winter van 1470-1471 een Ak Koyunlu ambassadeur een bezoek aan Venetië, Rome en Naples in de hoop op het smeden van een alliantie tegen de Ottomanen. Hiervoor had Mehmed in oktober 1470 al een gezant naar Venetië gestuurd om vrede te realiseren.⁸¹ De Venetianen waren in eerste instantie geïnteresseerd en beantwoordden het bezoek met het sturen van de ambassadeurs Niccolò Cocco en Francesco Capello, die op 12 maart 1471 Istanbul bereikten. De vredesvoorwaarden van de Ottomanen bleken echter onacceptabel en gezien de lopende onderhandelingen met de Ak Koyunlu hadden de Venetianen ook geen belang meer bij vrede.⁸²

Venetië wist uiteindelijk een overeenkomst te sluiten met Uzun Hassan, waarin werd afgesproken dat de Venetianen onder begeleiding van een kleine landingseenheid vuurwapens zouden brengen naar de kust van Karaman. Aldaar zouden de troepen van Uzun Hassan de Venetianen ontmoeten. Vervolgens zou Uzun Hassan na de verwachte overwinning op de Ottomanen de heerschappij over bijna volledig Anatolië krijgen. Tevens zou Uzun Hassan de Ottomaanse sultan dwingen te eindigen met het bouwen van forten langs de kust en de Venetiaanse schepen vrije toegang te verlenen tot de Zwarte Zee. Daarnaast zou hij er op toezien dat de Ottomanen de Morea, Negroponte en Lesbos aan Venetië zouden restitueren. Venetië opperde tot slot in staat te zijn om Istanbul te veroveren.⁸³

Naast de alliantie met de Ak Koyunlu konden de Venetianen ook rekenen op ondersteuning vanuit het Vaticaan. De op 9 augustus 1471 ingewijde paus Sixtus IV (Francesco della Rovere) riep middels een op 31 december gepubliceerd encycliek, de christelijke wereld op tot een nieuwe kruistocht. Het enthousiasme hiervoor was niet al te groot. Toch wist Sixtus met Venetië, Napels en Rhodos een akkoord te sluiten voor het samenstellen van een gemeenschappelijke vloot. Ook de paus leverde een gedeelte van de vloot onder leiding van kardinaal Oliviero Carafa. Bij Rhodos verzamelden de vloten zich tot een armada van 87 galeien en 15 transportschepen, waarvan de helft Venetiaans was.⁸⁴

Na de val van Negroponte en gedurende de onderhandelingen van 1471, was er

81 Inalcik, H., 'The Ottoman Turks and the Crusades, 1451-1522' in: Kenneth M. Setton, Harry W. Hazard en Norman P. Zacour ed., *A History of the Crusades, Volume VI: The Impact of the Crusades on Europe* (Madison 1989) 311-353, aldaar 328.

82 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 126-127.

83 Inalcik, 'The Ottoman Turks and the Crusades, 1451-1522', 328.

84 Setton, *The Papacy and the Levant II*, 314-317.

een rebellie gaande in het emiraat van Kamaran. Pir Ahmed probeerde zijn controle over de in 1468-1469 aan de Ottomanen verloren gebieden te herwinnen en zag zich gesteund door Uzun Hassan.⁸⁵ Mehmed reageerde in 1471 en 1472 met twee campagnes, waarin hij niet alleen het noorden van Kamaran onderwierp, maar ook het bergachtige binnenland.⁸⁶ In de zomer van 1472 intervenueerde Uzun Hassan, die als toevluchtsoord diende voor de door Mehmed verdreven Anatolische prinses. Alvorens zelf aan te vallen, stuurde hij zijn neef Yusuf Mirza met een leger richting Bursa.⁸⁷ Mehmeds zoon prins Mustafa moest zich door deze opmars terugtrekken, maar wist uiteindelijk de aanval af te slaan, waarbij Yusuf Mirza gevangengenomen werd en Pir Ahmed vluchtte.⁸⁸ Hierop viel de gezamenlijke christelijke vloot de Ottomaanse havenstad Antalya aan die in brand gestoken werd (voornamelijk de buitenwijken). Vervolgens werden Smyrna en Gallipoli (niet de stad, maar het wapen- en munitiearsenaal van 300 galeien⁸⁹) na een gewaagde aanval eveneens in brand gestoken.⁹⁰

In navolging van de overeenkomst met Uzun Hassan, veroverden de Venetianen in juni en juli 1473 de forten Sighinol, Korykos en Silifke langs de Anatolische kust, die vervolgens werden overgedragen aan de Karamaniden. Dit bruggenhoofd was noodzakelijk voor het overdragen van de door de Venetianen aan Uzun Hassan beloofde mortieren. De overdracht van de voor Uzun Hassan noodzakelijke artillerie werd echter niet gerealiseerd⁹¹, omdat de Ak Koyunlu nooit verschenen. Uzun Hassan was namelijk in 1472 een onsuccesvolle veldtocht tegen de Mammeluken in Anatolië en Syrië begonnen. Dit was een gunstige ontwikkeling voor Mehmed. Het bracht een korte samenwerking met de Mammeluken tegen Uzun Hassan tot stand.⁹² Daarnaast leverde het Mehmed de mogelijkheid om Uzun Hassan te isoleren van zijn Europese bondgenoten, maar de aangeboden vrede werd door de Venetianen verworpen.⁹³

Ondertussen waren zowel de Ottomanen als de Ak-Koyunlu begonnen met het mobiliseren van hun troepen. In februari of maart 1473 starten beide legers hun opmars. Eind juli 1473 bereikte het leger van Uzun Hassan de bergen aan de linker oever van de Eufraat in de provincie Erzincan. Hier wist hij op 4 augustus een gedeelte van Mehmeds

85 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 127.

86 Imber, *The Ottoman Empire*, 34.

87 Finkel, *Osman's Dream*, 66.

88 Imber, *The Ottoman Empire*, 34.

89 Babinger, *Mehmed the Conqueror and his Time*, 304.

90 Finkel, *Osman's Dream*, 66.

91 Babinger, *Mehmed the Conqueror and his Time*, 319-320.

92 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 127-128.

93 Finkel, *Osman's Dream*, 67.

leger te verslaan. Op 11 augustus kwam het tot een nieuw treffen nabij Otlukbeli, alwaar Mehmed voornamelijk door zijn gebruik van vuurwapens en artillerie (wat Uzun Hassan niet bezat, doordat hij de Venetianen niet had ontmoet in Korykos) een beslissende overwinning wist te behalen op de Ak Koyunlu.⁹⁴

Na het sluiten van vrede met de Ottomanen, beloofde Uzun Hassan af te zien van verdere invallen en bemoeienis. Hierdoor konden Mehmeds troepen onder leiding van Gedik Ahmed Pasja in 1474 voorgoed de annexatie van Karaman realiseren. Hiermee had Mehmed de situatie in Anatolië gestabiliseerd en zijn macht tot de Eufraat uitgebreid. Nu kon Mehmed zijn aandacht naar het Westen verplaatsen. Nog hetzelfde jaar viel hij vanuit Bosnië het Venetiaanse fort te Scutari aan, wat mislukte.⁹⁵

De Venetianen gingen op hun beurt op zoek naar vrede met de Ottomanen. Geronimo Zorzi werd als gezant gestuurd, nadat een Ottomaanse afgevaardigde de Venetiaanse autoriteiten op Corfu gecontacteerd had.⁹⁶ Ondertussen zochten de Venetianen naar nieuwe mogelijkheden voor het vormen van een anti-Osmaanse alliantie met de prins van Italië, de koning van Polen, de koning van Hongarije en de groothertog van Moskou. De hoop hierop groeide toen Stefanus III van Moldavië de Ottomaanse troepen onder leiding van Hadân Suleiman Pasja in de slag bij Vaslui wist te verslaan. Zorzi hoopte op zijn beurt dat Mehmed hierdoor tot onderhandelen bereid zou zijn, maar wist uiteindelijk niets meer te bereiken dan de toezegging dat de Ottomaanse vloot de Venetianen voor 6 maanden niet zou aanvallen.⁹⁷

Mehmed hield zijn woord, want in de daaropvolgende maanden elimineerde hij Genua's kolonies langs de Zwarte Zee. In 1478 voltooidde hij de verovering van het gebied rond de Zwarte Zee, door het Kanaat van de Krim een vazalstaat te maken.⁹⁸ Na dit succes keerde Mehmed in 1476 terug naar Moldavië, alwaar hij op 17 juli Stefanus wist te verslaan. Hierop vluchtte Stefanus naar het noorden, hoewel hij na het vertrek van de Ottomanen zijn heerschappij over Moldavië wist te continueren.⁹⁹ Ondertussen hadden de Hongaren drie forten gebouwd tussen de Donau en de Morava met het doel de toegang tot Smedorovo te blokkeren. In de winter van 1467-77 wist Mehmed deze forten te bedwingen en het gevaar weg te nemen.¹⁰⁰

94 Babinger, *Mehmed the Conqueror and his Time*, 313-315.

95 Inalcik, 'The Rise of the Ottoman Empire', 44.

96 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 128.

97 Imber, *The Ottoman Empire*, 35.

98 Finkel, *Osman's Dream*, 68.

99 Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey I*, 68.

100 Imber, *The Ottoman Empire*, 35-36.

In 1477 hervatten de Ottomanen hun campagne tegen Venetië. Plundertochten in Istrië en Friuli, maar ook in Griekenland en Albanië vonden hun aanvang. Lepanto werd belegerd, maar niet veroverd.¹⁰¹ Vervolgens begon de sultan in 1478 een campagne tegen de Venetiaanse bezittingen in Albanië. Krujë werd op 15 juni tot overgave gedwongen. Ook Scutari werd belegerd, maar wist alle aanvallen af te slaan. Waarop de Ottomanen besloten om de vestingen in de omgeving van Scutari te belegeren. Zo werd het kasteel van Žabljak ingenomen alsmede het fort van Drisht en werd Alessio (waar Skanderberg overleed in 1468) in brand gestoken. De havenstad Bar wist tenslotte net als Scutari alle aanvallen af te slaan.¹⁰²

Door de druk op de Venetiaanse bezittingen in Albanië, die nu bijna allemaal in handen waren gevallen van de Ottomanen, bevond Venetië zich aan het begin van 1479 in grote problemen. De Venetiaanse senaat besloot Giovanni Dario als ambassadeur naar Istanbul te sturen om te onderhandelen over vrede. Een akkoord werd bereikt, waarbij de Venetianen Scutari, het Egeïsche eiland Lemnos en het schiereiland Mani in de Morea moesten opgeven. Daarnaast moesten ze een enkele som van 100.000 dukaten betalen, gevolgd door een jaarlijkse tribuut van 10.000 dukaten voor commerciële privileges binnen het Ottomaanse Rijk. Met deze overeenkomst werd uiteindelijk op 25 januari 1479 vrede gesloten in Istanbul. De vrede werd op 25 april 1479 in de aanwezigheid van de Ottomaanse ambassadeur Lutfi Beg door de Venetiaanse senaat en doge geratificeerd.¹⁰³

Na het beëindigen van de oorlog met Venetië kon Mehmed zijn pijlen richten op Rhodos en Italië. In de lente van 1480 stuurde hij Mesih Pasja met een vloot naar Rhodos en tegelijkertijd Gedik Ahmed Pasja met een andere vloot naar Zuid-Italië. Na een 93 dagen durende belegering van Rhodos, die op 23 mei 1480 aanving, was Mesih Pasja genoodzaakt zich na zware verliezen terug te trekken. Gedik Ahmed was wel succesvol. Hij veroverde Santa Maura (het huidige Lefkada), Kefalonia en Zante, wat het einde betekende van de heerschappij van de Tocco dynastie aldaar. Vervolgens voer hij in de zomer van 1480 van Valona (het huidige Vlorë) met een vloot van 132 schepen die 18.000 man vervoerde, naar Otranto. Op 11 augustus wist hij de stad te veroveren, waarna hij het fort versterkte en overging tot het plunderen van het achterland. Hierna keerde Gedik Ahmed voor het halen van versterkingen terug naar Roemelië. Door de dood van Mehmed op 3 mei 1481 en de daaropvolgende successieoorlog tussen zijn zoons Bayezid en Cem, wist Gedik Ahmed niet met de versterkingen naar Italië terug te keren. Hij werd door

101 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 128.

102 Babinger, *Mehmed the Conqueror and his Time*, 362-365.

103 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 129-130.

Bayezid naar Istanbul geroepen. Waarna sultan Bayezid II 13 maanden later Otranto restitueerde en Napels de stad weer innam. Hiermee werd Italië gespaard van verdere Ottomaanse invasies.¹⁰⁴

3.8. De Ottomaan-Venetiaanse Oorlog van 1499-1503¹⁰⁵

De successieoorlog na Mehmeds dood werd op 26 juli 1482 door Bayezid gewonnen, waarna Cem wist te ontsnappen naar Rhodos. Hierdoor was sultan Bayezid II genoodzaakt rekening te houden met de internationale verhoudingen. Hij realiseerde zich dat Cem aan het hoofd van een machtig leger afkomstig uit Egypte of gevormd door een coalitie van christelijke staten, een serieus gevaar zou kunnen opleveren voor zijn positie en het voortbestaan van het Ottomaanse Rijk. In de hoop dat te voorkomen betaalde Bayezid een jaarlijkse toelage voor de blijvende opvang van Cem, trok hij de Ottomaanse troepen terug uit Otranto en onderhield hij gunstige betrekkingen met de Venetianen.

Het handhaven van de vrede bleek een moeilijke aangelegenheid. De uiteindelijke wens van de Ottomanen was, om verder uit te breiden naar het westen. Daarnaast veroorzaakte Bayezids passiviteit onrust onder zijn *Sipahis* (feodale leenheren en leden van de staande cavalerie van de sultan) en *janitsaren*¹⁰⁶. Door de interne rivaliteit in Italië en de bemoeienis van Frankrijk en Spanje, veranderde de situatie voor Bayezid.

De dood van koning Ferdinand I van Napels in 1494, betekende voor de Franse koning Karel VIII het einde van Ferdinands dynastie. Van oudsher had Karel VIII aanspraak op de troon van Napels en zag zich als de rechtmatige opvolger. Toch gaf paus Alexander VI (Rodrigo Borgia) het koningschap aan Ferdinands zoon Alfonso, die in mei 1494 tot koning Alfonso II gekroond werd. Hierop stak Karel VIII op 2 september 1494 met 31.500 man de Alpen over. Zijn doel was het afzetten van Alfonso II en vervolgens Napels als springplank te gebruiken voor een kruistocht tegen de Ottomanen met Cem (was in 1489 onder de voogdijschap van de paus in Rome gekomen) aan zijn zijde.

Tijdens de laatste nacht van 1494 marcheerden de Fransen Rome binnen, alwaar Karel VIII het voogdijschap over Cem overnam. Op 24 februari 1495 bereikten de Fransen

104 Inalcik, 'The Ottoman Turks and the Crusades, 1451-1522', 330-331.

105 Dit hoofdstuk is een samenvatting van een onderzoeksopdracht die ik in 2012 heb afgerond bij dr. R.M. Speelman voor *Current Research in Italian* binnen de Master Renaissance Studies. Zie: Kamp, H.F., 'De Ottomaans-Venetiaanse Oorlog: 1499-1503' (Paper Current Research in Italian, Utrecht 2012).

106 Leden van een Ottomaans infanteriekeurkorps samengesteld uit uitstekend getrainde 'geïndoctrineerde' jongens uit onderworpen gebieden, voornamelijk de Balkan. Zie: Fisher, S.N., The Foreign Relations of Turkey 1481-1512 (Urbana 1948) 10-12.

Napels, waar Cem na een kort ziekbed op 25 februari kwam te overlijden. Op 12 mei 1495 werd Karel VIII tot koning van Napels gekroond. Alfonso II had daarvoor op 24 februari al vrijwillig afstand gedaan van de troon ten gunste van zijn zoon Ferrantino (de later koning Ferdinand II). Na het achterlaten van een deel van zijn leger, verliet Karel VIII nog diezelfde maand Napels voor zijn terugkeer naar Frankrijk.

De terugkeer ging niet zonder slag of stoot. Op initiatief van Venetië en de Curie werd een Heilige Liga gevormd met ondermeer Milaan, Spanje en het Heilige Roomse Rijk met het doel de Fransen uit Italië te verdrijven. Deze alliantie ontmoette de legers van Karel VIII in de onbesliste veldslag van Fornovo op 6 juli 1495. Nog dezelfde dag verscheen Ferdinand II met een Spaanse vloot in de haven van Napels, waarna hij met hulp van de Heilige Liga het koninkrijk op de Fransen wist te heroveren.

De Venetiaanse positie in Italië was na het verdrijven van de Fransen onder druk komen te staan. Gedurende de campagnes van de Heilige Liga had Venetië een aantal belangrijke steden in Apulië weten te verkrijgen. Hiermee haalde Venetië het vijandschap van het Vaticaan, Napels, Florence, Milaan en Ferrara op de hals. Toen Venetië een alliantie aanging met de nieuwe koning van Frankrijk, Lodewijk XII, nam de vijandschap toe. Dit bondgenootschap was gericht op de opdeling van het hertogdom Milaan. Deze opdeling zou de Venetianen de rijke stad Cremona en de omliggende gebieden diep in Lombardije opleveren.

Deze ontwikkelingen instigeerden een diplomatiek gevecht om de gunst van de sultan. De hertog van Milaan Ludovico Sforza probeerde de Ottomanen te overtuigen dat de Venetianen de Fransen hadden uitgenodigd naar Italië te komen en dat Lodewijk XII na de verovering van Italië zou oversteken naar Griekenland. De Venetianen ontkenden dit ten stelligste en probeerden de Ottomanen van hun vreedzame bedoelingen te verzekeren. Bayezid, die geen belang had bij een ongerust Venetië, bleef de Venetiaanse diplomaten verzekeren dat er geen offensief op handen was. Dit gaf de Venetianen een vals gevoel van veiligheid, wat gesterkt werd door de gebeurtenissen in de laatste jaren voor het uitbreken van de oorlog.

In 1496 hadden de Polen Moldavië binnengevallen met steun van de Hongaren. De Ottomaanse tegenaanval was succesvol en in 1499 werd er vrede gesloten. Bayezid had daarnaast problemen met de opkomst van Ismael, de eerste sjah van de Safawiden dynastie in Perzië, die in 1499 de Taurus regio aanviel. Ook raakten de Ottomanen, na de dood van de Egyptische sultan Kemal, in oorlog met de Ottomaanse deserteur Alaeddevlet die zichzelf aan Egypte verbonden had.

Toen Andrea Gritti (een rijke Venetiaanse handelaar in Istanbul en latere Doge van Venetië) zijn overheid informeerde over het feit dat de Ottomanen een enorme vloot aan het bouwen waren en Bayezid op oorlogspad was, werd dat maar moeilijk geaccepteerd. Middels een diplomatieke missie van Andrea Zancani naar Istanbul in 1498 werd geprobeerd het tij te keren. Hij leek succes te boeken middels het ondertekenen van een hernieuwd vredesverdrag, maar dit verdrag was slechts in het Latijn opgesteld en niet in het Turks, waardoor de sultan het ongeldig kon verklaren en negeren.

Ondertussen waren er allerlei kleine conflicten tussen de Ottomanen en Venetianen ontstaan. In Cattaro (Kotor) werd het land van de lokale heer Georg Cernovitch, die onder Venetiaanse auspiciën stond, door de Ottomanen in beslag genomen en Bayezid weigerde het te restitueren. In Griekenland vermoordden de *stradiotti* van Napoli di Romania 550 Ottomanen. Piraterij werd door beide partijen actief gesubsidieerd en belemmerde de handel. Daarnaast waren er over en weer plundertochten en vergeldingen in de Balkan en langs de Dalmatische kust.

Uiteindelijk werd de massale Ottomaanse scheepsbouw in Gallipoli en Istanbul toch serieus genomen in Venetië, waardoor de vloot met spoed gevechtsklaar gemaakt werd. In de zomer van 1499 beschikte Venetië over een vloot van 123 schepen met Antonio Grimani aan het hoofd. De Ottomaanse vloot die op 30 juni 1499 uitvoer, bestond uit ongeveer 260 schepen en stond onder leiding van de voormalig groot vizier Daud Pasja en admiraal Kemal Reis.

De missie van de Ottomaanse vloot was het afslaan van mogelijke aanvallen en verbinding maken met het wachtende landleger dat voorzien moest worden van kanonnen en andere belegeringsapparatuur. Het landleger bestond uit ongeveer 70.000 man onder directe aanvoering van Bayezid en focuste zich op de kust grenzend aan het eiland Corfu. Een ander leger onder Mustafa Pasja had tot doel de Morea en Lepanto aan te vallen in samenwerking met de vloot.

Het Ottomaanse leger bezette de Morea vrij snel, afgezien van de kuststeden Napoli di Romania, Coron, Modon en Navarino (het huidige Pylos). De Ottomaanse vloot die een confrontatie met de Venetiaanse vloot probeerde te voorkomen, raakte op 12 augustus slaags met de Venetianen langs de kust van Zonchio (ook wel Navarino). Voor de Venetianen betekende deze slag van Zonchio geen nederlaag, maar een gemiste overwinning.

Na het treffen bij Zonchio hergroepeerde de Venetiaanse vloot zich bij het eiland Zante, waar ze versterkt werden door 18 Franse schepen. Met deze gecombineerde

zeemacht van 170 schepen hadden ze in staat moeten zijn om de Ottomaanse vloot alsnog te verslaan, maar wederom werd er geen stevige aanval ondernomen. Ondertussen belegerde het Ottomaanse leger Lepanto. De stad wist weerstand te bieden, maar had door de komst van de Ottomaanse vloot geen andere keuze dan op 28 augustus de strijd te staken.

Naast de oorlog in Griekenland had Bayezid de opdracht gegeven aan Iskender Pasja om invallen te plegen langs de Dalmatische kust tot in Friuli en Karinthië toe. Voor de Venetianen was de ontstaande situatie reden om op zoek te gaan naar vrede. Met deze taak werd Alvise Manenti naar Adrianopel gestuurd op 27 oktober 1499. De onderhandelingen waren echter onsuccesvol wegens de ver uit elkaar liggende onderlinge eisen. Venetië moest op zoek naar bondgenoten. In de lente van 1500 zonden de Fransen en Venetianen ambassadeurs naar Hongarije om de koning over te halen te breken met de Ottomanen tegen betaling van 100.000 dukaten. De koning van Polen was hierop bereid zich bij de Hongaren aan te sluiten in ruil voor een deel van de subsidie.

Ondertussen waren de Ottomanen aan het voorbereiden op een nieuw offensief. Eind juni verzamelde het Ottomaanse leger zich in de buurt van Modon en vanaf 8 juli werd de stad door 60.000 Ottomanen belegerd. In juli zette de ongeveer 250 schepen tellende Ottomaanse vloot ter ondersteuning van het leger koers richting Modon. Ter verdediging, verzamelden de Venetianen bij Zante een vloot van 70 schepen. De Venetiaanse vloot moest er voor zorgen dat de Ottomanen niet in staat waren zware belegeringsapparatuur te landen en dat de voorraad munitie, soldaten en geld in Modon op peil bleef. Dit leidde tot de tweede zeeslag van Zonchio op 24 juli 1500. Waarbij de Venetianen, ondanks een dappere poging, op verschrikkelijke wijze faalden Modon te ontzetten. De schepen wisten Modon te bereiken, maar de verdedigers waren zo enthousiast dat ze tijdens het uitladen vergaten de muren afdoende te bemannen. Hierop bestormden de Ottomanen de stad, wat de ondergang van Modon betekende. De gruwelijk inname van Modon op 10 augustus zorgde ervoor dat Coron en Navarino zich op 15 augustus 1500 zonder slag of stoot overgaven. Napoli di Romania trotseerde daarentegen de Ottomaanse aanval en bleef met Monemvasia het enige overgebleven Venetiaanse bolwerk in de Morea.

Enige verlichting kwam er uiteindelijk in augustus 1500, doordat de koning van Hongarije de oorlog verklaarde aan de Ottomanen en ze bij Semendra (het huidige Smederovo in Servië) wist te verslaan. Venetië wist daarnaast middels gezanten de hulp te verkrijgen van de Fransen, Spanjaarden en Portugezen, die een gedeelte van hun vloot

stuurden. De Venetiaanse vloot was onderwijl in achtervolging van de richting de Dardanellen koersende Ottomaanse vloot. Ter verhoging van de moraal plunderden de Venetianen het eiland Mytilini (Lesbos) en werden een aantal plaatsen langs de Anatolische kust leeggeroofd. Op 24 december 1500 werd tenslotte na een langdurig bombardement van de gezamenlijke vloot van Venetië en Spanje het eiland Kefalonia veroverd.

Nu de belangrijkste doelen waren bereikt, wenste Bayezid vrij te zijn van de oorlog met de Venetianen. De Venetianen zagen echter nog geen heil in vrede. Op 30 mei 1501 was het de Venetianen namelijk gelukt om een definitieve alliantie tot stand te brengen met de Curie en Hongarije. De steun van de paus bestond uit een subsidie aan de Hongaren van 40.000 dukaten per jaar en de Venetianen verhoogden dat met 100.000 dukaten. Polen ontving een deel van de subsidie in ruil voor de toegezegde participatie bij toetreding van de Hongaren. Belangrijke clausule in het verdrag was de toezegging dat er alleen een gemeenschappelijke vrede zou worden gesloten.

Met de opening van het campagne seizoen, bleef de Ottomaanse vloot in Gallipoli. De oorlog tegen de Hongaren en Venetianen bleef beperkt tot invallen en plundertochten, hoewel Firuz Bey in juli 1501 het Venetiaanse fort te Durazzo (het huidige Dürres) in Albanië wist te veroveren. Christelijk Europa was ondertussen in onmin geraakt met koning Ferdinand II van Napels, die uit angst voor een nieuwe Franse inval steun had gezocht bij Bayezid. Ferdinand had verder gedreigd om bij een eventuele aanval de Ottomanen naar Italië te laten komen in ruil voor Taranto. Deze gang van zaken was onacceptabel, waardoor de gemeenschappelijke vloot van de Fransen en Spanjaarden in juni 1501 Ferdinands koninkrijk verdeelden.

In feite was de oorlog met deze laatste gebeurtenissen voorbij. Beide partijen hadden behoefte aan vrede. De eerste stap tot vrede was de vrijlating van de gevangengenomen Venetiaanse handelaren in januari 1502. De belangrijkste onder hen was Andrea Gritti, die verzocht werd zijn staat tot vrede te manen. Toch kwam het vredesproces maar langzaam op gang en gedurende de zomer van 1502 werd de oorlog doelloos voortgezet. Dit betekende voor Hongarije verdere verliezen, de vloten continueerden hun plunderingen en piraterij bleef hoogtijdagen vieren. Tot slot wisten de Venetianen op 30 augustus na een strijd van veertien dagen het eiland Santa Maura in de Ionische Zee in te nemen.

Toen op 13 september 1502 de Venetiaanse senaat uiteindelijk besloot om Zaccaria de Freschi naar Istanbul te sturen voor het starten van de vredesonderhandelingen, waren

er al vredesbesprekingen tussen Hongarije en de Verhevene Porte gaande. Zij hadden in november, alvorens de Freschi op 7 december 1502 Istanbul arriveerde, een tijdelijke wapenstilstand weten te bereiken. Voor Bayezid betekende dit de realisatie van zijn belangrijkste doel: het sluiten van separate verdragen met zijn vijandelijke bondgenoten.

Gedurende de onderhandelingen met Venetië, eisten de Ottomanen dat Kefalonia en Santa Maura zouden worden gerestitueerd. De Ottomaanse voorstellen werden in de Venetiaanse senaat besproken en deels geaccepteerd. Kefalonia zou in Venetiaanse handen blijven alsmede Cattaro, Napoli di Romania en Monemvasia. Met de opstelling van een nieuw verdrag op 20 maart 1503 werd de vrede gerealiseerd. Na verdere onderhandelingen werd op 30 juli een eindversie gerealiseerd die op 10 augustus 1503 officieel door Bayezid bekrachtigd werd. Er bleven nog een aantal territoriale geschillen, die in 1506 werden opgelost met de Venetiaanse overdracht van Alessio in Albanië. Op 20 augustus 1503 sloten de Ottomanen en Hongaren vrede middels een zevenjarig verdrag.

3.9. Karel V versus Frans I

Na de dood van keizer Maximiliaan I van het Heilige Roomse Rijk op 12 januari 1519, moest er door de keurvorsten een opvolger gekozen worden. De landsheer van de Nederlandse gewesten en koning van Spanje Karel I stond met koning Frans I van Frankrijk kandidaat. Beide monarchen beloofden tijdens hun kandidaatstelling bij verkiezing alle strijdkrachten van Europa in te willen zetten in de strijd tegen de Ottomanen. De keurvorsten achtten Karel daartoe echter beter in staat.¹⁰⁷ Daarnaast waren de Duitse keurvorsten zeer gekant tegen de mogelijkheid van een Franse keizer op de troon. Om Karels verkiezing te realiseren, kocht de Duitse bankiersfamilie Fugger uit Augsburg iedereen om ter realisatie van de verkiezing van Karel.¹⁰⁸ Toen paus Leo X ook zijn steun aan Karel gaf, omdat de grenzen van het koninkrijk Napels op nog geen 65 kilometer van Rome lagen, was de uitverkiezing gerealiseerd.¹⁰⁹ Op 23 oktober 1520 werd Karel in Aken tot keizer gekroond.¹¹⁰ Deze uitslag gaf een nieuwe impuls aan de Italiaanse Oorlogen die van 1494 tot 1559 Europa verdeelden. De Koningshuizen van Valois en Habsburg streden daarbij om de macht in Europa, waarbij het slagveld voornamelijk gesitueerd was in Noord-Italië.

107 Inalcik, *The Ottoman Empire*, 35.

108 Norwich, *De Pausen*, 333.

109 Norwich, J.J., *Venice: The Greatness and Fall* (London 1981) 179.

110 Knecht, R.J., *Renaissance Warrior and Patron: The Reign of Francis I* (Cambridge 1994) 175.

Een paar jaar eerder had het Verdrag van Londen¹¹¹ voorzien in vrede tussen de grote machten van Europa ten behoeve van een krachtige collectieve positie tegen de “oprukkende” Ottomanen.¹¹² Met de dood van sultan Selim op 22 september 1520 en het algemeen aangenomen idee dat zijn opvolger Süleyman vredelievend was, zagen Karel V en Frans I nog slechts elkaar als de voornaamste vijand.¹¹³ Frans I vreesde dat de nieuwe keizer zijn verhoogde status en territoriale voordelen zou gebruiken om Milaan in te lijven en zijn aanspraak op de troon van Naples zou dwarsbomen. Er moest een manier gevonden worden om Karel bezig te houden terwijl Frans I zijn positie in Italië kon versterken. Afleiding werd gevonden in naam van Robert de La Marck, de heer van Sedan, die in maart 1521 Luxemburg binnenviel.¹¹⁴ Frans I had dit weten te realiseren door de La Marck jaarlijks 10.000 écu's te betalen. Tegelijkertijd begon Hendrik II van Navarra met de herovering van het door Castilië in 1512 geannexeerde deel van Navarra. Een campagne waartoe Hendrik volgens Karel V was aangezet door de Fransen.¹¹⁵ In de zomer van 1521 waren beide invasies door Karel V teruggeslagen¹¹⁶ en begon hij aan de voorbereidingen voor een tegenaanval.

Leo X, die geen voordeel had weten te behalen uit zijn bondgenootschap met de Fransen, tekende op 29 mei 1521 een verdrag met Karel V.¹¹⁷ Ze kwamen overeen de Fransen uit Milaan te drijven, waarna Parma en Piacenza weer onderdeel zouden worden van de Pauselijke Staat. Toen op 21 augustus 1521 officieel de oorlog verklaard werd,¹¹⁸ vroeg Frans I, onder de voorwaarden van het Verdrag van Londen, om ondersteuning aan de Engelse koning Hendrik VIII. Onder het voorzitterschap van de Engelse kardinaal Wolsey belegde Hendrik vervolgens een vredesconferentie in Calais. De uitkomst van deze conferentie bracht niet een oplossing voor de geschillen, maar voorzag juist in de vorming van een Engels-keizerlijke alliantie.¹¹⁹

Terwijl de conferentie nog gaande was, viel Karel V de noordoostelijke grens van Frankrijk aan. Hierop sloten Hendrik VIII en Karel V op 23 augustus in Brugge een

111 In oktober 1518 door paus Leo X gesloten niet-aanvalsverdrag, dat voorzag in een defensieve liga, waarbij de ondertekenaars: Frans I, Maximiliaan I, Hendrik VIII van Engeland en doge Leonardo Loredano overeenkwamen dat ze elkaar te hulp zouden schieten als een lid van de liga zou worden aangevallen. Zie: Setton, K.M., *The Papacy and the Levant (1204-1571)* III, *The Sixteenth Century to the Reign of Julius III* (Philadelphia 1984) 185-186.

112 Ibidem.

113 Ibidem, 193.

114 Richardson, G., *Renaissance Monarchy: The Reign of Henry VIII, Francis I and Charles V* (Londen 2002) 80.

115 Knecht, *Renaissance Warrior and Patron*, 176.

116 Richardson, *Renaissance Monarchy*, 80.

117 Knecht, *Renaissance Warrior and Patron*, 177.

118 Setton, *The Papacy and the Levant* III, 194.

119 Richardson, *Renaissance Monarchy*, 80.

bondgenootschap, waarbij Hendrik de oorlog zou verklaren aan Frankrijk als de vijandelijkheden in november zouden zijn beëindigd. De voorwaarde was dat Karel V in Calais zou onderhandelen over een wapenstilstand.¹²⁰ De vijandelijkheden voor het jaar 1521 werden op 19 november beëindigd met de inname van Milaan door Prospero Colonna, de bevelhebber van het gezamenlijke pauselijke en keizerlijke legers.¹²¹ Ook Doornik in Noord-Frankrijk viel eind november 1521 in handen van de keizer. Met deze uitkomst was Karel V niet langer geïnteresseerd in een wapenstilstand en kwam er op 22 november een einde aan de conferentie van Calais. Twee dagen later tekende Wolsey het Verdrag van Brugge, waardoor Hendrik in 1522 definitief aan de zijde van Karel V zou gaan deelnemen aan de oorlog.¹²²

Het nieuwe campagne seizoen ging van start met een poging van Frans I om Milaan te heroveren. Deze poging liep uit op een fiasco, omdat de Prospero Colonna de troepen van maarschalk Lautrec wist te verslaan. Hierop trokken de Fransen zich terug waarna zij in de slag bij La Bicocca wederom verslagen werden en de campagne moesten staken.¹²³ Het volgende stadium van de oorlog was de Engelse invasie onder leiding van de hertog van Suffolk die als een nachtkaaers doofde. De gelijktijdige invasie van Karel V kwam niet op gang en de poging van de hertog van Bourbon om centraal Frankrijk in te nemen strandde vruchteloos. Tegen 1524 was de rust wedergekeerd in Frankrijk en kon Frans I zich eens te meer toeleggen op de verovering van Milaan.¹²⁴

Voor Karel V was het noodzakelijk om de Fransen uit Noord-Italië te houden, omdat de Franse aanwezigheid een bedreiging vormde voor zijn machtspositie in Napels en het de verbinding tussen Spanje en het Heilige Roomse Rijk belemmerde.¹²⁵ Venetië zag zich door deze ontwikkelingen genoodzaakt haar alliantie met de Fransen (resultaat van de oorlog van de Liga van Kamerijk 1508-1516) in 1523 te beëindigen ten gunste van een alliantie met de keizer.¹²⁶ In een brief aan Frans I schreef de verse doge Andrea Gritti (die de overleden Antonio Grimani opvolgde in april 1523¹²⁷) dat het verdrag met Karel V hen opgedwongen was, omdat het zonder Franse versterkingen zichzelf niet kon handhaven tegen de keizer. Daarnaast probeerde Venetië de wens van de Nederlandse Paus Hadrianus VI (1522-1523), om de vrede in Europa te waarborgen, te honoreren. Frans I

120 Knecht, *Renaissance Warrior and Patron*, 178-179.

121 Setton, *The Papacy and the Levant III*, 196.

122 Knecht, *Renaissance Warrior and Patron*, 180.

123 Richardson, *Renaissance Monarchy*, 80-81.

124 Ibidem, 81.

125 Norwich, *De Pausen*, 333-334.

126 Norwich, *Venice: The Greatness and Fall*, 183.

127 Ibidem, 181-182.

moest deze nieuwe ontwikkeling niet als een vijandige stap zien, want voor Venetië bleef de vriendschap tussen beide staten onveranderd. Venetië wenste geen oorlog tussen de christelijke machten in een periode waarin de Ottomanen elke dag een groter gevaar werden voor West-Europa.¹²⁸

Frans I reageerde in oktober 1524 middels een invasie van Noord-Italië. Deze invasie leek in eerste instantie succesvol. De keizerlijke troepen trokken zich terug uit Milaan, om zich te hergroeperen in Lodi en Pavia. Hierop namen de Fransen Milaan in en belegerden ze Pavia. De kansen keerden toen rond half november de stad nog steeds niet was ingenomen en de Fransen op hun beurt door keizerlijke troepen uit Lodi belegerd werden. Het einde van het Franse avontuur kwam in februari 1525, toen na maanden van vruchteloze pogingen om de Fransen tot openlijke strijd uit te dagen, de keizerlijke eenheden het Franse kamp zelf aanvielen. Dit was het begin van de slag bij Pavia, waarin de Fransen beslissend verslagen werden en Frans I gevangengenomen werd.¹²⁹

Na een jaar gevangenschap was Frans I op 14 januari 1526 genoodzaakt het gedetailleerde Verdrag van Madrid te ondertekenen. Hierin ging hij ondermeer akkoord met de overdracht van het hertogdom Bourgondië (wat uiteindelijk nooit geschiedde) en zijn heerschappij over Vlaanderen en Artois naar Karel V. Daarnaast werd Frans I gedwongen afstand te doen van zijn rechten op het hertogdom Milaan en het koninkrijk Napels. Naast nog een aantal andere toezeggingen en verder gebiedsverlies, moest Frans I twee van zijn zonen aan de keizer overdragen als gijzelaars ter waarborging van zijn goeder trouw.¹³⁰

Frans I was echter niet zo zwak of politiek geïsoleerd als hij leek. In Europa was een sterk anti-keizerlijk sentiment, de paus en verscheidene Italiaanse staten waren bezorgd over de dominantie van Karel V. Hierdoor wist Frans I na zijn vrijlating en terugkeer naar Frankrijk in maart 1526 vrijwel meteen het Verdrag van Cognac te sluiten met Paus Clemens VII, Milaan, Florence en Venetië.¹³¹ De vorming van de liga ontketende een nieuwe oorlog in Italië tussen Karel V en Frans I. In eerste instantie poogden de Italiaanse leden van de liga zelf om de keizerlijke troepen uit het Italiaanse schiereiland te verdrijven. Deze poging was echter onsuccesvol en leidde tot een keizerlijke tegenaanval. Hierdoor kwam de paus en het voortbestaan van de liga in gevaar. Deze tegenslagen brachten Frankrijk en Engeland dichter bij elkaar. Op 30 april 1527 tekenden Hendrik VIII

128 Norwich, *Venice: The Greatness and Fall*, 183-184.

129 Richardson, *Renaissance Monarchy*, 81-82.

130 Setton, *The Papacy and the Levant* III, 238-239.

131 Richardson, *Renaissance Monarchy*, 82-83.

en Frans I het Verdrag van Westminster. Voor de paus kwam dit verdrag echter te laat, want op 6 mei hadden de keizerlijk troepen Rome al bereikt, wat leidde tot de plundering van de stad. Hierop was Clemens VII genoodzaakt om op 5 juni een vernederende vrede te sluiten, waardoor hij vrijwel een gevangene van de keizer werd.¹³²

De plundering van Rome brachten Hendrik VIII en Frans I nog dichter bij elkaar en resulteerde in het Verdrag van Amiens op 18 augustus 1527. Hierop verwierp Frans I officieel het Verdrag van Madrid en ging hij zich inspannen voor gewapende interventie in Italië.¹³³ In januari 1528 verklaarde hij Karel V de oorlog. Hoewel de Fransen onder maarschalk Lautrec bijna Napels wisten in te nemen, was de hele campagne uiteindelijk onsuccesvol. De Genuees Andrea Doria, die in eerste instantie met zijn vloot aan de zijde van de Fransen vocht, stelde namelijk al snel zijn diensten ter beschikking van Karel V als gevolg van een geschil over betaling met Lautrec. Hierdoor mislukte het beleg van Napels. Beide partijen waren hierop niet in staat de oorlog voort te zetten, waardoor een wapenstilstand werd afgekondigd en vredesonderhandelingen hun aanvang vonden.¹³⁴

In de onderhandelingen wist Karel V uiteindelijk vrijwel al zijn doelen van het Verdrag van Madrid te realiseren. Met het tekenen van het Verdrag van Kamerijk in augustus 1529, zag Frans I formeel af van al zijn aanspraken in Italië alsmede zijn recht op suzereiniteit in Artois en Vlaanderen. Karel V beloofde hierop af te zien van zijn aanspraak op Bourgondië. Voor Venetië betekende het verdrag de overgave van al haar bezittingen in de Apulie aan het Koninkrijk Napels.¹³⁵ De vrede werd op 24 februari 1530 bezegeld met de keizerskroning van Karel V in Bologna door paus Clemens VII. Dit was de laatste keer in de geschiedenis dat een paus een keizer zou kronen en betekende het einde van een zevenhonderdjarige traditie.¹³⁶

3.10. Süleyman versus de Habsburgers

Sinds de verovering van Rhodos op 21 december 1522 hadden de janitsaren geen behoorlijke campagne meer gevoerd, wat tot onrust leidde.¹³⁷ Süleyman I besloot daarom een groot offensief te starten tegen Hongarije, met het doel het koninkrijk te annexeren.¹³⁸

132 Knecht, *Renaissance Warrior and Patron*, 256-260.

133 Ibidem, 272-273.

134 Richardson, *Renaissance Monarchy*, 83.

135 Norwich, *Venice: The Greatness and Fall*, 185.

136 Norwich, *De Pausen*, 346-347.

137 Parry, V.J. 'The Reign of Sulaiman the Magnificent, 1520-1566' in: M.A. Cook ed., *A History of the Ottoman Empire to 1730* (Cambridge 1976) 79-102, aldaar 80-81.

138 Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey I*, 91.

Op 29 augustus 1526 kwam het tot een grote veldslag bij Mohács, waarbij de Hongaarse koning Lodewijk II om het leven kwam.¹³⁹

De dood van Lodewijk zorgde voor een enorme politieke crisis in Hongarije. De Hongaarse landeigenaren kozen Johan Zápolya als Lodewijks opvolger. De Habsburgse aartshertog Ferdinand van Oostenrijk, broer van de Heilige Roomse keizer Karel V en schoonbroer van de voormalige koning Lodewijk, accepteerde Zápolya's troonsbestijging echter niet en kroonde zichzelf in december 1526 tot koning van Hongarije. Als winnaar van de veldslag bij Mohács, was Süleyman arbiter in het geschil. Zijn steun ging in 1528 naar Zápolya.¹⁴⁰ Ferdinand negeerde deze beslissing en na Zápolya bij Tokaj te hebben verslagen op 26 september 1527, bezette hij het grootste deel van Hongarije. Hierop sloot Zápolya op 28 februari 1528 een overeenkomst met Süleyman. In die overeenkomst bevestigde hij de suzereiniteit van de sultan, waarmee Zápolya zich kon verzekeren van een Ottomaanse invasie met het doel Ferdinand uit Hongarije te verdrijven.¹⁴¹

Op 10 mei 1529 begon Süleyman aan zijn tweede veldtocht tegen Hongarije. Na wederom Buda te hebben ingenomen, verscheen hij op 27 september voor de poorten van Wenen. Na een drie weken durende belegering, waarin de verdedigers alle Ottomaanse aanvallen wisten af te slaan, begon Süleyman aan de terugtocht. Terug in Buda kroonde hij Zápolya tot koning, waarna de Ottomanen via Belgrado terugkeerden naar Istanbul. De kroning van Zápolya was vooral symbolisch en had tot doel de Habsburgse aanspraak op de troon van Hongarije te ondermijnen.¹⁴²

Na Süleymans overwinningen in Hongarije, instrueerde de Venetiaanse senaat hun *bailo* Francesco Bernardo om de sultan namens Venetië te feliciteren met het succes van de campagne. De belegering van Wenen had de Venetianen doen inzien dat ze zichzelf maar moeilijk zouden kunnen verdedigen tegen een Ottomaanse inval. Daarnaast was de Venetiaanse handel in de Levant volledig afhankelijk geworden van vriendschappelijke betrekkingen met de Ottomanen. De Venetianen zagen zich dus genoodzaakt een politiek van *appeasement* te volgen en zich te onthouden van deelname in elke mogelijke christelijke alliantie tegen de Ottomanen.¹⁴³

Ondanks Süleymans beleg van Wenen, zag Ferdinand niet af van zijn aanspraak op de troon van Hongarije en op 23 december 1530 belegerde hij Buda.¹⁴⁴ Hoewel

139 Setton, *The Papacy and the Levant* III, 249.

140 Imber, *The Ottoman Empire*, 50.

141 Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey* I, 91.

142 Finkel, *Osman's Dream*, 124.

143 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 154.

144 Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey* I, 94.

onsuccesvol, wist hij het westelijke gedeelte van het Hongaarse koninkrijk te bezetten. Hierdoor was Süleyman wederom genoodzaakt namens Zápolya te interveniëren.¹⁴⁵ In april 1532 verliet de sultan Istanbul. Zijn doel was de gecombineerde legers van Ferdinand en Karel V tot een veldslag te forceren en beslissend te verslaan. In augustus 1532 belegerde Süleyman het plaatsje Kőszeg op 80 kilometer van Wenen dat pas na 3 weken ingenomen werd. Hierna kreeg de campagne de vorm van een grootschalige plundertocht, omdat de Ottomanen geen veldslag wisten uit te lokken. Op 12 oktober keerde hij met zijn leger terug naar Belgrado, onsuccesvol in het definitief verslaan van de Habsburgers.¹⁴⁶

De onsuccesvolle campagne van 1532 overtuigde Süleyman dat een grootschalige operatie geen enorme gebiedsuitbreiding kon realiseren. De transport- en oorlogsvoeringsmethodes lieten dat niet toe. De afstand tot Istanbul was te groot en onveilig. Bij zijn vertrek uit Hongarije had Ferdinand al weer het zuiden van Oostenrijk bezet alsmede het noorden en westen van Hongarije. Het was tijd om vrede te sluiten middels Poolse bemiddeling.¹⁴⁷ In 1533 werd een overeenkomst gesloten die de bestaande verdeling van Hongarije bevestigde. Hierdoor werden Ferdinand en Zápolya een vazal van Süleyman en waren zij het Ottomaanse Rijk tribuut verschuldigd.¹⁴⁸

Naast de confrontaties in Hongarije raakten de Ottomanen en Habsburgers ook slaags in de Middellandse Zee en in de Morea. In de periode dat Portugal zich op een aantal plaatsen langs de Noord-Afrikaanse kust had gevestigd, begonnen de Spanjaarden na het annexeren van Granada met hun eigen campagnes in Noord-Afrika. Karel V zag het als zijn morele plicht de consolidering van de Spaanse macht voort te zetten. Het veroveren van Noord-Afrika maakte hij een onderdeel van de *reconquista*. De lokale islamitische bevolking vroegen hiertegen om hulp bij Süleyman, als beschermheer van de islam.¹⁴⁹ Voor het uitvoeren van deze taak vertrouwden de Ottomanen op de vaardigheden van islamitische piraten. Om het gevaar daarvan het hoofd te bieden bouwden de Habsburgers een nieuwe vloot die onder leiding van de Genoese admiraal Andrea Doria kwam te staan.¹⁵⁰

In september 1532 leidde Doria de door Maltezer¹⁵¹ en Siciliaanse eskaders

145 Imber, *The Ottoman Empire*, 50.

146 Parry, 'The Reign of Sulaiman the Magnificent', 84.

147 Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey I*, 94.

148 Imber, *The Ottoman Empire*, 51.

149 Finkel, *Osman's Dream*, 126-127.

150 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 155.

151 In 1528 had Karel V de Johanniterorde laten neerstrijken op Malta en Tripoli, nadat ze 7 jaar hadden rondgezworven door Zuid-Italië als gevolg van het verlies van Rhodos in 1522. Zie: Parry, 'The Reign of Sulaiman the Magnificent', 86.

aangevulde vloot richting de Morea.¹⁵² Hier wist Doria Lepanto en Coron te veroveren. Hoewel Süleyman over een aantal grote scheepswerven in Istanbul en Gallipoli beschikte alsmede een uitgebreid stelsel van havens in de Egeïsche Zee en de oostelijke Middellandse Zee, had hij de vloot laten verwaarlozen waardoor zij niet in staat was te reageren. Süleyman besloot daarom de kaper Hayreddin Barbarossa vanuit Algiers naar Istanbul te laten komen, alwaar hij hem op 27 december 1533 tot *kapudan Pasja* (grootadmiraal) van de Ottomaanse vloot benoemde. Barbarossa ging voortvarend aan de slag met de opbouw van een nieuwe vloot. Met die vloot wist hij gedurende de lente en zomer van 1534 Coron, Lepanto en Tunis (op 2 april 1534) te heroveren.¹⁵³ Karel V reageerde op de verovering van Tunis door een vloot van 400 schepen en 26.000 man naar Noord-Afrika te sturen. Na Hayreddin te hebben verdreven, werd Tunis op 21 juli 1535 veroverd. Met de verovering van Tunis eindigde voor zes jaar de christelijke aanvallen op de Noord-Afrikaanse kust.¹⁵⁴

3.11. De Frans-Ottomaanse alliantie

Zoals we gezien hebben, verwierp Frans I vrijwel onmiddellijk na zijn vrijlating de belofte om de vrede te bewaren. Frankrijk werd omringd door gebieden die trouw waren aan Karel V. Hoewel Frans I wist dat verscheidene van die gebieden niet bijzonder loyaal waren aan de keizer, realiseerde hij zich ook dat hij alleen een rijk in Italië kon stichten als de druk op de Habsburgers kon worden gehandhaafd. Middels een bondgenootschap met de Ottomanen probeerde Frans I niet zozeer vrede te realiseren, maar eerder ellende voor de Habsburgers. Voor Frans was er maar één belang: machtsevenwicht. De Ottomanen konden worden gebruikt als tegengewicht voor de Habsburgers.¹⁵⁵ Het Ottomaanse Rijk kon als enige de Habsburgers beletten geheel Europa te domineren.¹⁵⁶ Daarnaast voorzag een bondgenootschap met de Ottomanen in brede handelsprivileges voor de Fransen. Een aspect dat voor zowel de Fransen als de Ottomanen zeer lucratief was, omdat de handel in de Levant behoorlijk leed onder de Portugees-Afrikaanse specerijenroute en de ontdekking van de Nieuwe Wereld.¹⁵⁷

152 Parry, 'The Reign of Sulaiman the Magnificent', 86.

153 Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey I*, 96-97.

154 Williams, A., 'Mediterranean Conflict' in: M. Kunt en C. Woodhead ed., *Süleyman the Magnificent and His Age: The Ottoman Empire in the Early Modern World* (Londen en New York 1995) 39-54, aldaar 47.

155 Abulafia, D., *The Great Sea: A Human History of the Mediterranean* (Londen 2012) 420-421.

156 Jensen, D.L., 'The Ottoman Turks in Sixteenth Century French Diplomacy', *The Sixteenth Century Journal* 16 (Winter 1985) 452.

157 Ibidem, 453.

Na de inname van Tunis op 21 juli 1535 ontstond er voor het eerst een formele alliantie tussen de Fransen en de Ottomanen.¹⁵⁸ Deze alliantie kwam tot stand, doordat Frans I op het moment dat Karel V zijn aanval op Tunis begon, Jean de la Fôret met spoed naar Istanbul stuurde om een overeenkomst te bereiken met de Ottomanen.¹⁵⁹ In mei 1535 bereikte de La Fôret de sultan aan wie hij een aanbod voor gezamenlijk optreden tegen de Habsburgers overbracht.¹⁶⁰ Dit aanbod kwam voort uit het voornemen van Frans I om het hertogdom Milaan, Asti en de heerschappij over Genua te herwinnen, alsmede zijn suzereiniteit over Vlaanderen en Artois te herstellen. Om dit te realiseren had Frans I de ondersteuning van de Ottomanen nodig. La Fôret moest een gemeenschappelijk Frans-Ottomaanse campagne over land en zee tegen Sicilië, Sardinië, Napels en zelfs Spanje voorstellen. In februari 1536 werd een formele overeenkomst bereikt tussen La Fôret en de Sultan.¹⁶¹

De tekst van het Frans-Ottomaanse verdrag leest als een unilaterale verlening van privileges door de sultan.¹⁶² De capitulatie voorzag in de complete vrijheid van handel tussen de Ottomanen en de Fransen; het autoriseerde de vestiging van Franse consuls in Istanbul en elders in het Ottomaanse Rijk; het verzekerde Frans I dat er geen nieuwe belastingen geheven werden op Franse handelaren; Franse onderdanen werden hiermee beschermd tegen schadelijke rechtszaken en konden hun christelijke geloof beoefenen binnen de jurisdictie van de sultan. Daarnaast werden de Fransen vrijgesteld van gedwongen arbeid; verkregen ze de zekerheid van het recht om gevangenen, voortvluchtigen en slachtoffers van scheepsbreuken terug te halen en werd de bevoorrechte status van de Franse schepen in de Middellandse wateren erkend. Al deze concessies bleven gedurende de levens van Frans I en Süleyman van kracht. Tot slot kwam de formele diplomatieke relatie tussen beide staten tot stand middels de benoeming van La Fôret als eerst permanente ambassadeur in Istanbul en de voortzetting van het ambt in daaropvolgende benoemingen.¹⁶³ Deze benoeming was niet wederkerig. Het aanstellen van een Ottomaanse ambassadeur in Parijs was volledig onacceptabel voor Süleyman omdat het gelijkheid tussen de beide monarchen impliceerde en die was er niet. Toch werden er regelmatig gezanten gestuurd door de sultan op ad hoc basis.¹⁶⁴

158 Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey* I, 97.

159 Jensen, 'The Ottoman Turks in Sixteenth Century French Diplomacy', 454.

160 Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey* I, 97.

161 Setton, *The Papacy and the Levant* III, 392-393.

162 Jensen, 'The Ottoman Turks in Sixteenth Century French Diplomacy', 456.

163 Ibidem, 456-457.

164 Ibidem, 457-458.

3.12. De Ottomaans-Venetiaanse Oorlog van 1537-1540

Na het sluiten van de overeenkomst met de Fransen stuurde Süleyman in 1536 Yunus Bey naar Venetië om de Venetianen voor te stellen tot de Frans-Ottomaanse alliantie toe te treden.¹⁶⁵ De uitnodiging van Süleyman was een politieke meesterzet. Hij kon niet verliezen. Als Venetië het verzoek zou inwilligen, dan zou hij haar actieve hulp verkrijgen in het behalen van een onoverkomelijke positie in het centraal Middellandse gebied van waaruit hij vervolgens Venetië op de knieën zou kunnen krijgen. Bij weigering had Süleyman het benodigde excuus om tot onmiddellijke actie tegen Venetië over te gaan. Kortom de Venetianen zaten in een onmogelijk parket, want zich tegen Karel V keren was eveneens ondenkbaar.¹⁶⁶ De Venetianen reageerden daarom als vanouds vriendelijk maar weigerden toe te treden. Wel stuurden ze Tommaso Contarini naar de sultan om hem te feliciteren met de verovering van Irak.¹⁶⁷

De gevolgen van hun weigering konden de Venetianen meteen voelen. In Syrië kregen de handelaren van de Republiek een belasting van 10 procent over al hun goederen opgelegd. Daarnaast werd de handelsvloot van de Venetianen systematisch lastiggevallen door elk Ottomaans schip, waardoor een aantal Venetiaanse schepen zich begrijpelijkerwijs gingen verzetten. Hierdoor kon Süleyman claimen dat hij onrechtmatig aangevallen was en had hij de benodigde aanleiding om Venetië de oorlog te verklaren.¹⁶⁸

Zoals al eerder aangegeven hadden Süleyman en Frans I een plan gevormd voor een gecombineerde aanval op de Habsburgse gebieden in Italië. Frans I zou Lombardije binnenvallen terwijl Süleyman bijgestaan door de Franse vloot een overzeese aanval zou doen vanuit Albanië op het Koninkrijk Napels.¹⁶⁹ De koning van Frankrijk was echter sinds de dood van Francesco Maria II Sforza van Milaan in oktober 1535 in oorlog met de Habsburgers. Na Sforza's dood hadden de Valois en Habsburgers beide de troon van Milaan geclaimd. Hierop was Frans I Italië binnengevallen en had hij Turijn veroverd. Karel reageerde door met een leger de Franse grens over te steken en Arles en Marseille te belegeren. Hoewel de Fransen zegevierden¹⁷⁰, vond Frans I de oorlog duur en onvoordelig. Ver verwijderd van het binnenvallen van Lombardije zelf, begon Frans I met

165 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomacy*, 156.

166 Norwich, *Venice: The Greatness and Fall*, 192.

167 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomacy*, 156.

168 Norwich, *Venice: The Greatness and Fall*, 192-193.

169 Imber, *The Ottoman Empire*, 51-52.

170 Norwich, *Venice: The Greatness and Fall*, 191-192.

Karel V te onderhandelen over vrede.¹⁷¹ Onder flinke pauselijke (Paulus III) druk beëindigden Karel V en Frans I hun conflict, zodat Europa zich kon verenigen tegen de islam. Hierop trokken de Fransen zich terug uit Italië en keerde een teleurgestelde Süleyman in 1537 zijn legermacht tegen de Venetiaanse basissen langs de kust van Albanië en Dalmatië.¹⁷² Van augustus tot september 1537 belegerde Süleymans leger het in de Adriatische Zee gelegen Venetiaanse eiland Corfu. Na een aantal onsuccesvolle weken werd de belegering opgeheven en keerde Süleyman terug naar Istanbul.¹⁷³

De Ottomaanse vloot had meer succes. In de terugtocht naar Istanbul teisterde Barbarossa van oktober tot november 1537 de Venetiaanse eilanden in de Egeïsche Zee.¹⁷⁴ Door deze verliezen verbleekte de Venetiaanse overwinning op Corfu. Elke week kwamen er berichten binnen over nieuwe nederlagen en verliezen. Achterelkaar werden de Venetiaanse eilanden in de Egeïsche Zee schatplichtig aan de Ottomanen of geannexeerd.¹⁷⁵ Slechts Tinos bleef in handen van de Republiek. Als gevolg van deze ontwikkelingen vormde Venetië in februari 1538 met paus Paulus III en Karel V een offensieve en defensieve liga tegen de Ottomanen.¹⁷⁶ Deze Heilige Liga stuurde een vloot onder leiding van Andrea Doria naar het Middellandse gebied.¹⁷⁷

De ambitieuze aard van de Heilige Liga is zichtbaar in de overeenkomst over de mogelijke verdeling van de buit. Karel V zou Istanbul krijgen. Venetië zou Koron weer in bezit nemen en Valona in Albanië en Castelnuovo (het huidige Herceg Novi in Montenegro) behouden. Tenslotte zouden de Johannieterridders weer terugkeren naar Rhodos. De kosten van de campagne werden nauwgezet verdeeld. De Venetianen namen een derde van de kosten op zich, de paus een zesde en de keizer de rest. Hiermee konden de voorbereidingen beginnen. In de zomer van 1538 kwamen de pauselijke en Venetiaanse vloot tezamen bij Corfu, alwaar gewacht werd op de Andrea Doria, die zich in september met zijn schepen bij de gecombineerde vloot voegde.¹⁷⁸

Het moment voor de gecombineerde vloot onder Andrea Doria kwam in de maanden augustus en september van 1538. Nadat de Spanjaarden Kotor hadden ingenomen, wist de gecombineerde christelijke vloot de schepen van Barbarossa te

171 Parry, 'The Reign of Sulaiman the Magnificent', 87.

172 Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey I*, 98-99.

173 Setton, *The Papacy and the Levant III*, 425. en Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 157-158.

174 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 158.

175 Norwich, *Venice: The Greatness and Fall*, 194.

176 Williams, 'Mediterranean Conflict', 48.

177 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 158.

178 Williams, 'Mediterranean Conflict', 48.

vangen in de Golf van Preveza.¹⁷⁹ Barbarossa had voor de winter aangemeerd in deze Golf, omdat de kanonnen en batterijen van het fort van Preveza hem enorme bescherming boden. Als gevolg was Doria niet in staat om ondanks zijn superioriteit in aantallen het fort van Preveza in te nemen. Hierop besloot Andrea Doria zich terug te trekken, waarna zijn vloot door Barbarossa achtervolgd werd. De terugtrekkende christelijke vloot wist uiteindelijk nog Castelnuovo in te nemen, maar dit succes was van korte duur, omdat een jaar later Barbarossa de havenstad al weer heroverd had.¹⁸⁰

Het succes van Barbarossa in de zeeslag van Preveza was grotendeels het gevolg van Doria's keuzes tijdens de slag. Doria was vastberaden zijn vloot intact te houden en liet daarom het grootste deel van het vechten aan de Venetiaanse en Pauselijke bevelvoerders over. Karel V was namelijk vooral bezorgd over de verdediging van het westerse Middellandse gebied tegen de Algerijnse kapers en was niet bereid zijn vloot op het spel te zetten ter bescherming van de Venetiaanse bezittingen. Hierdoor was de slag een kleine aangelegenheid omdat de gezamenlijke christelijke vloot maar weinig schepen verloor. De zeeslag als zodanig is desalniettemin van groot belang omdat de ambitie van de christelijke staten om controle te krijgen in het Middellandse gebied gedwarsboemd werd. Door de slag van Preveza lag het initiatief op zee in grote mate bij de sultan. Pas met de zeeslag van Lepanto in 1571 kwam daarin verandering.¹⁸¹

Na de zeeslag van Preveza besloten de Venetianen over te gaan tot vredesonderhandelingen. De Heilige Liga had niks opgeleverd. Verdere voortzetting van de oorlog zou alleen maar grotere verliezen opleveren. Daarnaast hadden de Venetianen moeite om de bevolking afdoende van voedsel te voorzien omdat door de oorlog de onmisbare handel in graan met het Ottomaanse Rijk volledig stil was komen te liggen.¹⁸² Lorenzo Gritti werd vervolgens naar Istanbul gezonden, alwaar hij de sultan informeerde over de intentie van Venetië om vrede te sluiten. Om de vredesonderhandelingen mogelijk te maken wist Gritti een wapenstilstand te realiseren. Een bestand dat volledig genegeerd werd door Barbarossa die in 1539 zijn campagne in Dalmatië voortzette en uiteindelijk Castelnuovo heroverde.¹⁸³

Na protest van de Venetianen, werden de onderhandelingen weer opgepakt en werden de voorwaarden van de sultan duidelijk. Naast het behouden van alle gewonnen gebieden, eiste hij tezamen met een enorm tribuut de overdracht van Napoli di Romania

179 Imber, *The Ottoman Empire*, 52.

180 Williams, 'Mediterranean Conflict', 48.

181 Parry, 'The Reign of Sulaiman the Magnificent', 88-89.

182 Ibidem, 89.

183 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 158-159.

en Monemvasia. In de daaropvolgende maanden probeerden de Venetiaanse ambassadeurs Tommaso Contarini en Alvise Badoer deze voorwaarden te verzachten, ondermeer middels de toezegging van hogere tributen. Süleyman bleek echter niet bereid enige concessie te doen, waardoor op 28 juli 1540 de Venetianen in een voorlopig verdrag alle Ottomaanse voorwaarden voor vrede accepteerden.¹⁸⁴ Uiteindelijk werd op 2 oktober 1540 vrede gesloten. Overeengekomen werd dat de Republiek 300.000 dukaten aan schadeloosstelling zou betalen en zowel Napoli di Romania als Monemvasia zou overdragen.¹⁸⁵ De uiteindelijke overdracht van beide steden kwam pas eind oktober 1540 tot stand en de kwestie van de betaling van het tribuut sleepte nog vele jaren voort.¹⁸⁶

De vrede van 1540 was voor de Venetianen een enorme blamage. Buiten Corfu, Zante, Tinos, Cyprus en Kreta en een aantal geïsoleerde forten langs de Albanese en Dalmatische kust, was het Venetiaanse koloniale rijk in 40 jaar ineengestort. Hoewel Venetië na de vrede snel van haar financiële problemen herstelde, zou haar grandeur en prestige nooit meer hetzelfde zijn.¹⁸⁷

3.13. De Ottomaans-Venetiaanse Oorlog om Cyprus van 1570-1573

In 1460 wist Jacobus Lusignan, bastaardzoon van de voormalige koning Jan II, zijn zus koningin Charlotte en haar man Lodewijk van Savoye af te zetten en de troon te bestijgen. Eenmaal koning had Jacobus II bondgenoten nodig en die vond hij in Venetië middels zijn huwelijk met de Venetiaanse Catharina Cornaro. De Venetiaanse senaat had met enthousiasme toestemming gegeven aan dit huwelijk omdat een Venetiaanse koningin van Cyprus een geweldig vooruitzicht betekende. In juli 1468 trouwde Catharina op veertienjarige leeftijd bij volmacht met Jacobus II. Vier jaar later op 10 november 1472 vertrok zij naar Cyprus. In het daaropvolgende jaar stierf Jacobus terwijl Catharina hoog zwanger was (haar zoon Jacobus III werd bij zijn geboorte in 1473 de nieuwe koning, maar stierf enkele maanden later in 1474). Venetië reageerde onmiddellijk door de vloot onder leiding van kapitein-generaal Pietro Mocenigo naar Cyprus te sturen ter verdediging van koningin Catharina en de Venetiaanse belangen.¹⁸⁸

Na Mocenigo's vertrek uit Cyprus pleegde een groep samenzweerders onder leiding van de aartsbisschop van Nicosia een staatsgreep. Het doel was om Alfonso II van

184 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 159-160.

185 Setton, *The Papacy and the Levant III*, 448.

186 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 161-163.

187 Ibidem, 163.

188 Norwich, *Venice: The Greatness and Fall*, 108-109.

Napels met een dochter van Jacobus te laten trouwen. Hierdoor zou Alfonso de nieuwe koning van Cyprus worden. Om dit debacle te voorkomen zonden de Venetianen wederom Mocenigo naar Cyprus om orde op zaken te stellen. Door deze Venetiaanse interventie behield Catharina haar troon. In werkelijkheid was zij echter een Venetiaanse marionet geworden omdat het eiland in feite geregeerd werd door twee Venetiaanse patriciërs.¹⁸⁹ In 1488 ontdekten de Venetianen dat er een huwelijk tussen Catharina en Alfonso II van Napels op handen was. Het hertrouwen van Catharina kon niet worden getolereerd door Venetië, waardoor in oktober 1488 besloten werd om Cyprus formeel in te lijven. Hierop vertrok Catharina begin 1489 richting Venetië, alwaar ze de soevereine vrouwe van Asolo werd.¹⁹⁰

In de periode na Catharina's aftreden tot aan de oorlog van 1570-1573 (ook wel de oorlog van Cyprus genoemd), is het eiland een vitaal onderdeel van het Venetiaanse handelsimperium. Voor het bezit van Cyprus waren de Venetianen bereid om een jaarlijks tribuut van 8000 dukaten aan de Mammelukken te betalen. Hetzelfde bedrag betaalden ze ook aan de Ottomanen nadat zij in 1517 de macht in Egypte hadden overgenomen.¹⁹¹ Middels dit tribuut wisten de Venetianen voor 80 jaar de macht op Cyprus te behouden. Toch is het opmerkelijk te noemen dat Süleyman zich niet ontdaan had van de onwenselijke christelijke aanwezigheid op nog geen 80 kilometer van zijn zuidelijke kust.¹⁹² Met de troonsbestijging van zijn zoon Selim II in 1566 kwam hier een einde aan.

Het aantreden van de nieuwe sultan leek in eerste instantie geen problemen op te leveren voor Venetië. De Venetiaanse ambassadeur Marino Cavalli had op 25 juni 1567 het bestaande vredesverdrag weten te hernieuwen. Binnen een jaar na het tekenen van dit verdrag begonnen echter de eerste verontrustende berichten de Republiek te bereiken over een aankomende Ottomaanse aanval op Cyprus.¹⁹³ Voor de Ottomanen was Venetiaans Cyprus een voor de hand liggende prooi. Het eiland lag geïsoleerd in de oostelijke Middellandse Zee en de aanwezigheid van deze christelijke enclave zorgde ervoor dat de Ottomanen zich niet volledig konden focussen op dringendere zaken zoals het voortdurende conflict met de Safawiden in Perzië en het van de Portugese vloot vrijwaren van de Indische Oceaan. Bovendien gaf Venetië bescherming aan de piraten die de Ottomaanse schepen op weg naar de heilige plaatsen in Arabië plaagden en de

189 Norwich, *Venice: The Greatness and Fall*, 109.

190 Ibidem, 110-111.

191 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 149.

192 Norwich, *Venice: The Greatness and Fall*, 207.

193 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 165-166.

graantoevoer in gevaar brachten.¹⁹⁴ Ook waren er allerlei vormen van frictie tussen de beide staten langs de grenzen van de Venetiaanse enclaves aan de oostelijke kust van de Adriatische Zee.¹⁹⁵ Daarnaast zette Josef Nasi, de joodse hertog van Naxos, Selim aan tot het ondernemen van een expeditie tegen Cyprus. Nasi wees Selim op het feit dat bij verovering van Cyprus hij onbeperkt toegang zou hebben tot de door hem geliefde Cypriotische wijnen. Daarnaast hoopte Nasi door de Ottomaanse verovering van het eiland koning van Cyprus te worden en daarmee een plek te creëren voor de Joden, die ondermeer uit Spanje verdreven werden (dit gelukte hem uiteindelijk niet).¹⁹⁶

Hoewel Selim begreep dat een aanval op Cyprus het hernieuwde vredesverdrag met Venetië zou schenden, kon hij vanuit het islamitisch recht de oorlogsverklaring legitimeren zolang de intentie duidelijk zou zijn, namelijk het terugvorderen van gebieden die voorheen onder islamitisch bestuur hadden gestaan.¹⁹⁷ Om de overdracht van Cyprus in gang te zetten en het ultimatum hiervoor over te brengen, stuurde Selim begin 1570 zijn sergeant Kubad naar Venetië.¹⁹⁸ Het ultimatum hield in dat de Venetianen vrijwillig Cyprus moesten overdragen of het eiland zou met geweld worden ingenomen.¹⁹⁹ De Venetianen weigerden evenwel en begonnen zich op oorlog voor te bereiden.²⁰⁰

De Venetianen vroegen om brede Europese ondersteuning maar vonden die slechts bij paus Pius V, Filips II van Spanje en Genua. Frankrijk en Oostenrijk verleenden geen ondersteuning omdat ze bezorgd waren over het schenden van de nieuwe verdragen die ze met de sultan hadden gesloten.²⁰¹ De onderhandelingen die hierop volgden tussen de deelnemende partijen verliepen moeizaam. Oorzaak hiervan waren de eindeloze onderhandelingen over de financiën en commandostructuur. Daarnaast was Filips II verwickeld in een kostbare oorlog in de Lage Landen en had hij te maken met een opstand van de Moren in Spanje zelf.²⁰² Bovendien kwamen de doelstellingen van de Spanjaarden en Venetianen niet overeen. Filips II zag een bondgenootschap vooral als een manier om zijn ambities in Noord-Afrika te realiseren en de Middellandse Zee vrij te houden van piraten uit Algiers. Het verdedigen van de overblijfselen van een oud Venetiaans imperium

194 Abulafia, *The Great Sea*, 446.

195 Parry, V.J. 'The Successors of Sulaiman, 1566-1617' in: M.A. Cook ed., *A History of the Ottoman Empire to 1730* (Cambridge 1976) 103-132, aldaar 108.

196 Finkel, *Osman's Dream*, 161. en Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey I*, 177-178.

197 Finkel, *Osman's Dream*, 158-159.

198 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 167.

199 Norwich, *Venice: The Greatness and Fall*, 208.

200 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 167.

201 Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey I*, 178.

202 Abulafia, *The Great Sea*, 447.

in de Levant behoorde niet tot zijn doelstellingen.²⁰³

Ondertussen had al dit gearzel de Ottomanen de gelegenheid gegeven om Cyprus aan te vallen. Begin juli 1570 landden de Ottomanen een leger van ongeveer 100.000 man op Cyprus middels een vloot van 400 schepen, waaronder 160 galeien. Het eerste doel was Nicosia in het binnenland. Door een uitgebreid verdedigingsstelsel wist Nicosia een hele tijd uit te houden, maar na een wanhopige strijd binnen de muren werd de stad ingenomen. Onderwijl bleven de Europese machten onderhandelen over de vorming van een heilige liga.²⁰⁴ Na aanhoudende pleidooien van Pius V aan het adres van Filips II, besloot de Spaanse monarch uiteindelijk de Venetianen ter hulp te komen middels het sturen van een eskader. Eind augustus 1570 voegden de Spaanse en pauselijke contingenten van de geallieerde vloot zich in de baai van Suda in Kreta bij de Venetiaanse vloot. Wat volgde was een halfbakken campagne die geen enkel resultaat wist te boeken. Met het ontvangen van het nieuws over de val van Nicosia op 9 september 1570, keerde de gehele armada terug naar Kreta en vervolgens Italië.²⁰⁵

Na de val van Nicosia hervatten de Ottomanen hun opmars en belegerden vanaf 17 september 1570 Famagusta. Deze stad bleek een grotere uitdaging dan Nicosia omdat de stad was voorzien van de laatste ontwikkelingen in militaire architectuur. Daarnaast werd de stad verdedigd door 8000 troepen onder leiding van de commandanten Marcantonio Bragadin en Astorre Baglioni. Dit was maar een kleine groep in vergelijking met de 200.000 Ottomaanse belegeraars die Lara Kara Mustafa Pasja commandeerde. Ondanks deze voor de Venetianen onvoordelige verhoudingen, bleken de Venetianen in staat om tot 1 augustus 1571 vol te houden. Op die dag waren de overgebleven verdedigers genoodzaakt zich over te geven.²⁰⁶

Gedurende de bijna elf maanden lange belegering van Famagusta hadden de Venetianen op diplomatiek vlak niet stilgezeten. In de winter van 1570-71 vonden de eerste vredesonderhandelingen hun aanvang. Op 11 maart vertrok Jacopo Ragazzoni naar Istanbul met de officiële taak om te onderhandelen over de uitwisseling van de door beide partijen aan het begin van de oorlog gevangengenomen handelaren. Officieus had Ragazzoni echter de taak om de vredesonderhandelingen te starten. Op 26 april bereikte Ragazzoni Istanbul alwaar hij de mogelijkheden tot vrede besprak met grootvizier Sokollu Mehmet Pasja. Ondertussen onderhandelden de Venetianen ook met de paus over de

203 Parry, 'The Successors of Sulaiman', 109.

204 Abulafia, The Great Sea, 447.

205 Parry, 'The Successors of Sulaiman', 109.

206 Norwich, Venice: The Greatness and Fall, 218-219.

vorming van een Heilige Liga.²⁰⁷

Venetië voerde een meersporenbeleid. Ondanks alle onderhandelingen met verscheidene Europese staten over de vorming van een Heilige Liga en de vredesonderhandelingen met de Ottomanen, gingen de gevechtshandelingen ook gewoon verder. Zo werd de strategische Albanese havenstad Durazzo, die ze aan het begin van de 16de eeuw hadden verloren, heroverd.²⁰⁸ De onderhandelingen met de Ottomanen mislukten uiteindelijk, maar er werd op 25 mei 1571 wel een Heilige Liga gevormd.²⁰⁹ Deze liga bestond hoofdzakelijk uit het Spaanse Habsburg van Filips II, de pauselijke staten en Venetië. Er werd overeengekomen dat de liga een gezamenlijke vloot bestaande uit 200 galeien, 100 transportschepen, 50.000 soldaten en 4.500 cavaleristen zou vormen. Waarbij de belangrijkste beslissingen zouden worden genomen door een meerderheid van stemmen onder de drie leidinggevende generaals: Sebastiano Veniero voor Venetië, Marcantonio Colonna voor de pauselijke staten en Don Juan van Oostenrijk als kapitein-generaal van de gezamenlijke vloot voor Spanje.²¹⁰

Het vormen van de Heilige Liga heeft een hele tijd geduurd als gevolg van wederzijdse verdenkingen en herinneringen aan de laatste Heilige Liga van 1538. De Venetianen hadden nog steeds wrok over het verlaten van de zeeslag van Preveza door Andrea Doria, terwijl de Spanjaarden geloofden dat Venetië het bondgenootschap zou verlaten zodra de Ottomanen een acceptabele vrede zouden bieden.²¹¹ Daarnaast weigerden de Spanjaarden gedurende de onderhandelingen onmiddellijke toezeggingen te doen en drongen ze immer aan op de best mogelijke voorwaarden voor Spanje. Hierdoor ontaarde de onderhandelingen regelmatig in scheldpartijen.²¹² Verder vergrootte de ervaring met de ongeïnspireerde campagne van de voorgaande zomer de problemen alleen maar en leek het onmogelijk overeenstemming te krijgen over de strategie en de kosten van de onderneming.²¹³ Uiteindelijk lukte het tot een overeenkomst te komen omdat een permanent doel van de Heilige Liga naast de oorlog in oostelijke Middellandse Zee ook de oorlog in Noord-Afrika werd.²¹⁴

De Ottomanen hadden ondertussen hun campagne uitgebreid via de Ionische Zee

207 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 167.

208 Abulafia, *The Great Sea*, 448.

209 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 167-168.

210 Norwich, *Venice: The Greatness and Fall*, 223.

211 Levin, M.J., *Agents of Empire: Spanish Ambassadors in Sixteenth-Century Italy* (Ithaca en Londen 2005) 31-32.

212 Ibidem, 94.

213 Ibidem, 97-98.

214 Abulafia, *The Great Sea*, 448.

naar de zuidelijke Adriatische Zee. Gedurende deze campagne viel een aantal kustvestingen in Ottomaanse handen, waaronder: Ulcinj in Montenegro. Vervolgens zakte ze verder af richting Ragusa (dat haar neutraliteit wist te behouden), om zich uiteindelijk op Zadar in Kroatië te concentreren.²¹⁵ Ook volgden er landingen op Corfu, maar met het naderen van de gemeenschappelijke vloot van de Heilige Liga trokken de Ottomanen zich terug naar hun basissen in Griekenland.²¹⁶

In september 1571 voer de bij Messina verzamelde vloot van de Heilige Liga uit. Al snel bereikte de armada het eiland Kefalonia alwaar vernomen werd dat Famagusta op 1 augustus gevallen was. Hierdoor werd de herovering en niet de verdediging van Cyprus het voornaamste doel.²¹⁷ Op 7 oktober 1571 ontmoetten de beide vloeten elkaar in de Golf van Patras en begon de fameuze zeeslag van Lepanto.²¹⁸ Na een dag van gruwelijke gevechten wist de christelijke vloot als gevolg van beter materiaal (ze beschikten namelijk over minder schepen, maar meer kanonnen) en moedig optreden van de Venetiaanse kapitein Agostino Barbarigo de slag beslissend te winnen. Gedurende de strijd werd het Ottomaanse vlaggenschip door christelijke mariniers geënterd, waarbij de Ottomaanse admiraal Müezzinzâde Ali om het leven kwam. Het resultaat van de zeeslag van Lepanto was een enorme overwinning voor de Heilige Liga. Aan Ottomaanse zijde kwamen rond de 25.000 à 35.000 man om het leven, terwijl de Heilige Liga naast een grote hoeveelheid gewonden maar 8000 doden te betreuren had. Daarnaast werden 12.000 christelijke galeislaven bevrijd²¹⁹ en konden 117 veroverde Ottomaanse galeien verdeeld worden onder de overwinnaars.²²⁰

Een kanttekening bij de overwinning is noodzakelijk. In werkelijkheid was de slag van Lepanto meer een symbolische triomf dan een overwinning die daadwerkelijk grote gevolgen had. Buiten het breken van het Ottomaanse initiatief op zee, dat zij sinds de zeeslag van Preveza hadden weten te realiseren, had Lepanto geen effect. Het seizoen voor maritieme oorlogsvoering was na de slag al zover gevorderd dat de Heilige Liga het succes niet onmiddellijk konden uitbuiten.²²¹ Vervolgens herbouwde Selim II zijn volledige vloot in de winter van 1571-72, waarbij acht schepen werden toegevoegd die in grootte hun gelijkheid in de Middellandse Zee niet kenden.²²² Hierna volgden in de zomer van

215 Abulafia, *The Great Sea*, 448.

216 Norwich, *Venice: The Greatness and Fall*, 224.

217 Finkel, *Osman's Dream*, 160.

218 Lane, F.C., *Venice: A Maritime Republic* (Baltimore en Londen 1973) 370.

219 Abulafia, *The Great Sea*, 449-451.

220 Lane, *Venice: A Maritime Republic*, 371.

221 Parry, 'The Successors of Sulaiman', 109-110.

222 Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey I*, 178.

1572 verscheidene onbesliste schermutselingen in het Peloponnesische gebied tussen de nieuwe Ottomaanse vloot onder leiding van Kiliç Ali Pasja en de vloot van de Heilige Liga. Met deze laatste wapenfeiten kwam er een einde aan de Heilige Liga, die in 1573 niet opnieuw uitvoer.²²³

De oorzaken van het uiteenvallen en falen van de Heilige Liga na het succes van Lepanto zijn te vinden in de onmiddellijke verslechtering van de Venetiaans-Spaanse relaties. Er was enorme onenigheid over de te volgen koers. De Spanjaarden moesten rekening houden met een Frans offensief tegen Italië of de Lage Landen. Daarnaast wenste Filips II Noord-Afrika aan te vallen²²⁴, terwijl de Venetianen en de paus de campagne in de Levant wensten voort te zetten. Bovendien stierf de drijvende kracht achter de Heilige Liga, paus Pius V, in april 1572.²²⁵ Een gebeurtenis die als een voorbode gezien kan worden voor het uiteindelijke uiteenvallen van de Heilige Liga in 1573.

Met het uiteenvallen van de Heilige Liga hadden de Venetianen behoefte om de oorlog te beëindigen. Venetië had een groot deel van haar overzeese gebiedsdelen verloren, grote sommen geld uitgegeven en ondanks dit alles hadden ze nog steeds te maken met een krachtige tegenstander. De tijd was gekomen om met vredesonderhandelingen te beginnen.²²⁶ Op 8 maart 1573 sloot de Venetiaanse *bailo* Marcantonio Barbaro vrede met de Ottomanen, waarna de Venetiaanse ambassadeur Andrea Badoer op 28 augustus 1573 de onderhandelingen in Istanbul afrondde.²²⁷

Het vredesverdrag van 1573 was een grote ramp voor Venetië. Ondanks de overwinning bij Lepanto, was het verdrag een Ottomaanse overwinning. Venetië verloor Cyprus en Sopoto en moest de Ottomanen een tribuut van 300.000 dukaten betalen.²²⁸ Verder voorzag het verdrag in de uitwisseling van gevangenen en het herstel van de grenzen langs de Adriatische kust naar de situatie van voor 1570.²²⁹ Het grootste gevolg van de oorlog was voor Venetië echter de onherstelbare schade die het deed aan haar commerciële imperium. Voor 1570 hadden de Venetianen altijd weten te herstellen van de door oorlogen aangedane schade en hun superioriteit in de handel van de Levant weten te herpakken. Na de oorlog van 1570-73 verloor Venetië definitief haar positie als voornaamste handelsnatie in de Levant. Nieuwe handelsnaties als de Nederlanden,

223 Finkel, *Osman's Dream*, 161.

224 Levin, *Agents of Empire*, 34.

225 Ibidem, 101.

226 Ibidem, 37.

227 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 168.

228 Ibidem, 169.

229 Finkel, *Osman's Dream*, 161.

Engeland en Frankrijk gingen de positie van de Venetianen innemen.²³⁰

In de nasleep van de Ottomaans-Venetiaanse oorlog van 1570-1573 bleef de Spaanse vloot opereren in de Middellandse Zee, maar de uitkomst bleek uiteindelijk een gelijkspel. In 1577-78 werd vervolgens een wapenstilstand getekend tussen de Spanjaarden en Ottomanen die voor de rest van de eeuw van kracht bleef.²³¹ Hierbij is het belangrijk te vermelden dat de Ottomaanse vloot in 1574 wederom Tunis heroverde. Waarmee een einde kwam aan een lang conflict over de suprematie in Noord-Afrika tussen de Habsburgers en Ottomanen en als zodanig tussen de christenen en islamieten.²³²

In hetzelfde jaar dat Tunis heroverd werd stierf Selim II waarna zijn zoon Murad III (1574-95) hem opvolgde.²³³ Om Murad III te feliciteren met zijn troonsbestijging werd Jacopo Soranzo door Venetië naar Istanbul gestuurd. Daar aangekomen overhandigde Soranzo op 16 juli 1575 een som van 50.000 dukaten aan de Ottomanen. Dit was een eerste aanbetaling van de 300.000 dukaten tribuut die de Venetianen door het vredesverdrag van 1573 aan de Ottomanen verschuldigd waren. Door dit gebaar wist Soranzo in augustus 1575 het vredesverdrag te hernieuwen. Hierna verliet hij Istanbul, om met een Ottomaans-Venetiaanse commissie naar Dalmatië af te reizen ter afhandeling van de territoriale aspecten van het verdrag. Aldaar werd overeengekomen welke forten en dorpen Venetiaans waren en welke Ottomaans. De hierover genomen besluiten werden vastgelegd in een apart document dat in alle hierop volgende Ottomaans-Venetiaanse verdragen tot 1641 werden opgenomen. Met de afhandeling van dit laatste overblijfsel van de oorlog van 1570-73, zouden de Ottomaans-Venetiaanse relaties stabiel blijven tot de oorlog om Kreta van 1645 tot 1649.²³⁴

230 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 169-170.

231 Levin, *Agents of Empire*, 105.

232 Parry, 'The Successors of Sulaiman', 110.

233 Imber, *The Ottoman Empire*, 63.

234 Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, 170-171.

4. Theorie

4.1. De opkomst van de 'nieuwe diplomatie'

Diplomatie is het systeem en de kunst van het communiceren tussen staten en het voornaamste instituut binnen de internationale betrekkingen.²³⁵ De uitvoering van relaties tussen politieke eenheden binnen dit systeem is vreedzaam.²³⁶ Oorlog is geen diplomatie. Een uitgebreidere definitie van diplomatie zou kunnen zijn: de uitvoer van relaties tussen staten en andere entiteiten met aanzien in de wereldpolitiek door officiële agenten en middels vreedzame middelen.²³⁷ Het omvat zowel de formulering als uitvoering van buitenlands beleid.²³⁸ Diplomatie betekent wederzijdse afhankelijkheid, permanente relaties, samenleven, de noodzaak van de ander, enige vorm van gelijkheid en wederzijdse erkenning. Het is het belangrijkste instituut van het moderne Europese statensysteem dat is ontstaan met de ontwikkeling van soevereine territoriale staten in Europa vanaf de vijftiende en zestiende eeuw.²³⁹

“Na de strijd om de suprematie tussen de pausen en de Hohenstaufen dynastie van het Heilige Roomse Rijk, was er een vacuüm ontstaan in Italië. Terwijl aan het einde in Frankrijk, Spanje en Engeland het feodale systeem zo georganiseerd was dat het vrijwel natuurlijk transformeerde in een uniforme monarchie, hielp het in Duitsland voor het bewaren van de eenheid van het Rijk en werd het in Italië vrijwel volledig afgeschud. De keizers van de veertiende eeuw werden niet langer ontvangen en gerespecteerd als feodale heren, maar als mogelijke leiders en ondersteuners van machten die al bestonden. Het pausdom daarentegen, met al haar satellieten en bondgenoten, was sterk genoeg om nationale eenheid in de toekomst te voorkomen, maar te zwak om het zelf te realiseren. Tussen het keizerrijk en het pausdom ontstond zo een veelvoud van politieke eenheden, republieken en despoten, wiens bestaan gebaseerd was op hun capaciteit het te onderhouden. Hier kunnen we volgens Jacob Burckhardt in zijn *The Civilization of the Renaissance in Italy* voor het eerst de moderne politieke geest van Europa vinden. Deze moderne politieke geest gaf zich volledig over aan haar eigen instincten, vaak de slechtste

235 Wight, M., *Power Politics* (Harmondsworth 1986) 113.

236 Hamilton, K. en Langhorne, R., *The Practice of Diplomacy: Its Evolution, Theory and Administration* (Londen en New York 1995) 1.

237 Bull, H., *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (London 1977) 162.

238 Ibidem, 164-165.

239 Yurdusev, N.A., 'The Ottoman Attitude toward Diplomacy', in: Idem, *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional* (Basingstoke 2004) 5-35, aldaar 10.

vorm van tomeloos egoïsme tonend, elk recht schendend en elke vorm van een gezondere cultuur ondermijnend. Maar daar waar de kwaadaardige tendensen werden overwonnen of gecompenseerd, ontstond een nieuw feit in de geschiedenis - de staat als uitkomst van reflectie en calculatie - de staat als kunstwerk. De resultaten daarvan manifesteerden zich in honderden verschillende vormen en bepaalden hun innerlijke samenstelling en buitenlandse politiek.²⁴⁰

De veelvoud aan staten die voortkwamen uit het ontstane machtsvacuüm ontwikkelden zich dus volgens hun eigen instincten. Ze vormden de eerste seculiere staten die niet langer onder de invloed stonden van een externe macht. Door het gevecht met de keizer en de ballingschap van de pausen naar Avignon (1309-1377) en het daarop volgende Westerse Schisma (1378-1417) was de wereldlijke macht van het Vaticaan in Italië enorm afgenomen en kon het alleen terugkeren middels het accepteren van de gelijkheid van de andere wereldlijke machten die tijdens haar afwezigheid in Italië ontstaan waren.²⁴¹ In dezelfde periode was het Heilige Roomse Rijk een Habsburgs en Centraal Europees rijk geworden, moest de ontwikkeling van de staten in Noord-Europa nog op gang komen, was de Venetiaanse Republiek niet hoofdzakelijk een territoriale staat, was de macht van Byzantium enorm verminderd en was de expansie van de Ottomanen voorlopig niet verder gekomen dan de Balkan en de oostelijke Middellandse Zee. Hierdoor kon er tussen de evoluerende stadstaten van Noord-Italië een multipolair internationaal systeem in het klein ontstaan. Binnen dit systeem breidde elke staat zich zover uit als de beschikbare geografische en politieke ruimte dat toeliet, maar was geen enkele speler tot totale hegemonie in staat. Door de kleine omvang van de stadstaten waren langdurige militaire activiteiten onmogelijk zonder het gebruik van huurlingen. Hierdoor waren gewapende conflicten ongewenst en zouden waarschijnlijk een onbesliste uitkomst genereren.²⁴² Kortom de strijd tussen de twee hoofden van het christelijke wereld had het pad geëffend voor de eerste alles kunnende (dat wil zeggen: wettelijke macht hebbende over alle aangelegenheden²⁴³), amorele, soevereine staten.²⁴⁴

Volgens Garrett Mattingly in zijn invloedrijke boek *Renaissance Diplomacy*, wisten

240 Getranscribeerd van de eerste passage van *The State as a Work of Art* in: Burckhardt, J., The Civilization of the Renaissance in Italy, S.G.C. Middlemore, Peter Gay en Hajo Holborn ed. (New York 2002) 4.

241 Mattingly, G., *Renaissance Diplomacy* (Londen 1963) 56.

242 Hamilton en Langhorne, *The Practice of Diplomacy*, 30-31.

243 Het woord: *alles kunnende* is de vertaling van *omnicompetent*. De site van *Oxford Dictionaries* geeft de volgende definitie: '*able to deal with all matters; (of a legislative body) having powers to legislate on all matters.*' zie: Oxford Dictionaries, 'omnicompetent', in: <http://oxforddictionaries.com/>, 2013, <http://oxforddictionaries.com/definition/english/omnicompetent>.

244 Mattingly, *Renaissance Diplomacy*, 57.

deze eerste alles kunnende, amorele soevereine Staten dat de sleutel tot macht geweld was. Doordat macht in essentie tijdelijk was, waren heersers afhankelijk van hun vermogen om middels geweld gehoorzaamheid op te leggen en genoeg trouwe burgers aan zich te binden die dat geweld tegen de rest toestonden. Dit bracht een continue onzekerheid bij de machthebbers. Ze moesten immer op hun hoede zijn voor gevaren van binnen en van buiten. De kans bestond altijd dat de heersende macht afgezet werd. De staat was daarom afhankelijk van macht en genoodzaakt op zoek te gaan naar vergroting van die macht. De trouw van de burgers aan de staat was niet vanzelfsprekend en moest gewonnen worden middels het vergroten van het zelfbewustzijn van de gemeenschap. De makkelijkste manier daartoe was oorlog.²⁴⁵

Het voeren van oorlog werd hierdoor een epidemie in Noord- en Centraal-Italië. Waarbij het patroon was dat de grotere stadstaat de kleinere innam (staten die zelf ook al hun kleinere burens hadden ingenomen). Toch was uiteindelijk geen enkele staat machtig genoeg om alle anderen te overheersen. Elke staat moest op zijn hoede zijn. Een methode om alert te blijven en de gevaren van constante oorlog te bestrijden werd gevonden in een nieuwe vorm van diplomatie.²⁴⁶

Door de beperkte omvang van de stadstaat en de concentratie van de populatie binnen een beperkte ruimte was het mogelijk om een efficiënt en krachtig bestuur neer te zetten. Een bestuur dat alle middelen had om te regeren, op een manier die nog lang onmogelijk zou zijn in de noordelijke koninkrijken. Binnen de externe relaties had deze efficiëntie een dubbel effect. Hierdoor konden de Italiaanse staten met grotere continuïteit en behendigheid de doelstellingen van hun buitenlandse beleid nastreven. Tegelijkertijd was alertheid noodzakelijk omdat de naburige staten evenzeer efficiënt, behendig en roofzuchtig waren.²⁴⁷

Wegens de interne samenstelling en enorme ruimte binnen de grenzen was het Europa ten noorden van de Alpen hiertoe nog niet in staat. Elke poging tot het efficiënter organiseren van de interne ruimte leidde tot regionale onverschilligheid en fractiestrijd. Ook de afstand tussen de verschillende staten in de veertiende en vijftiende eeuw belemmerde de vorming van een voldoende efficiënte politieke organisatie, waardoor een systeem van continue diplomatieke druk kon worden gecreëerd. Hierdoor ontbrak voor die staten de noodzaak om alert te zijn en in te grijpen buiten hun grenzen. In Italië daarentegen was alle geografische ruimte rond 1400 volledig georganiseerd, de politieke

245 Mattingly, *Renaissance Diplomacy*, 57.

246 Ibidem, 58-59.

247 Ibidem, 59.

tussenruimtes werden opgevuld en als gevolg nam de druk toe. Italië begon een systeem van wederzijds gebalanceerde delen te worden die een instabiel evenwichtsorgaan vormden, een situatie die 300 jaar later voor heel Europa zou gelden.²⁴⁸

Dit model kon alleen vrij werken door de relatieve isolatie van Italië. In de periode van 1378 tot 1492 vonden er slechts kleinschalige buitenlandse interventies plaats die de balans op het schiereiland niet radicaal veranderden. Hierdoor raakten de Italiaanse staatslieden ongevoelig voor het verschil in schaal van hun systeem en dat van de rest van Europa. Ze waren blind voor het feit dat zelfs de grootste macht in Italië in vergelijking met de staten boven de Alpen maar klein was.²⁴⁹

Door de afwezigheid van druk van buiten ontstond er een competitieve strijd tussen de staten op het Italiaanse schiereiland. Een strijd die vorm gaf aan de structuur van hun systeem, waarvan de 'nieuwe diplomatie' een gevolg was. Een andere reden was het karakter van de Italiaanse oorlogsvoering en de cultuur van de Italiaanse bovenlaag. De burgers lieten het vechten meer en meer over aan professionele huurlingen, wat oorlog duur maakte maar ook rationeler, minder glorieus en veel geciviliseerder. Militaire campagnes werden een serie van manoeuvres ten bate van politiek voordeel uitgevoerd door een kleine groep onbetrouwbare professionals. Het succes van een campagne begon meer afhankelijk te worden van waakzame en behendige politiek dan van bruto geweld. De diplomaat was nodig om de soldaat aan te vullen. Een situatie waaraan de financieel en commercieel georiënteerde burgers van de stadstaten de voorkeur gaven. Deze ontwikkelingen zorgden voor de opkomst van de permanente ambassadeur.²⁵⁰ Waarmee de behandeling van de theorie van Mattingly omtrent het ontstaan van de permanente ambassadeur is afgerond.

Voor de opkomst van de vaste ambassadeur die resideerde in het gastland, was er sprake van representatie op ad hoc basis. Deze specifieke vertegenwoordigers werden niet alleen door vorsten gezonden, maar ook door allerlei andere groepen, zoals handelaren, edelen, bisschoppen en individuele *condottieri*.²⁵¹ Vanaf het einde van de vijftiende eeuw consolideerden de heersers van West-Europa de controle over hun territoria en stonden ze onderdanen dergelijke vrijheden niet meer toe.²⁵²

In het verlengde van dit alles stelt Matthew Smith Anderson in zijn boek: *The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919* dat permanente diplomatieke representatie een

248 Mattingly, *Renaissance Diplomacy*, 60.

249 Ibidem, 61.

250 Ibidem, 61-64.

251 Hamilton en Langhorne, *The Practice of Diplomacy*, 31.

252 Anderson, M.S., *The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919* (Londen en New York 1993) 5.

uitvinding was van een aantal staten in Noord-Italië: Florence, Venetië en Milaan. Doordat deze staten betrokken waren in actieve en snel veranderende wederzijdse competitie en tegen het einde van de vijftiende eeuw steeds meer de gevolgen voelden van de handelingen van veel grotere staten, hadden deze staten een toenemende drang naar informatie. Kennis van de gebeurtenissen buiten de grenzen, zelfs ver buiten hun eigen territorium, gaf de mogelijkheid snel en gepast te reageren op ontstane situaties binnen een toenemende gevaarlijke politieke omgeving.²⁵³

Hoewel Venetië al jaren een *bailo* (permanente commerciële agent) in Constantinopel/Istanbul had en het Vaticaan gebruik maakte van *nuntii* (apostolische diplomatieke vertegenwoordigers), wordt Nicodemus van Pontremoli gezien als de eerste echte permanente ambassadeur. Hij vertegenwoordigde vanaf 1446 voor twintig jaar het Hertogdom Milaan. Vanaf 1455 had Milaan ook vertegenwoordigers in Napels en Genua en drie jaar later in Rome en Venetië. Tegen 1540 hadden alle grote seculiere staten in Italië permanente ambassades in elkaars hoofdsteden gevestigd. Waarna het systeem van het permanent ambassadeurschap zich langzaam ook ten noorden van de Alpen verspreidde.²⁵⁴ De Sforza hertogen van Milaan hadden vanaf 1463 een ambassadeur in Frankrijk; Florence had vanaf 1474 een continue vertegenwoordiger aan het Franse hof, terwijl Venetië vanaf 1479 een permanente ambassadeur in Parijs had. In Londen vestigde zich in 1490 de eerste Milanese ambassadeur en 6 jaar later een Venetiaanse. Zo verspreidde de 'nieuwe diplomatie' zich over Europa. De permanente ambassadeurs van de Italiaanse stadstaten gingen naar de hoven van Frankrijk, Engeland, Spanje en het Heilige Roomse Rijk, maar het zou nog even duren voordat deze staten op hun beurt ambassadeurs terugzonden.²⁵⁵

De grote Europese staten gingen tegen het einde van vijftiende eeuw onderling wel gebruikmaken van het nieuwe diplomatieke apparaat. Ferdinand van Aragon had vanaf 1488 een permanente ambassadeur in Londen en vanaf 1493 aan het hof van keizer Maximiliaan. Frankrijk dat in deze tijd een veel grotere macht was dan haar buurlanden, zag in eerste instantie geen noodzaak het nieuwe systeem toe te passen. Door de concentratie van macht die Karel V bij zijn verkiezing tot keizer in 1519 in handen kreeg en het gevaar dat Frankrijk het hoofd moest bieden door deze nieuwe situatie veranderde hun opstelling. Ten tijde van de troonsbestijging van Frans I in 1515 had Frankrijk één

253 Anderson, *The Rise of Modern Diplomacy*, 6-7.

254 Ibidem, 7.

255 Ibidem, 8-9.

permanente ambassadeur in het buitenland en met zijn dood in 1547 maar liefst tien.²⁵⁶

Martin Wight stelt in zijn boek *Power Politics*, dat hoewel alle beschavingen het gebruik van “ambassadeurs” tussen onafhankelijke staten hebben gekend, het vestigen van permanente ambassadeurs in elkanders hoofdsteden een West-Europese uitvinding is. In contrast met het oude systeem van gezanten voor specifieke missies, ontstond er door het netwerk van vaste ambassadeurs het voordeel van snelle communicatie tussen de hoofdsteden van elke staat. Een ontwikkeling die noodzakelijk was in de vervlochten politieke wereld van verschuivende allianties in het Italië van de vijftiende eeuw. De uitvoer en efficiëntie van het nieuwe systeem zorgde voor de verspreiding over Europa. Het is één van de belangrijkste kenmerken binnen de ontwikkeling van de middeleeuwse christelijke wereld naar het moderne statensysteem. Deze ontwikkeling heeft het recht op gezantschap voortgebracht waarmee het principe bedoeld wordt dat elke macht het recht heeft om diplomatieke agenten naar andere staten te sturen ter vertegenwoordiging van haar interesses alsmede het wederzijdse ontvangst daarvan. Hoewel tot op de dag van vandaag niet is vastgelegd in het internationale recht dat een onafhankelijke staat ambassadeurs ontvangen moet, is het min of meer door de westerse wereld opgelegd²⁵⁷ en een vanzelfsprekend oordeel van de diplomatieke betrekkingen geworden.

Deze theorie behoeft een kanttekening. De ontwikkeling van de nieuwe diplomatie, zoals hierboven beschreven is volgens Riccardo Fubini in zijn *Diplomacy and Government in the Italian City-States of the Fifteenth Century (Florence and Venice)* vertroebeld door speculaties gebaseerd op wijsheden die men pas achteraf bezat. Met name refereert hij aan Hugo de Groot en zijn *jus legationis*. Hierbij gaat het om het recht ambassadeurs te zenden en te ontvangen, en de legitimiteit van de ambassadeur door de figuur van de prins.²⁵⁸

Volgens algemeen aangenomen juridische theorie werd de ontwikkeling van de ambassade een attribuut van soevereiniteit en als zodanig een kenmerk van de prins. Na historische reconstructie wordt duidelijk dat de evolutie van het diplomatieke systeem verweven is met het principe van soevereiniteit en dus met de groei van het moderne internationale recht binnen de gemeenschap van soevereine machten. Daarentegen is er ook een duidelijk paradox zichtbaar. De veronderstelde oorsprong van de moderne diplomatie zijn geworteld in - en direct afkomstig van - imperfecte vormen van

256 Anderson, *The Rise of Modern Diplomacy*, 9.

257 Wight, *Power Politics*, 113.

258 Fubini, R., 'Diplomacy and Government in the Italian City-States of the Fifteenth Century (Florence and Venice)' in: D. Frigo, ed., *Politics and Diplomacy in Early Modern Italy: The Structure of Diplomatic Practice, 1450-1800* (Cambridge 2000) 31.

soevereiniteit en legitimiteit.²⁵⁹

Fubini stelt dat de intensivering van de diplomatieke activiteit in de vijftiende eeuw nauw verbonden was met de Venetiaanse expansie in het *terra firma*. Hierdoor was de 'nieuwe diplomatie' van vijftiende-eeuws Italië bovenal politieke bedrijvigheid, waarvan de draagwijdte en doelen op zijn minst juridisch problematisch waren. In zowel Florence als Venetië was de permanente diplomatie ontstaan uit noodzaak.²⁶⁰ De oorsprong lag niet in de opzet van de Italiaanse Liga (gevolg van de Italiaanse veldtocht van de Franse koning Karel VIII naar Napels in 1494), maar in de conflicten van de late veertiende eeuw en diens gerelateerde processen van territoriale expansie.²⁶¹ De theorie over het principe van soevereiniteit, de uitbreiding en toepassing van het internationaal recht en de legitimiteit van de prins en diens afgevaardigde ambassadeurs komt pas later tot ontwikkeling. Hugo de Groots *De iure belli ac pacis* (Over het recht van oorlog en vrede) kwam per slot van rekening pas in 1625 uit.

Hugo de Groot stelt in overeenstemming met de leer van Aristoteles dat alle mensen samen de bron van soevereiniteit zijn.²⁶² De mensen oefenen deze soevereiniteit niet uit. De uitvoering van soevereiniteit is meestal toevertrouwd aan een bepaalde vorm van regering, doorgaans een koning.²⁶³ De overdracht van soevereiniteit is afkomstig van het Romeinse statuut *lex Regia*, wat een zeer bruikbaar verzinsel is voor advocaten om duidelijk en doeltreffend uit te leggen hoe soevereiniteit kan worden overgedragen van de ene drager op de ander.²⁶⁴ De Groot stelt verder dat zodra de soevereiniteit door het volk is overgedragen, het verdwenen zij, zoals bezit wordt verkocht of weggegeven. Daarbij in acht genomen dat de bevolking kan besluiten bepaalde rechten en machten tijdens de overdracht aan de uitvoerder te onthouden. Echter, in de meeste gevallen wordt het volledig overgedragen.²⁶⁵ De drager heeft daarnaast slechts het recht om soevereine macht uit te voeren en is als zodanig de pachter van soevereine macht in tegenstelling tot de absolute bezitter. Het eigendom ligt uiteindelijk in de handen van het volk.²⁶⁶ De Groot plaats een aantal beperkingen op soevereiniteit als zodanig, en de overdracht en uitoefening ervan. Op basis van het natuurrecht kan het volk geen macht overdragen die

259 Fubini, 'Diplomacy and Government in the Italian City-States', 31-32.

260 Ibidem, 32.

261 Ibidem, 41.

262 Neff, S.C., 'Introduction' in: Idem, *Hugo Grotius: On the Law of War and Peace* (Cambridge 2012) xiii-xxxv, aldaar xxix.

263 Ibidem.

264 Ibidem, xxx.

265 Ibidem.

266 Ibidem.

het zelf niet bezit. Daarnaast zijn soevereinen onderworpen aan het natuurrecht, het goddelijk recht en internationaal recht.²⁶⁷

Naast soevereiniteit schrijft De Groot ook over het recht op gezantschap, wat een onderdeel en direct gevolg is van het uitvoeren van de macht van soevereiniteit. Volgens De Groot zijn er twee verschillende rechtslichamen die de relaties tussen staten reguleren: het *lex naturalis* (het natuurrecht) en wat hij *ius gentium* (tegenwoordig bekend als het volkerenrecht) noemde. Natuurlijk recht, bestaat uit eeuwig onveranderlijke principes, die van toepassing zijn op alle mensen, zowel onderdanen als machthebbers. *Ius gentium* daarentegen is een door de mensen vervaardigd rechtslichaam, toepasbaar op staten, maar niet op particuliere partijen.²⁶⁸ Binnen het volkerenrecht, onderscheidt Hugo de Groot, twee subgroepen: het Romeinse *ius gentium* en het wilskrachtige volkerenrecht. Het tweede komt in de buurt van het huidige internationale recht, ontstaan uit stilzwijgende overeenkomsten tussen de verschillende staten van de wereld. Het doel is de bevordering van de gemeenschap van staten en niet van individuele staten.²⁶⁹ Binnen het wilskrachtige volkerenrecht is het recht op gezantschap van primair belang.²⁷⁰ De Groot stelt dat volkerenrecht betrekking heeft tot de vertegenwoordigers die heersers met soevereine macht naar elkaar sturen.²⁷¹ In essentie hebben alleen soevereine machten het recht op gezantschap. Ambassadeurs hebben twee rechten, ten eerste dat ze worden toegelaten en ten tweede, dat ze vrij zijn van geweld en niet mogen worden opgepakt. Permanente ambassades mogen evenwel worden geweigerd.²⁷² Daarnaast stelt De Groot dat ambassadeurs immuniteit genieten. De Groot kon civiele immuniteit alleen rationaliseren middels de fictie van exterritorialiteit. Hun positie in civiele zaken zou hetzelfde moeten zijn als wanneer zij hun thuisland nooit hadden verlaten²⁷³. Verder stelt Hugo de Groot dat ambassadeurs niet vallen onder de wet van het land dat hen heeft ontvangen. Zij vertegenwoordigen hun soevereinen en zijn alleen daaraan verantwoording verschuldigd.²⁷⁴ Hun bescherming is belangrijker voor het publieke welzijn dan hun bestraffing als individuen.²⁷⁵

Andere belangrijke politieke theorieën omtrent soevereiniteit en de seculiere

267 Neff, 'Introduction', xxx-xxxii.

268 Ibidem, xxxiii.

269 Ibidem.

270 Ibidem, 260.

271 Ibidem.

272 Ibidem, 261.

273 Mattingly, *Renaissance Diplomacy*, 273.

274 Grotius, H., *On the Law of War and Peace*, Stephen C. Neff ed. (Cambridge 2012) 260-261, aldaar 263.

275 Mattingly, *Renaissance Diplomacy*, 277.

ontwikkeling van staten zijn afkomstig van Niccolò Machiavelli en Jean Bodin, wiens werken in de vijftiende eeuw ontstonden en dus meer van toepassing zijn op de ontwikkeling van de 'nieuwe diplomatie' in de renaissance dan die van Hugo de Groot. Machiavelli en Bodin stellen dat met soevereiniteit de vrijheid van alle externe beperkingen voor een monarch of staat bedoeld worden of die nu wettelijk, moreel of religieus zijn en dat het doel en de rechtvaardiging van de regering het bevorderen van de territoriale entiteit van de staat is.²⁷⁶ Jean Bodin geeft de eerste definitie van soevereiniteit: “*sovereignty is supreme power over citizens and subjugated peoples and is bound by no other law*”.²⁷⁷ Als zodanig zijn Machiavelli en Bodin de vertolkers van het principe van *raison d'état* (staatsbelang).²⁷⁸ Uiteindelijk zouden de ontwikkelende theorieën van *raison d'état* en soevereiniteit leiden tot een bepaald gedragspatroon voor diplomaten en bijdragen tot een cruciale vernieuwing in de diplomatieke praktijk: het sturen van residerende plaatsvervangers van de jonge staat naar het buitenland.²⁷⁹

In de inleiding van de bundel *Diplomatieke Cultuur* stelt de redacteur Peter van Kemseke dat de aanbevelingen van Machiavelli in *Il Principe* (De Heerser ca.1515) een intellectueel-literaire vertaling zijn van het moderne statensysteem-in-miniatuur op het laat-vijftiende-eeuwse Italiaanse schiereiland.²⁸⁰ Binnen dit systeem beconcurrerden de verscheidene staten zonder supranationale autoriteit elkaar in macht en invloed. Daarbij was het overleven van de eigen staat met behoud of eventuele uitbreiding van de eigen macht de norm. In deze internationale politieke cultuur functioneerde de Renaissance diplomaat. De diplomaat moest niet zozeer onderhandelingen voeren maar in de eerste plaats de belangen van zijn eigen staat ontdekken en verdedigen. Hij moest de ambities en plannen van naburige staten opsporen, economische vernieuwingen rapporteren en politieke geheimen ontfutselen.²⁸¹ Als gevolg werd de voornaamste taak van de ambassadeur, het verzamelen van informatie, al snel vermengd met spionage. Een ambassadeur, zo leert Machiavelli ons, “verwerft eer” uit de rapporten die hij levert. Het vergaren en doorspelen van nieuws is namelijk in de meeste gevallen even belangrijk, zo niet belangrijker dan een gevoerde veldslag. Het valt dus te begrijpen dat permanente ambassadeurs naast het op legitieme wijze verwerven van informatie ook spionage gingen

276 Northedge, F.S., *The International Political System* (London 1976) 56.

277 Ibidem.

278 Northedge, *The International Political System*, 56.

279 Kemseke, P., 'Inleiding Diplomatie: een kwestie van cultuur' in: Idem, *Diplomatieke Cultuur* (Leuven 2000) 10-19, aldaar 16.

280 Ibidem, 14.

281 Ibidem.

bedrijven.²⁸²

Machiavelli heeft zelf voor Florence als diplomatieke gezant, onderhandelaar en militaire toezichthouder met de titel *mandatario* (vertegenwoordiger) een veertigtal gezantschappen en commissies uitgevoerd, waarvan er twintig van groot belang waren en een aantal zes maanden of langer duurden.²⁸³ Twee van zijn belangrijkste gezantschappen waren naar Cesare Borgia van oktober 1502 tot februari 1503²⁸⁴ en naar paus Julius II (Giuliano della Rovere) in augustus 1506.²⁸⁵ Gedurende deze missies heeft hij als *mandatario* onderhandeld, geluisterd en informatie vergaard en gerapporteerd, maar had hij niet het mandaat om verdragen te ondertekenen.²⁸⁶ Kortom Machiavelli heeft de werking van het Italiaanse statensysteem-in-miniatuur van dichtbij meegemaakt en geleerd hoe je als gezant het beste de belangen van de staat kan behartigen. Mede door deze ervaring heeft hij het principe van *raison d'état* kunnen ontwikkelen dat uiteengezet wordt in *Il Principe*. De aanbevelingen die hij hierin geeft hebben invloed gehad op de wijze waarop diplomatie gevoerd werd. Fragmenten uit *Il Principe* spreken voor zich en behoeven geen verdere uitleg.

Volgens Machiavelli moet de prins:

*...dan ook een vos zijn om de valstrikken in de gaten te hebben, en een leeuw om de wolven schrik aan te jagen. Zij die zich louter en alleen als leeuw gedragen, doorzien de zaken niet. Een verstandig heerser kan noch mag dus zijn woord houden wanneer dit hem schade berokkent en wanneer de redenen, die hem tot zijn belofte gebracht hebben, zijn weggevallen. Als de mensen allemaal goed waren, zou dit advies niet juist zijn. Maar omdat ze slecht zijn en ze ook ten opzichte van jou hun woord niet zullen houden, hoef jij dit evenmin tegenover hén te doen.*²⁸⁷ De Heerser XVIII

...als men – iets wat slechts een verstandig man gegeven is – de ongezonde ontwikkelingen die daar in de kiem aanwezig zijn, reeds vanuit de verte onderkent, kan men de zaak verhelpen. Maar wanneer men deze ontwikkelingen niet ziet aankomen en men ze zo lang laat voortwoekeren dat iedereen ze kan constateren, dan is er niets meer aan te doen. Daarom troffen de Romeinen altijd maatregelen wanneer ze moeilijkheden

282 Frey L.S. en Frey M.L., *The History of Diplomatic Immunity* (Columbus 1999) 147.

283 Black, R., 'Machiavelli in the Chancery' in: John M. Najemy, ed., *The Cambridge Companion to Machiavelli* (Cambridge 2010) 31-47, aldaar 32-33.

284 Ibidem, 33.

285 Ibidem, 35.

286 Ibidem, 32.

287 Machiavelli, N., *De Heerser*, Frans van Dooren ed. (Amsterdam 1990), 124-125.

voorzagen, en deze moeilijkheden lieten ze nooit bestaan om een oorlog te kunnen vermijden. Want ze wisten dat men een oorlog niet kan uitbannen, maar alleen maar kan uitstellen ten voordele van anderen.²⁸⁸ De Heerser III

...Ons rest nu nog na te gaan welke gedragslijn iemand die macht uitoefent moet volgen ten opzichte van zijn onderdanen of vrienden. [...] Daarom moet een heerser, wanneer hij zich wil handhaven, leren om niet goed te zijn. En dit vermogen dient hij wél of níét in praktijk te brengen al naargelang de omstandigheden hem daartoe dwingen.²⁸⁹ [...] als je alles goed overweegt, zul je bemerken dat er bepaalde dingen bestaan die op deugden lijken maar die je, wanneer je je ernaar richt, de ondergang brengen, terwijl er andere dingen bestaan die op ondeugden lijken maar die je, wanneer je je ernaar richt, veiligheid en welzijn blijken te verschaffen.²⁹⁰ De Heerser XV

...er is niets wat zichzelf zo ondermijnt als vrijgevigheid. Want op hetzelfde moment dat je haar beoefent, verlies je de mógelijkheid om haar te beoefenen. En je wordt ofwel arm en verachtelijk ofwel, om de armoede te vermijden, roofzuchtig en gehaat. [...] En het is zó dat vrijgevigheid je zowel tot het ene als tot het andere brengt. Het is daarom verstandiger de reputatie van gierigheid te behouden – want deze heeft een slechte naam zonder haat ten gevolge...²⁹¹ De Heerser XVI

...aangezien het moeilijk is beide dingen met elkaar te verenigen, is het, in geval men tussen de twee moet kiezen, zonder meer veiliger om gevreesd dan om bemind te worden. [...] De mensen schrikken er minder voor terug iemand die zich geliefd maakt de voet dwars te zetten dan iemand die zich gevreesd maakt.²⁹² [...] Toch moet een heerser ervoor zorgen dat hij op zodanige wijze gevreesd wordt dat hij [...] toch in elk geval hun haat weet te ontlopen. Want gevreesd en niet gehaat worden kan heel goed samengaan. En hierin zal hij altijd slagen wanneer hij zijn handen maar weet af te houden van het bezit – en de vrouwen! – van zijn burgers en onderdanen.²⁹³ De Heerser XVII

...dat iemand die de macht in handen heeft, zich weinig van samenzweringen moet

288 Machiavelli, *De Heerser*, 63.

289 Ibidem, 115.

290 Ibidem, 116.

291 Ibidem, 119.

292 Ibidem, 121.

293 Ibidem.

*aantrekken wanneer het volk hem goedgezind is. Maar wanneer het hem vijandig gezind is en hem haat, moet hij voor alles en iedereen bang zijn.*²⁹⁴ De Heerser XIX

*...Niets verschaft een heerser meer aanzien dan het feit dat hij grote militaire acties onderneemt en uitzonderlijke staattjes van bekwaamheid levert.*²⁹⁵ [...] *Een heerser staat ook in aanzien wanneer hij een echte vriend en een echte vijand is. Dat wil zeggen, wanneer hij zich, zonder met wat ook rekening te houden, vóór de een en tégen de ander verklaart. Een dergelijke stellingname zal altijd nuttiger blijken dan het handhaven van de neutraliteit.*²⁹⁶ De Heerser XXI

*...om de vrije wil van de mens niet te ontkennen, wil ik hier toch als mijn mening naar voren brengen dat het waarschijnlijk zó is dat het lot de helft van de zaken in handen heeft, maar dat het de andere helft of praktisch de andere helft aan ons zelf overlaat.*²⁹⁷ [...] *Mijn conclusie luidt dus dat de mensen, gezien het feit dat de fortuin veranderlijk is en zichzelf halsstarrig aan hun eigen gedragslijn vasthouden, succesvol zijn wanneer deze twee punten met elkaar overeenstemmen, en niet succesvol wanneer ze niet met elkaar overeenstemmen. Wel ben ik van mening dat men, omdat de fortuin een vrouw is, beter doortastend dan voorzichtig kan zijn. [...] Het blijkt namelijk dat zij zich eerder laat bedwingen door iemand die hardhandig optreedt dan door iemand die met zachtheid te werk gaat. En omdat ze een vrouw is, staat ze vooral op goede voet met mannen die nog jong zijn, aangezien die minder voorzichtig en meer agressief zijn, en haar met meer brutaliteit naar hun hand durven zetten.*²⁹⁸ De Heerser XXV

Frederick Samuel Northedge verklaart in zijn boek: *The International Political System* dat *Raison d'état* ten eerste een politieke en morele verplichting is. Het is de taak van elke overheid om continu en intensief te bestuderen wat er nodig is om de veiligheid en behoeften van de staat te garanderen.²⁹⁹ De regering moet zich constant afvragen welk beleid noodzakelijk is om de fysieke veiligheid, immuniteit van buitenlandse interventie en het welzijn en de vooruitgang van mensen mogelijk te maken.³⁰⁰ *Raison d'état* draait om

294 Machiavelli, *De Heerser*, 129.

295 Ibidem, 143.

296 Ibidem, 144.

297 Ibidem, 153.

298 Ibidem, 156.

299 Northedge, *The International Political System*, 56.

300 Ibidem.

rationaliteit. Het uitgangspunt is het op elk gegeven moment behartigen van de staatsbelangen.³⁰¹ Ten tweede impliceert *raison d'état* het hebben van een zo helder mogelijk beeld van andere staten en wat een bepaalde situatie van hen en hun regeringen vereist. Een wijze heerser maakt zich net zo vertrouwd met de belangen van andere staten als hij is met zijn eigen.³⁰² Noch conflict noch samenwerking wordt veronderstelt, maar het primaat van het staatsbelang wel.³⁰³

De beoefenaar van *raison d'état* respecteert het bestaansrecht van andere staten en het recht om hun nationale belangen te verdedigen. Het ontkennen van die rechten zal ten koste gaan van hun eigen middelen. Daarnaast is het met oog op de bescherming van de eigen interesses noodzakelijk voor elke staat om de steun van andere staten te verkrijgen. Een staat die blind is voor de belangen van andere staten zal die steun niet zo gemakkelijk ontvangen.³⁰⁴ *Raison d'état* is nauw verbonden met het principe zich niet te mengen in de binnenlandse aangelegenheden van andere staten, want één van de meest gekoesterde terreinen van soeverein zelfbestuur is de staats eigen privédoel. Het beschermen van het privédoel is het elementaire onderdeel van *raison d'état*.³⁰⁵ Tenslotte betekent handelen vanuit het principe van *raison d'état* in internationale relaties geenszins een immorele of amorele handelswijze.³⁰⁶ Juist in tegendeel het initieert het.³⁰⁷

Uit de opsomming van citaten uit *Il Principe* kan gedestilleerd worden, hoe Machiavelli dacht over diplomatie en de rol van de diplomaat. Volgens Machiavelli gelden de normale regels van het persoonlijke moraal niet voor diplomaten. Politiek is autonoom, zij heeft eigen wetten die boven de moraal van goed en kwaad staan. Politiek moet niet verward worden met morele deugd.³⁰⁸ Cosimo de Medici zei: "staten kunnen niet worden gehandhaafd door paternosters (het bidden van het Onze Vader)"³⁰⁹ Lodewijk XI van Frankrijk merkte op dat "te regeren is te verhullen" en adviseerde zijn gezanten "ze zullen tegen je liegen en jij zal evenzeer tegen hen liegen".³¹⁰ Dergelijk advies maakte renaissance diplomatie synoniem aan bedrog en verhulling.³¹¹ Volgens Machiavelli moest een diplomaat gezien worden als een man met integriteit. Evenals de prins "de vos en de

301 Northedge, *The International Political System*, 56.

302 Ibidem, 56-57.

303 Ibidem, 57.

304 Ibidem.

305 Ibidem, 57-58.

306 Ibidem, 58.

307 Northedge, *The International Political System*, 59.

308 Frey L.S. en Frey M.L., *The History of Diplomatic Immunity* (Columbus 1999) 129.

309 Ibidem.

310 Ibidem.

311 Ibidem.

leuw” moet imiteren, zo moeten hun diplomaten dat ook.

4.2. De Ottomanen en diplomatie

Veel verhandelingen over de ontwikkeling en verspreiding van de diplomatie tot aan het einde van de 18de eeuw behandelen nauwelijks of slechts terloops het Ottomaanse Rijk. In de bundel *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?*, stelt A. Nuri Yurdusev dat studies naar Ottomaanse diplomatie vaak gebaseerd zijn op foute veronderstellingen en generalisaties. Hierin wordt het Ottomaanse Rijk weergegeven als een islamitische- of *Shari'a* staat die haar externe aangelegenheden verrichtte vanuit het concept van *dar al-islam* (de verblijfplaats van de islam) versus *dar al-harb* (de verblijfplaats van de ongelovigen), waartussen een permanente staat van oorlog bestaat. Derhalve voerde het Ottomaanse Rijk een externe politiek gebaseerd op continue expansie. Doordat het een expansionistisch staatsbestel was dat niets anders begreep dan permanente oorlog, was er weinig ruimte voor normale vreedzame interacties.³¹² Bovenal zagen de Ottomanen de islam als absoluut superieur en minachtten zij als zodanig Europa. Bijgevolg is het een logische conclusie dat de Ottomanen de permanente diplomatie van Europa, dat voorzag in een vorm van gelijkheid, seculiere betrekkingen en *raison d'état* tussen de verschillende relevante partijen verwierpen.³¹³ In hoofdstuk 3.5 zal verder worden ingegaan op de theorie van Yurdusev. Hierin zal nauwkeurig aangegeven worden waarom volgens Yurdusev het bovenstaande uitgangspunt onjuist is en de Ottomanen wel degelijk een positieve houding hadden ten opzichte van de diplomatie.

In *The Practice of Diplomacy: Its evolution, theorie and administration* stellen Keith Hamilton en Richard Langhorne dat het Ottomaanse Rijk waarschijnlijk het belangrijkste en meest effectieve machtscentrum van haar tijd was. De Ottomanen waren echter zo overtuigd van hun natuurlijke superioriteit over de rest van de wereld, met name de christelijke wereld, dat zij nog twee eeuwen weigerden het Europese systeem van de permanente ambassadeur over te nemen en niet veel verder kwamen dan hun militaire macht als de basis van hun beleid te zien.³¹⁴ Met het opbreken van het oude *Respublica Christiana* in min of meer soevereine staten, kwam ook de ineenstorting van de kruisvaardersmentaliteit. De gevolgen daarvan waren pas later te voelen en de

312 Yurdusev, N.A., 'Introduction', in: Idem, *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional* (Basingstoke 2004) 1-4, aldaar 2.

313 Ibidem, 6.

314 Hamilton en Langhorne, *The Practice of Diplomacy*, 37.

voortdurende strijd lust van de Ottomanen werd geëvenaard in de continue achterdocht van de Europese staatsmannen. Het hebben van een permanente ambassadeur in Istanbul was dus voornamelijk ten behoeve van de commerciële belangen.³¹⁵

M.S. Anderson stelt in het boek *The Origins of the Modern European State System, 1494-1618* dat in Europa de Ottomanen als een volledig afzonderlijk soort (figuurlijk) werden gezien en dat het Ottomaanse Rijk door haar wezenlijke aard permanent uitgesloten was van lidmaatschap van de Europese familie van staten.³¹⁶ Vanuit een religieus oogpunt konden relaties met de Ottomanen alleen vijandelijk zijn.³¹⁷ Deze religieuze vijandelijkheid was net zo sterk aan Ottomaanse zijde. De gehele niet-islamitische wereld vormde Het Huis van de Oorlog (*dar al-harb*), waarmee de enige mogelijke relatie die van actieve en potentiële vijandigheid was. Met ongelovigen was werkelijke vrede niet mogelijk en zelfs wapenstilstanden zouden niet langer dan tien jaar mogen duren.³¹⁸

Toch waren er fundamentele verschillen. In Europa was er een groeiende interesse in de Ottomaanse en islamitische wereld. De Ottomanen daarentegen waren ongeïnteresseerd in Europa. Buiten een aantal specifieke en gelimiteerde doeleinden (met name militair), waren de Ottomanen onverschillig over de verworvenheden van de christelijke wereld. Voor hen was Europa fundamenteel en onherstelbaar inferieur.³¹⁹ Als zodanig waren diplomatieke betrekkingen met Europa voor de Ottomanen van geringe betekenis. Bovendien bleek uit de successen van het Ottomaanse Rijk dat het voor geen enkele vijand uit het Westen bang behoefde te zijn. Van tijd tot tijd was het noodzakelijk om contact te onderhouden met de Venetianen, de Habsburgers en Polen, maar met andere staten leek het onnodig en onwenselijk. Het resultaat was dat de Ottomanen geen enkele moeite deden een diplomatieke dienst te ontwikkelen. Soms werden er gezanten naar het Westen gestuurd, maar vaak slechts voor ceremoniële- en quasi religieuze doeleinden.³²⁰ Buitenlandse vertegenwoordigers waren in de regel niet welkom. Hun aanwezigheid werd gezien als een aan de christelijke staten verleend privilege en elke vorm van immuniteit voor diplomaten was hun onbekend.³²¹

In *The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919* had Anderson al eerder eenzelfde

315 Hamilton en Langhorne, *The Practice of Diplomacy*, 38.

316 Anderson, M.S., *The Origins of the Modern European State System 1494-1618* (Londen en New York 1998) 228-229.

317 Ibidem, 229.

318 Ibidem.

319 Ibidem.

320 Anderson, *The Origins of the Modern European State System 1494-1618*, 230.

321 Ibidem, 230-231.

theorie ter berde gebracht. Hierin stelt hij dat het Ottomaanse Rijk in de vijftiende en zestiende eeuw een onmiskenbaar grote macht was. Niet alleen haar directe buurlanden zagen de Ottomanen als een bedreiging, maar ook de Europeanen.³²² Het Ottomaanse Rijk was onvermijdelijk een doorslaggevende factor in de politieke berekeningen van vele Europese machthebbers. Enkelen daarvan waren zelfs aangetrokken tot het idee om de Ottomanen te gebruiken ten bate van hun eigen doeleinden.³²³ Toch waren de Ottomanen duidelijk antichristelijk en een continue dreiging voor het gehele Christendom.³²⁴ Vanuit een praktisch politiek standpunt zou het mogelijk zijn om gebruik te maken van de Ottomanen, maar er was een diepgeworteld gevoel dat dit onnatuurlijk en ronduit immoreel was.³²⁵ De Ottomanen waren ondanks hun prestaties en middelen geen onderdeel van het Europese statensysteem, met name ook omdat de Ottomanen geen enkele aandrang voelden om enige vorm van diplomatieke representatie in de hoofdsteden van Europa te ontwikkelen.³²⁶ Daarnaast had de Ottomaanse sultan de taak om het gebied dat door de “ware gelovigen” gecontroleerd werd, ten alle tijde uit te breiden ten koste van het door de christen gecontroleerde gebied. Een dergelijke houding ondersteund door islamistisch religieus conservatisme, maakte diplomatieke relaties op Europese wijze onmogelijk. Het zenden van permanente ambassadeurs naar de hoven van Europa zou betekenen dat de Ottomanen ten minste gedeeltelijk afstand zouden moeten doen van de intrinsieke inferioriteit van de christelijke wereld.³²⁷

4.3. De theorie van Inalcik

In het boek *The Ottoman Empire: Conquest, Organisation and Economy* stelt Halil Inalcik in hoofdstuk 5 *The Turkish Impact on the Development of Modern Europe*, het volgende:

Tijdens de eerste fase van de Italiaanse Oorlogen van 1494-1525 was de Ottomaanse staat een belangrijk onderdeel van de Italiaanse diplomatie. De Italiaanse hoven onderhielden diplomatieke relaties met de sultan. Deze relaties werden gebruikt als pressiemiddel. Wanneer een Ottomaanse militaire interventie niet gewenst was, dan werd het gerucht van een geheim bondgenootschap met de Ottomanen gebruikt als intimidatietechniek. Italiaanse staten die onder grote druk stonden gebruikten een dergelijk

322 Anderson, *The Rise of Modern Diplomacy*, 30.

323 Ibidem.

324 Ibidem.

325 Ibidem, 30-31.

326 Ibidem, 31.

327 Ibidem, 71.

dreigement als laatste redmiddel. Ook de Fransen volgden dit Italiaanse beleid toen hun koning gevangengehouden werd door de keizer. Vervolgens maakten de Ottomanen van de situatie gebruik door in 1526 Hongarije binnen te vallen en in 1532 tegen de keizer een nieuw front te openen op de Middellandse Zee.³²⁸

Ook bij de tweede fase van de Italiaanse Oorlogen waren de Ottomanen actief betrokken. Er was zelfs een moment dat de westerse kemphanen dachten dat de sultan de balans van de macht in zijn voordeel had weten te keren.³²⁹ In 1532 gaf Frans I toe aan een Venetiaanse ambassadeur, dat het Ottomaanse Rijk als enige in staat was om Europa te behoeden voor Karel V. Hierbij moet de kanttekening gemaakt worden dat de Ottomanen hun bondgenootschap met de Fransen ook naar waarde wisten te schatten en Frans I financieel ondersteunden. Kortom het Ottomaanse Rijk speelde een belangrijk rol in het balanceren van de macht in Europa gedurende de zestiende eeuw en had als zodanig een grote rol in de opkomst van de natiestaten in het westen.³³⁰

De Ottomanen bedreven de klassieke politiek van verdeel en heers. Zo ondersteunden ze de Engelsen en Hollanders in hun strijd tegen de Habsburgers.³³¹ Daarnaast was het steunen van calvinisten en protestanten een fundamenteel principe van het Ottomaanse beleid in Europa. Al in 1552 probeerde Süleyman de protestantse prins van Duitsland op te zetten tegen de paus en de keizer. Onder Ottomaanse heerschappij werd het calvinisme vrij gepropageerd in Hongarije en Transsylvanië, waardoor het een calvinistisch en unitaristisch³³² bolwerk werd in de zeventiende eeuw. Aldus kan veilig vastgesteld worden dat de Ottomaanse druk op de Habsburgers een belangrijke factor is geweest in de verspreiding van het protestantisme in Europa.³³³

Het Ottomaanse Rijk was een van oorsprong karakteristiek rijk uit het Midden-Oosten met eeuwenoude administratieve principes. Het hield zich voornamelijk bezig met het beschermen van gevestigde populatie en het behartigen van diens agrarische en commerciële belangen. Dit beleid was niet hoofdzakelijk gebaseerd op economische doeleinden maar werd vooral uitgeoefend met het oog op de financiën van het rijk.³³⁴ In die hoedanigheid werd elke economische ontwikkeling gewaardeerd en ondersteund waar

328 Inalcik, H., *The Ottoman Empire: Conquest, Organisation and Economy* (Londen 1978) 51-52.

329 Ibidem, 52.

330 Ibidem.

331 Ibidem.

332 Het unitarisme is een variant op de leer van Arius dat de triniteit verwerpt en Jezus Christus niet als goddelijk beschouwt maar als een menselijke profeet van god. Zie: MacCulloch, D., *Reformation: Europe's House Divided 1490-1700* (Londen 2003), 187.

333 Inalcik, *The Ottoman Empire*, 53.

334 Ibidem.

mogelijk omdat het nieuwe belastinginkomsten genereerde voor de staat.³³⁵

Het was dan ook vooral met het oog op de stimulans voor de handel dat sultans capitulaties of *ahdname(ler)* (*-ler* geeft het meervoud aan van *-name* in het moderne Turks) verleenden aan buitenlanders. Een capitulatie werd nooit gezien als een bilateraal document en behield het karakter van het verlenen van een gunst.³³⁶ Ze werden uitgegeven met een zekere politieke, financiële en economische verwachting. De doorslaggevende factor was meestal de mogelijkheid op het verkrijgen van een politieke bondgenoot binnen het christendom of het verkrijgen van schaarse goederen en het verhogen van de in- en uitvoerbelastingen.³³⁷

De Ottomanen waren niet economisch zelfvoorzienend. Voor de Ottomaanse economie was de invoer van Europees zilver van vitaal belang. Daardoor was het dreigen met het boycotten van de Ottomaanse havens voor de Europeanen een belangrijk wapen in de onderhandelingen over speciale privileges in de capitulaties.³³⁸ Op hun beurt konden de Ottomanen de handel in de Levant sturen door altijd de voorkeur te geven aan de rivaal van de belangrijkste handelsnatie. Zo verkozen de Ottomanen in de vijftiende eeuw altijd Ragusa, Genua en Florence boven Venetië. Daarna gingen in de zestiende eeuw de Fransen de Venetianen vervangen als dominante handelsnatie. Toen de Hollanders en de Engelsen vervolgens de sterkere rivalen van de Habsburgers werden, aarzelden de Ottomanen geen moment in het aan hun verlenen van capitulaties.³³⁹ Door deze politiek en het belang van de handel in de Levant hadden de mercantilistische staten uit het Westen in de eerste plaats de prioriteit om hun handelsondernemingen in de Levant te vestigen en capitulaties te verkrijgen. Hierdoor werd het Ottomaanse Rijk onderdeel van het Europese economische systeem dat evolueerde naar het moderne kapitalisme.³⁴⁰

4.4. De theorie van Goffman

In de *Introduction: Situating the early modern Ottoman world* van de bundel *The Early Modern Ottomans: Remapping the Empire* van Virginia H. Aksan en Daniel Goffman stellen beide redacteuren en schrijvers dat:

Het een misverstand is dat de Ottomanen fanatiek waren en als zodanig hun beleid op

³³⁵ Inalcik, *The Ottoman Empire*, 54.

³³⁶ Ibidem, 55.

³³⁷ Ibidem.

³³⁸ Ibidem, 55-56.

³³⁹ Ibidem, 56-57.

³⁴⁰ Ibidem, 57-58.

religieuze overtuiging en ideologie baseerden in plaats van op doelmatigheid. Het Ottomaanse Rijk verzamelde informatie op een net zo effectieve en verstandige wijze als de Europese staten en trachtte op basis daarvan behoedzame en rationele keuzes te maken. Bovendien hadden de Ottomanen een voordeel omdat ze in tegenstelling tot de Europese staten de volledige commerciële en culturele potentie van de verscheidene diasporagemeenschappen binnen hun domein wisten te benutten voor politieke en economische doeleinden. Hierdoor profiteerden de Ottomanen optimaal van de contacten van deze gemeenschappen in Europa, de hieraan gelieerde import en export van goederen en hun meegebrachte militaire, politieke en technologische kennis.³⁴¹

De Ottomanen waren niet alleen volledig geïntegreerd in de vroegmoderne Europese diplomatie, maar waren ook medeverantwoordelijk voor de innovaties van dit systeem.³⁴² De grenzen in het Ottomaans Middellandse gebied waren poreus en onzeker. Daarnaast maakte de Ottomaanse expansie relaties tussen staten en volkeren dubbelzinniger. In dit veranderende klimaat moesten de Ottomanen en de Europese staten nieuwe rechten en plichten ontwikkelen ter stroomlijning van de omgang met elkaar, zoals de vestiging van permanente ambassadeurs, extraterritorialiteit en het systeem van de *ahdname*. Hierdoor namen de Ottomanen niet alleen deel in de vroegmoderne Europese wereld, maar hielpen ze het ook te construeren.³⁴³

In *part II Limits to empire* stelt Daniel Goffman in hoofdstuk 2 *Negotiating with the Renaissance state: the Ottoman Empire and the new diplomacy*, dat:

De Ottomanen niet alleen een altijd aanwezig gevaar voor het Italiaanse schiereiland waren, maar dat er op het gebied van de diplomatie en handel een zeer innovatieve en productieve relatie bestond tussen Italië en het Ottomaanse Rijk. In werkelijkheid zijn er juist onthullende precedents te vinden voor de opkomst van diplomatie, die in het algemeen aan het Westen worden toegerekend. De “nieuwe diplomatie” bestond uit: de vaste ambassade, het idee van wederkerigheid, extraterritorialiteit³⁴⁴ en de noodzaak om

341 Aksan, V.H. en Goffman, D., 'Introduction: Situating the Early Modern Ottoman World' in: Idem, The Early Modern Ottomans: Remapping the Empire (Cambridge 2007) 1-12, aldaar 6.

342 Ibidem, 6-7.

343 Ibidem, 7.

344 Extraterritorialiteit houdt de fictie in, dat ambassadeurs, het ambassadepersoneel en de diplomatieke gebouwen die zich in het gastland bevinden zich wat betreft het recht op het grondgebied van het land van herkomst bevinden. Zie: Lesaffer, R., 'De Opkomst en de Ontwikkeling van de Permanente Diplomatie: Diplomatieke Onschendbaarheid en de Opkomst van het Moderne Volkenrecht' in: P. Kemseke, ed., Diplomatieke Cultuur (Leuven 2000) 38-49, aldaar 38.

goed geïnformeerd te zijn over rivaliserende en vijandelijke staten. De aanwezigheid van de Ottomanen maakte Italië geen vacuüm, hun aanwezigheid was zowel bedreigend als een enorme mogelijkheid tot handel en de circulatie van ideeën. Hierdoor werden de Italiaanse staten en dan met name Genua en Venetië aangedreven tot het vormen van nieuw handelsorganisaties waaruit de nieuwe diplomatie zich zou ontwikkelen.³⁴⁵

Tijdens de veertiende, vijftiende en zestiende eeuw cultiveerden de Italiaanse staten commerciële, diplomatieke en politieke relaties met de Ottomanen (als ook andere oostelijke mediterrane staten). Dit was onderdeel van het onderhouden van oude handelsimperies en geboren uit de noodzaak de Ottomaanse legers uit het Italiaanse schiereiland te houden.³⁴⁶ Bovendien begrepen de Venetianen en Genuanen dat de handel in de Levant niet langer afhankelijk was van een krachtige vloot maar van goede betrekkingen met de Ottomanen. Het onderhouden van de betrekkingen geschiedde via individuele handelaren, diplomaten en geestelijken. Deze interacties hebben bijgedragen aan de ontwikkeling van nieuwe soorten van diplomatie en staatsmanschap.³⁴⁷

Goffman stelt dat de ultieme stimulans naar innovatie in de renaissance diplomatie voortkwam uit de noodzaak voor met name Venetië om zich aan de Ottomaanse wereld aan te passen. Zonder de duidelijke organisatie van de Ottomaanse staatsinrichting was zulke originaliteit niet mogelijk geweest.³⁴⁸ In andere woorden: “*The structures to which we must turn to make sense of the new diplomacy were not only Italian, in addition, the ambiguities, the flexibility and the porosity of an emerging Ottoman world played a critical role*”.³⁴⁹

Belangrijk in de ontwikkeling van de diplomatie is de totstandkoming en toepassing van de *ahdname*. De *ahdnameler* ontstonden doordat er een juridische behoefte ontstond in het Ottomaanse Rijk met betrekking tot de manier waarop er omgegaan moest worden met non-islamitische bezoekers en de lappendeken aan beschavingen, tradities en culturen die het snel uitbreidende Ottomaanse Rijk omvatte.³⁵⁰ De buitenlandse non-moslim die zich vestigde in het Ottomaanse domein ontving een vrijgeleide en werd een buitenlandse inwoner. Dit duurde zolang als dat diegene een *dhimmi* (non-islamitische bewoner van een islamitisch land) werd en daardoor onder het recht voor non-islamieten

345 Goffman, D., 'Negotiating with the Renaissance State: The Ottoman Empire and the New diplomacy' in: Virginia H. Aksan en Daniel Goffman ed., The Early Modern Ottomans: Remapping the Empire (Cambridge 2007) 61-74, aldaar 61-62.

346 Ibidem, 62-63.

347 Ibidem, 63.

348 Ibidem.

349 Ibidem.

350 Ibidem, 64.

binnen het Ottomaans Rijk kwamen te vallen. Als zodanig waren de Genuanen, Venetianen, handelaren, onderhandelaars en reizigers op weg naar opname in een islamitische staat en samenleving.³⁵¹

Ter voorkoming van opname in de Ottomaanse staat en rechtsorde, maakten de ontvangers van *ahdnameler* gebruik van de privileges die in hun *ahdname* waren opgenomen. In het kort werden de bijzondere kenmerken van het Ottomaanse recht en haar procedures gebruikt om een vorm van extraterritorialiteit te creëren.³⁵² De *ahdnameler* zorgden ervoor dat buitenlanders het recht hadden om voor onbepaalde tijd in het Ottomaanse Rijk te verblijven in overeenstemming met hun eigen recht. Deze speciale status zagen de Ottomanen niet als uitzonderlijk of als een gevaar voor de staat. Buitenlanders werden gezien als één van de vele gemeenschappen die binnen hun staat leefden. Net zoals onderdanen belasting moesten betalen, waren buitenlanders onderhevig aan voorwaarden in ruil voor privileges. Het was niets anders voor de Ottomanen dan het gebruik van het verschaffen van privileges aan clusters binnen het rijk.³⁵³ Op deze manier probeerden de Ottomanen de wenselijke maar wettelijk problematische buitenlandse aanwezigheid binnen haar domein te accommoderen.³⁵⁴

De variëteit aan Ottomaanse wetgeving en sociale tradities compliceerden de Italiaanse betrekkingen met de Ottomaanse staat. De verschillende interpretaties van de rechten en plichten van buitenlandse inwoners leidden regelmatig tot conflicten tussen ambtenaren en buitenlanders. De basis was het feit dat de buitenlandse handelaren hun eigen enclaves creëerden en naar voordelen zochten boven hun Ottomaanse rivalen.³⁵⁵ Ottomaanse ambtenaren probeerden daarentegen dezelfde wetten en belastingen op de buitenlandse inwoners op te leggen hoewel dit in tegenspraak was met hun respectievelijke *ahdname*. De handelswijze van de Ottomaanse ambtenaren is echter begrijpelijk. Zij probeerden de vreemdelingen te integreren in de Ottomaanse samenleving in samenspraak met het islamitische recht.³⁵⁶

Door de *ahdnameler* en de onduidelijkheden die het gebruik daarvan in het Ottomaanse recht teweegbrachten, moesten de houders van een *ahdname* innovatief zijn. Deze inventiviteit leidde tot praktijken en systemen die naar hun moederland konden worden overgebracht en toegepast. Als zodanig werden deze innovaties sjablonen voor de

351 Goffman, 'Negotiating with the Renaissance State', 65.

352 Ibidem, 66.

353 Ibidem.

354 Ibidem.

355 Ibidem, 66-67.

356 Ibidem, 67.

verscheidene instituten die we associëren met de “nieuwe diplomatie”.³⁵⁷ De *ahdnameler* zorgden ervoor dat buitenlandse handelaren tevreden bleven in de nieuwe realiteit van de Ottomaanse bezetting. Door het bezitten van een *ahdname* moesten buitenlandse handelaren concessies doen, maar konden ze ook in veiligheid leven in verafgelegen gebieden volgens hun eigen recht en de voorschriften van hun eigen religie.³⁵⁸ Deze arrangementen zorgden voor de vestiging van een buitenlandse diplomatieke en culturele aanwezigheid in het Ottomaanse Rijk.³⁵⁹

Goffman stelt vast dat deze ontwikkelingen hand in hand liepen met het ontstaan van de “nieuwe diplomatie” in de microkosmos die de Italiaanse renaissance heette en dus geen geïsoleerde aangelegenheid was.³⁶⁰ De ervaringen van de Italiaanse staten in het Ottomaanse oosten waren juist bepalend in de totstandkoming van een nieuwe vorm van diplomatie. De Italiaanse staten waren genoodzaakt het Ottomaanse systeem te begrijpen. Dit alles tezamen met het vermogen van de Ottomaanse samenleving om christelijke nederzettingen en missies te accommoderen, maakte dat het Ottomaanse Rijk aan de basis van de “nieuwe diplomatie” stond. De formulering van een aantal essentiële facetten van het diplomatieke systeem van de moderne wereld: permanente missies, extraterritorialiteit, wederkerigheid en het vergaren van inlichtingen zijn direct afkomstig van de ervaring van de Venetiaanse, Genuese en Florentijnse nederzettingen in het Ottomaanse domein.³⁶¹

De Venetianen begrepen al vanaf het begin dat het noodzakelijk was om hun handelaren te beschermen in het Ottomaanse domein. De Venetianen zorgden hiervoor middels de aanstelling van permanente handelsvertegenwoordigers (*bailo's*), die ook de taak hadden om informatie te vergaren en dat terug te koppelen naar de Republiek. Bij terugkomst waren ze vervolgens verplicht hun ervaringen en observaties gedurende het ambassadeurschap te rapporteren in de *Relazioni*. Het doel van dit alles was het leren te begrijpen van de tegenstander zodat het beleid er op aangepast kon worden.³⁶²

Aan de basis van de *ahdnameler* en het langdurige verblijf van buitenlandse gezanten in het Ottomaanse Rijk lag een vorm van communale zelfbeschikking die het principe van extraterritorialiteit in zich droeg. Hoewel de sultan nooit van plan was om exterritorialiteit te verlenen is het toch een verlengde van het systeem dat de Ottomanen

357 Goffman, 'Negotiating with the Renaissance State', 68

358 Ibidem, 69.

359 Ibidem.

360 Ibidem.

361 Ibidem, 70.

362 Ibidem, 71.

gebruikten om hun non-islamitische onderdanen te besturen.³⁶³ In de westerse context van extraterritorialiteit lag ook de vrijheid van godsdienst (vastgelegd in vrede van Westfalen in 1648). Deze vrijheid van godsdienst was nodig ter vervanging van *cuius regio eius religio* (ofwel de religie van de heerser is ook de religie van zijn onderdanen, ingevoerd tijdens de vrede van Augsburg in 1555) en wat weer een afvloeiing was van de reformatie maar voor veel dilemma's zorgde.³⁶⁴

In het Ottomaanse Rijk bestond dit probleem niet. Toch moet benadrukt worden dat de Ottomanen geen exterritorialiteit toepasten. Elke *ahdname* bleef een door de sultan verleend privilege en kon ook door hem worden ingetrokken.³⁶⁵ Zo bevond de Venetiaanse *bailo* zich regelmatig in de gevangenis. Desalniettemin was er geen enkele staat in Europa die buitenlanders zo verwelkomde als het Ottomaanse Rijk.³⁶⁶ De Ottomanen beantwoorden de Europese vestiging van gezanten niet vanuit het principe dat ze alleen unilaterale documenten ondertekenden. De *ahdnameler* voorzagen daarentegen wel in wederkerige bepalingen. Hierdoor konden Ottomaanse handelaren ook in Europese steden bivakkeren, hoewel ze daar met terughoudendheid ontvangen werden.³⁶⁷

Concluderend stelt Goffman dat de Italianen zonder meer de “nieuwe diplomatie” hebben vormgegeven, maar dat het eveneens onmiskenbaar waar is dat de Ottomaanse manier van de samenleving structureren deze ontwikkelingen mogelijk hebben gemaakt.³⁶⁸

4.5. De theorie van Yurdusev

In de *Introduction* van de bundel *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?* stelt de redacteur en schrijver A. Nuri Yurdusev, dat:

Het een feit is dat het Ottomaanse Rijk de vestiging van Europese gezanten in Istanbul niet beantwoordde met het zenden van hun eigen permanente ambassadeurs. Pas vanaf 1793 gingen de Ottomanen actief deelnemen middels de vestiging van een eerste ambassadeur in Londen. Tot die tijd herkenden de Ottomanen het principe van gelijkheid in soevereiniteit niet.³⁶⁹ Toch combineerden de Ottomanen conventionele en

363 Goffman, 'Negotiating with the Renaissance State', 72.

364 Ibidem.

365 Ibidem.

366 Ibidem, 73

367 Ibidem.

368 Ibidem.

369 Yurdusev, 'Introduction', 2.

onconventionele vormen van diplomatie. Zo werd de vestiging van Europese ambassadeurs niet beantwoord, maar een feit blijft dat de Europese ambassadeurs zich wel in Istanbul mochten vestigen. Daarnaast stuurden de Ottomanen regelmatig gezanten en ambassadeurs naar het buitenland om verscheidene redenen van protocol en doelmatigheid. Verder functioneerden de *ahdnameler* of capitulaties als een unilaterale officiële overeenkomst tussen het Ottomaanse Rijk en de verschillende (Europese) landen en omvatte die allerlei wederkerige bepalingen. Bovendien wisten Ottomaanse onderhandelaars tijdens verscheidene gelegenheden goede resultaten te behalen, ondanks dat het Ottomaanse Rijk geen professioneel getraind diplomatenkorps bezat. Men zou zelfs kunnen stellen dat de Ottomanen hun eigen onderscheidende instituten of mechanismen van diplomatie hadden, zoals de *ahdnameler*, de *sefâretnâmeler* (de op schrift vastgelegde ervaringen van Ottomaanse ambassadeurs in het buitenland) en de drogmannen (vertalers, tolken en gidsen aan het Ottomaanse hof, die gebruikt werden binnen het diplomatieke verkeer).³⁷⁰

De *ahdnameler* waren niet slechts commerciële privileges voor buitenlandse handelaren, maar ook instrumenten voor de regulering van de relaties tussen het Ottomaanse Rijk en ander staten. De toepassing en toewijzing daarvan heeft de weg geëffend voor moderne consulaire instellingen. De *sefâretnâmeler* vormden daarnaast niet slechts de rapportages van ambassadeurs, maar waren effectieve instrumenten in de modernisering van het Ottomaanse Rijk. Dit geeft het verband tussen de binnenlandse en internationale aangelegenheden aan. Daarnaast waren de drogmannen onderdeel van het diplomatieke korps en niet slechts vertalers en tolken.³⁷¹

In hoofdstuk 1 *The Ottoman Attitude toward Diplomacy* stelt Yurdusev dat:

Hoewel het Ottomaanse Rijk claimde een islamitisch systeem te zijn en de sultan naar zichzelf refereerde als de verdediger van de islam, werd het Ottomaanse Rijk niet bestuurd vanuit het strikte *Shari'a* recht. Het Ottomaanse recht bestond ook uit gewoonterecht en wetgeving van de heerser. Daarnaast kun je onmogelijk spreken van een strikte dualiteit tussen *dar al-islam* en *dar al-harb*. In de koran staat expliciet dat als non-moslams vrede wensen te sluiten dat moslams dan ook vrede moeten maken. Daarnaast valt het te betwisten of *Jihad* continue oorlog tegen de ongelovigen betekent. Binnen de islam is er namelijk ook nog het concept van *dar al-sulh* dat zijn gelijke niet kent

370 Yurdusev, 'Introduction', 3.

371 Ibidem 3-4.

binnen christendom en staat voor de plaats waar moslims en niet-moslims in vrede samenleven. Het is juist het christendom dat een exclusieve universaliteit omvat.³⁷²

De Ottomanen waren erg pragmatisch in de uitvoer van hun externe relaties. Zij volgden geen politiek van constante oorlog en respecteerden de bestaande gebruiken en overeenkomsten. De sultans werden permanent herinnerd aan de overeenkomsten die waren gemaakt middels de *ahdname* en hielden zich daar ook aan. Hoewel de akkoorden met niet-moslims gezien werden als unilaterale wapenstilstanden, werden ze voor lange periodes opgesteld en vrijwel automatisch hernieuwd. In werkelijkheid was er dus een permanente staat van vrede met een groot aantal staten. Het Ottomaanse Rijk voerde haar beleid juist op basis van eigenbelang en niet volgens de strikte voorwaarden van de islam. Als er goed naar de geschiedenis gekeken wordt, dan valt te zien dat de Ottomanen zeer pragmatisch waren. Ze volgden de regels van doelmatigheid en de voorschriften van Realpolitik.³⁷³

Het Ottomaanse Rijk was een imperialistisch systeem dat ontstaan is uit verschillende achtergronden waarvan de islam er één is. Het rijk had een Centraal-Aziatische afkomst en heeft veel geleend van Europa. De *ahdname* ontwikkelden zich aan de ene kant als onderdeel van het islamitische *amân-systeem* en aan de andere kant als een continuering van de Byzantijnse traditie. De verwevenheid van deze verschillende achtergronden en invloeden zorgde ervoor dat het imperium een rijke cultuur bezat alsmede diversiteit in compositie en administratie. Het omvatte verschillende volkeren, etnische groepen, religies en uitgestrekte gebieden. Het was onmogelijk om een dergelijk groot en divers rijk te beperken en te reduceren tot een enkele traditie. In andere woorden: het is per definitie onmogelijk om het Ottomaanse Rijk als een islamitische of *Shari'a* staat te definiëren.³⁷⁴

Het Ottomaanse Rijk was niet eens een staat in de zin zoals wij die nu kennen. Een natiestaat is een staatsbestel gedefinieerd door territorialiteit, soevereiniteit, nationaliteit en centralisatie. Een imperialistisch systeem is daarentegen een groot samengesteld staatsbestel verbonden aan een centrale macht en wordt geregeerd middels indirect bestuur. De relatie tussen de centrale macht of imperiale heerser en de verbonden onderdelen van het systeem is gebaseerd op het principe van loyaliteit. Een imperialistisch systeem is daarom een samengestelde bestuursvorm en niet een geconsolideerde bestuursvorm. Voor een imperium is loyaliteit het bepalende element en niet territoriale

372 Yurdusev, 'The Ottoman Attitude toward Diplomacy', 14-15.

373 Ibidem, 15-16.

374 Ibidem, 17.

afbakening. Bovenal claimt een imperialistisch systeem de wereld te regeren waardoor de hele aarde potentieel hun territorium is. Het feit dat een aantal regio's nog niet binnen de invloedssfeer valt of geen trouw heeft gezworen, wordt gezien als een tijdelijke situatie. Imperialistische systemen zijn potentieel universeel en zelfvoorzienend.³⁷⁵

Het Ottomaanse Rijk was geen gecentraliseerd staatsbestel. Hoewel er een sterk politiek centrum was, genoten de lokale en regionale onderdelen een grote mate van autonomie.³⁷⁶ Daarnaast bestond er geen uniforme collectieve identiteit. Als een divers systeem omvatte het Ottomaanse Rijk een variëteit aan identiteiten. Wel was er een losse universele identificatie, wat een zekere mate van uniformiteit bracht, zichtbaar door de loyaliteit aan de sultan en de Verhevene Porte.³⁷⁷ Verder was het Ottomaanse Rijk een kosmopolitisch systeem dat zowel universaliteit als lokaliteit combineerde.³⁷⁸ Het gevoel van superioriteit was tenslotte deels afkomstig uit de islam maar voornamelijk het gevolg van de imperialistische natuur van het rijk. Moderne Europese diplomatie vereiste wederzijdse afhankelijkheid, samenleven en de noodzaak van de ander. Het Ottomaanse Rijk was echter zelfvoorzienend.³⁷⁹

Het Ottomaanse Rijk was in Europa toen het modern Europese statensysteem zich in de vijftiende eeuw ontwikkelde. Sinds de opkomst van het Ottomaanse rijk als een grote macht moesten de Europese staten continu rekening houden met hun aanwezigheid. Hierdoor waren het moderne Europese statensysteem en het Ottomaanse imperialistische systeem nooit van elkaar geïsoleerd. Er bestond wederzijdse afhankelijkheid tussen de twee systemen.³⁸⁰ Bovendien was het Ottomaanse Rijk vanaf de eerste fase van de Italiaanse oorlogen een belangrijke factor binnen het Italiaanse statensysteem. Alle Italiaanse hoven onderhielden diplomatieke relaties met de Ottomanen. Zo werd het verdrag dat leidde tot de vorming van de tweede Heilige Liga in 1495 in het bijzijn van de ambassadeur van sultan Bayezid II ondertekend. Van deze liga wordt gezegd dat het de transformatie realiseerde van een Italiaans statensysteem naar een Europees systeem.³⁸¹ Ook tijdens de tweede fase van de Italiaanse oorlogen participeerden de Ottomanen actief.³⁸²

De geschiedenis laat zien dat het Ottomaanse Rijk actief ging deelnemen in het

375 Yurdusev, 'The Ottoman Attitude toward Diplomacy', 17-19.

376 Ibidem, 19-20.

377 Ibidem, 20.

378 Ibidem.

379 Ibidem, 21.

380 Ibidem.

381 Ibidem, 22.

382 Ibidem.

opkomende Europese systeem van de balans van de macht. De sultans streefden naar een politiek van balans tussen de Europese machten, waardoor de opkomst van de natiestaten min of meer gefaciliteerd werd. Evenzo hielden de Europese vorsten rekening met de Ottomanen in hun berekeningen met betrekking tot het machtsevenwicht in Europa en aarzelden ze niet om zich met de sultan te verbinden om dit te verwezenlijken. Als zodanig werd het Ottomaanse Rijk een tegengewicht voor de verenigende neigingen van Karel V. Aldus had het Ottomaanse Rijk een belangrijke rol in het ontstaan van de natiestaten en het behoud van het machtsevenwicht tussen deze staten.³⁸³

In de zestiende en zeventiende eeuw was het ondersteunen van protestanten en calvinisten een fundamenteel element van het Ottomaanse externe beleid in Europa. Daarnaast voerden ze een enorme druk uit op de Habsburgers, waardoor de verspreiding van het protestantisme verder mogelijk gemaakt werd. Door deze druk is het de Habsburgers niet gelukt om Europa te domineren. Dit alles is mede gerealiseerd door de Frans-Ottomaanse alliantie die er voor zorgde dat de anti-hegemoniale krachten in Europa vriendschappelijke relaties met de Ottomanen gingen ontwikkelen.³⁸⁴ Ook in de handelsrelaties met Europa onderhielden de Ottomanen een streng machtsevenwicht middels de capitulaties. In een poging de dominantie van de ene staat in de Levantijnse handel te voorkomen, steunden ze altijd de rivaliserende staat.³⁸⁵

Tijdgenoten erkenden ook dat het Ottomaanse Rijk essentieel was voor Europese machtsevenwicht en dat er een wederzijdse afhankelijkheid bestond. Frans I gaf ruimhartig toe dat alleen de Ottomanen in staat waren om Karel V te beletten Europa te veranderen in een Europees keizerrijk.³⁸⁶ In 1566 stelde de Venetiaan Ottoviano Maggi ook al dat een goede ambassadeur Ottomaans zou moeten spreken.³⁸⁷ Dit alles bevestigt dat het Ottomaanse imperialistische systeem en het Europese statensysteem niet twee vijandige systemen waren, maar juist onderdeel waren van een groter Afrikaans-Euraziatisch systeem.³⁸⁸

De Ottomanen hadden helemaal geen afwijzende houding ten opzichte van de Europese diplomatie.³⁸⁹ Het Ottomaanse Rijk was juist van grote invloed op het ontstaan van Europese statensysteem en diens instituten.³⁹⁰ De ontwikkeling van de diplomatie

383 Yurdusev, 'The Ottoman Attitude toward Diplomacy', 22.

384 Ibidem 23.

385 Ibidem.

386 Ibidem.

387 Ibidem, 24.

388 Ibidem, 24

389 Ibidem, 25.

390 Ibidem.

gebeurde in interactie met de Ottomanen. In de vijftiende eeuw waren de Italiaanse staten en met name Venetië meer verbonden met de oostelijke Middellandse Zee dan de rest van Europa. De ervaringen van de Italiaanse staten in het Ottomaanse Rijk hadden een aanzienlijke invloed op de ontwikkeling van de permanente ambassadeur.³⁹¹ Bovenal was de ontwikkeling en de verspreiding van de diplomatie een moeizame aangelegenheid in Europa die pas na verloop van lange tijd geaccepteerd werd. Het ontvangen maar niet sturen van ambassadeurs is in de eerste eeuwen van de ontwikkeling van de diplomatie geen exclusieve Ottomaanse praktijk geweest.³⁹² De Fransen weigerden Venetiaanse ambassadeurs te ontvangen tot het einde van de vijftiende eeuw, terwijl de Ottomaanse sultan ze al vanaf 1453 verwelkomde.³⁹³ Het feit dat de Ottomanen de vestiging van permanente Europese ambassadeurs in Istanbul niet beantwoorden, is niet het gevolg van religie, maar was het gevolg van een imperialistisch systeem dat het principe van gelijkheid niet erkende tot de achttiende eeuw.³⁹⁴ Wel werden regelmatig gezanten gestuurd wiens missies soms verscheidene jaren duurden, waardoor je van min of meer permanente diplomatie zou kunnen spreken.³⁹⁵ Tot slot stuurden de Ottomanen ambassadeurs naar de kroningen van Europese monarchen, alwaar ze de regels van het protocol in acht namen en daar belang aan hechtten. Hieruit blijkt eens te meer dat de Ottomanen diplomatie waardevol vonden.³⁹⁶

391 Yurdusev, 'The Ottoman Attitude toward Diplomacy', 25.

392 Ibidem, 26.

393 Ibidem, 27.

394 Ibidem.

395 Ibidem.

396 Ibidem, 29.

5. Conclusie

Wanneer men kijkt naar de geschiedenis van de Ottomanen, de Venetianen, hun onderlinge relaties en de context van de internationale verhoudingen gedurende de periode 1373-1573 valt de volgende conclusie te trekken. De wederzijdse relaties waren continu, uitgebreid en veelzijdig. Er kan onmogelijk gesproken worden van twee conflicterende werelden die geïsoleerd van elkaar bestonden. Als puur naar de geografische ligging van Europa en het Ottomaanse Rijk gekeken wordt, dan valt moeilijk te concluderen dat die twee werelden gescheiden waren. Rationeel gezien, zonder enige kennis van de geschiedenis, kan een dergelijke bewering niet gemaakt worden laat staan met de kennis van die geschiedenis.

Europa en het Ottomaanse Rijk waren met elkaar vervlochten. Via aanliggende grenzen in de Balkan en Hongarije en middels het stelsel van zeeën en eilanden in het Middellandse Zeegebied. Europa en het Ottomaanse Rijk hadden elkaar nodig. Het kan gezien worden als een klassiek geval van niet met elkaar kunnen, maar ook niet zonder elkaar. Het Europa zoals we dat nu kennen en hoe het zich gedurende het bestaan van het Ottomaanse Rijk heeft ontwikkeld had er anders uitgezien als er geen Ottomanen waren geweest.

De omvang van het Ottomaanse Rijk en de enorme dynamiek die het in zich droeg vanaf het ontstaan en gedurende de eerste 250 jaar van haar bestaan bepaalde de loop van de geschiedenis en de wereld om zich heen. De snelheid waarmee het Ottomaanse Rijk zich uitbreidde en ontwikkelde vereiste een hoge mate van innovativiteit en creativiteit. Daarnaast getuigt de wijze waarop de Ottomanen hun beleid intern en extern vormgaven van een pragmatische inborst en doelmatigheid. De politiek van het Ottomaanse Rijk in de vijftiende en zestiende eeuw was niet voornamelijk gebaseerd op de regels en voorschriften van de islam. Door de ontwikkeling en voortgang van het rijk moest het zich aanpassen aan de situatie en haar omgeving. Het Ottomaanse Rijk had nooit zo succesvol een gebied van dergelijke omvang kunnen besturen als zij niet flexibel zou zijn geweest in het toepassen en uitvoeren van haar beleid.

Deze gedachte ligt aan de basis van opkomende theorieën over de invloed van de Ottomanen op de internationale betrekkingen, de ontwikkeling van de 'nieuwe diplomatie', de verhoudingen binnen Europa, het principe van de balans van de macht, de ontwikkeling van de natiestaat, het Europese statensysteem, de definitie van extraterritorialiteit en de

vestiging van het protestantisme. Al deze zaken zijn direct danwel indirect te herleiden op het Ottomaanse Rijk. Zonder de druk van het Ottomaanse Rijk op het Europa van de vijftiende en zestiende eeuw en haar beleid van verdeel en heers hadden al deze ontwikkelingen niet of op een andere wijze plaatsgevonden. Een aantal elementaire ontwikkelingen kunnen niet zonder het Ottomaanse Rijk bestudeerd en verklaard worden. Zo is het moderne Europese statensysteem niet geïsoleerd van de rest van de wereld op het Italiaanse schiereiland ontstaan. Sterker nog, het is gevaarlijk zulke grote veranderingen te herleiden naar een enkele bron of achtergrond. Hetzelfde geldt ook voor een visie die puur en alleen vanuit de invloed van het Ottomaanse Rijk redeneert.

In de gehele problematiek rondom de ontwikkeling van de 'nieuwe diplomatie' en de rol van de Ottomanen mag niet voorbij gegaan worden aan de dualiteit van de hele geschiedenis. Het is allemaal een kwestie van interactie en uitwisseling. Het gaat om reactie en tegenreactie. Het is als de wet van de communicerende vaten. Als historicus wil je de vinger kunnen leggen op dat ene beslissende element of de gebeurtenis die alles in gang zette. Helaas is het nu eenmaal zo dat historici vaak in een grijs gebied bivakkeren waar zaken zelden zwart of wit zijn. Het is vaak het ene maar ook het andere. In dit onderzoek is daar ook sprake van. Na de bestudering van de hele geschiedenis van de Ottomanen en de Venetianen en het behandelen van de theorieën omtrent de ontwikkeling van de 'nieuwe diplomatie' moet geconcludeerd worden dat er sprake is van een grijs gebied. Alles heeft invloed op elkaar.

De theorieën van Mattingly en Anderson zijn niet ineens overbodig geworden door de recente kanttekeningen en nieuwe invalshoeken van Goffman en Yurdusev. Het is noodzakelijk om al deze theorieën op een rijtje te zetten en in het juiste daglicht te plaatsen. Het geheel is nodig om te kunnen begrijpen hoe alles zich heeft ontwikkeld en waarom dat zo gegaan is. Het Italië van de renaissance was zonder meer een bijzondere microkosmos. De interne verhoudingen en ontwikkelingen maakten snelle veranderingen mogelijk. De hele samenleving diende als motor voor een verscheidenheid aan innovaties en baanbrekende zienswijzen. Maar zoals Goffman, Yurdusev en Inalcik terecht aangeven kunnen we de Ottomanen niet uit dit plaatje wegknippen. Hun invloed was aanzienlijk en zij zorgden er ook voor dat die microkosmos heeft kunnen bestaan.

De staten in het Italië van de renaissance en later ook de rest van Europa hadden niet alleen onderling contact maar veelzijdige contacten met de hele wereld. De ervaringen die door interacties met de rest van de wereld werden opgedaan zorgden na bestudering en toepassing voor nieuwe ideeën en ontwikkelingen. Zonder nu in herhaling te vallen, is

het belangrijk om vast te stellen dat er altijd verbanden zijn en dat ontwikkelingen zelden of nooit op zichzelf staan. Zeker niet aan het einde van de vijftiende en een groot deel van de zestiende eeuw. Een tijdsbestek waarin de breuk met de middeleeuwen definitief werd en de basis gelegd werd voor vele facetten van het moderne bestaan. Gedurende deze tijd van verandering was het gemeenschappelijke element uitwisseling. Het is de spil die alles in gang zet, een feit dat alle theorieën in dit onderzoek gemeenschappelijk hebben. Het verschil ligt in de wijze van uitwisseling en het gekozen uitgangspunt. Het is zelfs mogelijk om nog verder te gaan. Al deze theorieën zijn weer een uitvloeisel van andere interpretaties en voorgaande werken en als zodanig dus ook het resultaat van uitwisseling. Zo waren de theorieën van Yurdusev en Goffman nooit tot stand gekomen zonder het pionierswerk van Mattingly. Kortom, we moeten de geschiedenis van de ontwikkeling van de 'nieuwe diplomatie' en de rol van de Ottomanen binnen dit hele proces van alle kanten bekijken en beoordelen om het beeld zo compleet mogelijk te krijgen.

In dit onderzoek is een poging gedaan door middel van een uitgebreide historische en theoretische verhandeling een uitzetting te geven van het onderzoeksveld. Het doel was een overzichtswerk te creëren dat nog ontbrak in het onderzoek naar de opkomst van de 'nieuwe diplomatie' en de rol van de Ottomanen. Een onderwerp dat nog veel onderzoek vergt. Met name middels uitgebreider archiefonderzoek en het koppelen van theorie en geschiedenis. Er is veel bekend over de historie van de diplomatie, maar in de vele werken die voor dit onderzoek zijn bestudeerd mist een uitgebreide en nauwgezette behandeling van de periode tussen de middeleeuwen en de totstandkoming van Hugo de Groots rechtstheorie over soevereiniteit. Er wordt te snel voorbij gegaan aan de basisontwikkelingen zonder welke de huidige diplomatie en het moderne statensysteem niet hadden kunnen bestaan. Refereren naar de Italiaanse renaissance en de theorie van Machiavelli volstaat dan niet. Er zijn een aantal invloedrijke standaardwerken als Mattingly en Anderson maar deze dienen aangevuld te worden tot completere studies, met name ook met een nauwkeurige bestudering van het Ottomaanse Rijk. Verhandelingen over de Ottomanen en de diplomatie verzanden al snel in generalisaties en vooroordelen. Onderzoek van de laatste 15 jaar van met name Goffman en Yurdusev heeft geprobeerd hier een einde aan te maken. Nu nog het complete overzicht.

Hoe moeten we nu kijken naar de ontwikkeling van de 'nieuwe diplomatie' en de Ottomaanse invloed op dit hele proces binnen de context van de Ottomaans-Venetiaanse betrekkingen van 1373 tot 1573 en de destijds heersende internationale verhoudingen? Een gecompliceerde en uitgebreide vraag die toch eenvoudig beantwoord kan worden

door te stellen dat de invloed van de Ottomanen op de ontwikkeling van de 'nieuwe diplomatie' aanzienlijk was. Door de commerciële en politieke relaties van de Italiaanse staten met de Ottomanen in de veertiende en vijftiende eeuw zijn een hoop ontwikkelingen tot stand gekomen. Deze vaststelling loopt hand in hand met Burckhardts theorie dat na de strijd om de suprematie tussen de pausen en de Hohenstauffers van het Heilige Roomse Rijk er een vacuüm ontstond in Italië. Een situatie waaraan een einde kwam met de Italiaanse veldtocht van de Franse koning Karel VIII in 1494. Deze veldtocht was het begin van een reeks Italiaanse Oorlogen tussen de Valois en Habsburgers die tot 1559 duurden en heel Europa in hun greep hadden en vorm hebben gegeven. In deze vacuümperiode waren de Ottomanen een belangrijk element in de interne politiek van het Italiaanse schiereiland en de rest van Europa. Ook na de Italiaanse Oorlogen bleef het Ottomaanse Rijk nog voor lange tijd van invloed op het beleid van de Europese staten.

De Venetianen hadden meer relaties in de oostelijke Middellandse Zee dan in Europa en hadden al sinds 1453 een bailo in Istanbul die hun handelsbelangen behartigde en rapporteerde over zijn wetenswaardigheden aldaar. Van de relaties met de Ottomanen en de wijze waarop die werden vormgegeven hebben de Venetianen veel geleerd en uiteindelijk ook elementen weten toe te passen. Gezien het feit dat de Venetianen als één van de belangrijkste ontwikkelaars van de 'nieuwe diplomatie' worden gezien, kan er niet voorbij worden gegaan aan de mogelijke invloed van het Ottomaanse Rijk. Daarnaast bemoeiden de Ottomanen zich actief in de Italiaanse Oorlogen en met de gebeurtenissen in Europa. Europese staten maakten allianties met de Ottomanen en vroegen om steun als ze bedreigd werden door een andere Europese staat. Bovendien zorgden de Ottomanen voor balans. Door het Ottomaanse Rijk en middels de Frans-Ottomaanse alliantie was Karel V niet in staat Europa onder één vlag te krijgen. Er wordt zelfs gesteld dat de Ottomanen de opkomst van de natiestaat hebben gefaciliteerd middels hun altijd aanwezige druk en verdeel- en heerstactiek. Hetzelfde wordt gezegd over de verspreiding van het protestantisme dat actief door de Ottomanen gesteund is. Evenzeer geldt dit voor de handel en de economie. Hierin steunden de Ottomanen altijd de rivaliserende partij. Als de Venetianen te groot werden in de Levantijnse handel dan verleenden ze Ragusa, Genua of bijvoorbeeld Frankrijk betere privileges. Kortom, de Ottomanen participeerden actief in het Europese statensysteem en hadden daardoor ook directe invloed op diens ontwikkelingen. Het feit dat deze participatie vrijwel unilateraal was en een vorm van suprematie uitdroeg had te maken met het feit dat de Ottomanen een imperialistische staat waren en als zodanig zich superieur voelden aan alle andere staten.

Als we kijken naar de ontwikkeling van de diplomatie dan is de theorie dat zij zich heeft ontwikkeld binnen het sterk afgebakende isolement van de microkosmos die de renaissance heet leidend. Deze kosmos bestond uit relatief kleine staten die effectief bestuurden over een ontwikkelde bevolking, snel evolueerden en regelmatig met elkaar in conflict raakten. Hierdoor was het noodzakelijk goed geïnformeerd te zijn over de ander, zodat er snel en gepast gereageerd kon worden. Succes was niet langer afhankelijk van bruto geweld maar van waakzame en behendige politiek. Een diplomaat was nodig om de soldaat aan te vullen en daardoor ontstond de behoefte aan permanent ambassadeurschap. Vervolgens ontstonden de theorieën over soevereiniteit, extraterritorialiteit en wederkerigheid die de basis zijn gaan vormen van het moderne diplomatieke systeem. Deze interpretatie is niet verkeerd maar wel onvolledig. Deze ontwikkeling heeft zich inderdaad voorgedaan in Italië en is daarna noordelijk van de Alpen verspreid maar het heeft niet alleen door het zogenaamde vacuüm kunnen geschieden. Juist de ervaring van de Italiaanse stadstaten met het Ottomaanse Rijk hebben de 'nieuwe diplomatie' vormgegeven en beïnvloed.

Italiaanse staten als Venetië, Genua, Florence en Napels hadden een groot handelsnetwerk in het Middellandse gebied. Binnen het Ottomaanse Rijk bezaten deze staten handelskolonies die door de Ottomanen in het islamitische recht moesten worden geïncorporeerd. Hierin faciliteerde de *ahdname*. De *ahdnameler* werden unilateraal als een soort privilege uitgegeven door de sultan maar bezaten wederzijdse bepalingen, werden vrijwel automatisch voor langere tijd hernieuwd en konden bovendien clausules bevatten waardoor buitenlanders volgens hun eigen recht en religieuze achtergrond in het Ottomaanse Rijk konden resideren. Goffman stelt dat de *ahdnameler* de voorlopers van extraterritorialiteit zijn geweest en dat zonder de Europese ervaring met deze capitulaties de 'nieuwe diplomatie' zich nooit had kunnen ontwikkelen. Bovendien waren de Ottomanen helemaal niet gekant tegen diplomatie, sterker nog, ze verwelkomden diplomaten met open armen in Istanbul alleen beantwoordden ze hun vestiging niet met het zenden van eigen permanente ambassadeurs. De reden ligt volgens Yurdusev in het feit dat het Ottomaanse Rijk een imperialistisch systeem was.

Als je de verschillende elementen van de verscheidene theorieën met elkaar verbindt en verweeft dan komt er een stevig beeld van hoe de Ottomanen zichzelf opstelden met betrekking tot de diplomatie, wat hun invloed geweest is, waarom ze zich zo gedroegen en hoe dit alles de ontwikkeling van de diplomatie en het moderne Europese statensysteem heeft beïnvloed. Dualiteit en uitwisseling zijn de essentie. Niets is een

losstaand verschijnsel. Ontwikkelingen zijn altijd een gevolg van de omgeving waarin ze zijn ontstaan. Zo ook de 'nieuwe diplomatie' van de vijftiende en zestiende eeuw.

5. Bibliografie

Primaire Bronnen:

Burckhardt, J., The Civilization of the Renaissance in Italy, S.G.C. Middlemore, Peter Gay en Hajo Holborn ed. (New York 2002).

Grotius, H., On the Law of War and Peace, Stephen C. Neff ed. (Cambridge 2012) 260-261.

Machiavelli, N., De Heerser, Frans van Dooren ed. (Amsterdam 1990).

Secundaire Literatuur:

Abulafia, D., The Great Sea: A Human History of the Mediterranean (Londen 2012).

Aksan, V.H. en Goffman, D., 'Introduction: Situating the Early Modern Ottoman World' in: Idem, The Early Modern Ottomans: Remapping the Empire (Cambridge 2007) 1-12.

Anderson, M.S., The Origins of the Modern European State System 1494-1618 (Londen en New York 1998).

Anderson, M.S., The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919 (Londen en New York 1993).

Babinger, F., Mehmed the Conqueror and his Time (New Jersey 1978), 64-65.

Bull, H., The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics (London 1977).

Finkel, C., Osman's Dream: The Story of the Ottoman Empire 1300-1923 (Londen 2006).

Fisher, S.N., The Foreign Relations of Turkey 1481-1512 (Urbana 1948).

Frey L.S. en Frey M.L., The History of Diplomatic Immunity (Columbus 1999).

Fubini, R., 'Diplomacy and Government in the Italian City-States of the Fifteenth Century (Florence and Venice)' in: D. Frigo, ed., Politics and Diplomacy in Early Modern Italy: The Structure of Diplomatic Practice, 1450-1800 (Cambridge 2000) 25-48.

Goffman, D., 'Negotiating with the Renaissance State: the Ottoman Empire and the New Diplomacy' in: Virginia H. Aksan en Daniel Goffman ed., The Early Modern Ottomans: Remapping the Empire (Cambridge 2007) 61-74.

Hamilton, K. en Langhorne, R., The Practice of Diplomacy: Its Evolution, Theory and Administration (Londen en New York 1995) 29-85.

Imber, C., The Ottoman Empire, 1300-1650: The Structure of Power (Basingstoke en New York 2002).

Inalcik, H., The Ottoman Empire: Conquest, Organisation and Economy (Londen 1978).

Inalcik, H., The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600 (Londen 1973).

Inalcik, H., 'The Ottoman Turks and the Crusades, 1329-1451' in: Kenneth M. Setton, Harry W. Hazard en Norman P. Zacour ed., A History of the Crusades, Volume VI: The Impact of the Crusades on Europe (Madison 1989) 222-275.

Inalcik, H., 'The Ottoman Turks and the Crusades, 1451-1522' in: Kenneth M. Setton, Harry W. Hazard en Norman P. Zacour ed., A History of the Crusades, Volume VI: The Impact of the Crusades on Europe (Madison 1989) 311-353.

Inalcik, H., 'The Rise of the Ottoman Empire' in: M.A. Cook ed., A History of the Ottoman Empire to 1730 (Cambridge 1976) 10-53.

Jensen, D.L., 'The Ottoman Turks in Sixteenth Century French Diplomacy', The Sixteenth Century Journal 16 (Winter 1985) 451-470.

Kamp, H.F., De Ottomaans-Venetiaanse Oorlog: 1499-1503 (Paper Current Research in Italian, Utrecht 2012).

Kemseke, P., 'Inleiding Diplomatie: een westie van cultuur' in: Idem, Diplomatieke Cultuur (Leuven 2000) 10-19.

Knecht, R.J., Renaissance Warrior and Patron: The Reign of Francis I (Cambridge 1994).

Lane, F.C., Venice: A Maritime Republic (Baltimore en Londen 1973).

Lesaffer, R., 'De Opkomst en de Ontwikkeling van de Permanente Diplomatie: Diplomatieke Onschendbaarheid en de Opkomst van het Moderne Volkenrecht' in: P. Kemseke, ed., Diplomatieke Cultuur (Leuven 2000) 38-49.

Levin, M.J., Agents of Empire: Spanish Ambassadors in Sixteenth-Century Italy (Ithaca en Londen 2005).

MacCulloch, D., Reformation: Europe's House Divided 1490-1700 (Londen 2003).

Mattingly, G., Renaissance Diplomacy (Londen 1963).

Neff, S.C., 'Introduction' in: Idem, Hugo Grotius: On the Law of War and Peace (Cambridge 2012) XIII-XXXV.

Northedge, F.S., The International Political System (Londen 1976).

Norwich, J.J., De Pausen: Een Geschiedenis (Amsterdam 2012).

Norwich, J.J., Venice: The Greatness and Fall (Londen 1981).

Parry, V.J. 'The Reign of Sulaiman the Magnificent, 1520-1566' in: M.A. Cook ed., A History of the Ottoman Empire to 1730 (Cambridge 1976) 79-102.

Parry, V.J. 'The Successors of Sulaiman, 1566-1617' in: M.A. Cook ed., A History of the Ottoman Empire to 1730 (Cambridge 1976) 103-132.

Richardson, G., Renaissance Monarchy: The Reign of Henry VIII, Francis I and Charles V (Londen 2002).

Setton, K.M., The Papacy and the Levant (1204-1571) II, The Fifteenth Century (Philadelphia 1978).

Setton, K.M., The Papacy and the Levant (1204-1571) III, The Sixteenth Century to the Reign of Julius III (Philadelphia 1984).

Shaw, S., History of the Ottoman Empire and Modern Turkey I, Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280-1808 (Cambridge 1976).

Theunissen, H.P.A., Ottoman-Venetian Diplomatics: The AHD-Names: The Historical Background and the Development of a Category of Political-Commercial Instruments together with an Annotated Edition of a Corpus of Relevant Documents (Proefschrift, Utrecht 1991).

Wight, M., Power Politics (Harmondsworth 1986).

Williams, A., 'Mediterranean Conflict' in: M. Kunt en C. Woodhead ed., Süleyman the Magnificent and His Age: The Ottoman Empire in the Early Modern World (Londen en New York 1995) 39-54.

Yurdusev, N.A., 'Introduction', in: Idem, Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional (Basingstoke 2004) 1-4.

Yurdusev, N.A., 'The Ottoman Attitude toward Diplomacy', in: Idem, Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional (Basingstoke 2004) 5-35.

Illustraties:

Hans Holbein de Jonge, *Jean Dinteville en Georges de Selve "De Ambassadeurs"*, 1533, 207 x 209,5 cm, olieverf op eikenhout, National Gallery Londen.

Kaarten:

Haywood, J., e.a., Atlas van de Wereldgeschiedenis (4de druk; Leuven 2003) 4.15.

Noble, T.F.X., e.a., Western Civilization: Beyond Boundaries (5de editie; Boston en New York 2008) 341.

Wikipedia, 'File:Ottoman empire.svg', in: www.wikipedia.org, 2011,
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/19/Ottoman_empire.svg.

Wikipedia, 'File:Venezianische Kolonien.png', in: www.wikipedia.org, 2008,
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Venezianische_Kolonien.png.

Url's:

Oxford Dictionaries, 'omnicompetent', in: <http://oxforddictionaries.com/>, 2013,
<http://oxforddictionaries.com/definition/english/omnicompetent>.